د سرطان کودتا

د افغانستان د اوږدې بې ثباتۍ

پیلامه

لیکوال:

ډاکټر محمد حسن کاکړ

د کابل پوهنتون د تاریخ پخوانی استاد

لړلیک

سرلیک	مخ
د خپرندویې ټولنې یادښت	
سریزه	۱
د سرطان له کودتاه دمخه	۵
د سرطان کودتا	۲۳
محمد ظاهر	۴۰
د سرطان د کودتا په اړه بحث	۴۴
د افغانستان لومړی کودتايي حکومت	۵۸
له وطنپالو او ولسپالو سره ټکر	۶۴
له اسلامي بنسټ پالو سره ټکر	۸۲
د نوېو سیاستونو په لور هڅې، دننه په وطن کې	۹۰
د نوېو سیاستونو په لور هڅې، له هېواد نه دباندې	۱۰۲
شوروي اتحاد ته سفر	۱۰۲
پاکستان ته سفر	۱۱۹
ایران او ځینو نورو هېوادونو ته سفر	۱۲۷
د امریکې متحدو دولتونو سره اړیکې	۱۳۱
د جزا قانون، په کودتا باندې کودتا او د محمد داود پای	۱۳۷
محمد داود	۱۴۸
د ځینو اړونو لنډه پېژندنه	۱۵۵
منابع	۱۷۱

د خپرندويې ټولنې يادښت:

د محمد داود خان په اړه مهم ټکي

شهيد محمد داود خان د نوي او معاصر افغانستان يو نوميالی او د بحث وړ شخصيت دی، د افغانستان د شلمې پېړۍ په تاريخ کې هغه داسې يوه مطرح څېره ده چې د پېړۍ د وروستۍ پېښې يې له شخصيت ، افکارو او هلو ځلو سره تړلې دي.

سږ کال د افغانستان کلتوري ودې ټولنې پتېيلې ده چې د هغه د ژوند کار او په ځانګړي توګه د صدارت او جمهوريت د دورو په اړه يو څېړنيز سيمينار جوړ کړي، دغه سيمينار به د هغه د زوکړې سلمې کليزې په وياړ جوړېږي او د سيمينار لپاره به زموږ ټولنه يو شمېر مهم آثار هم چاپوي.

د نوميالي افغان مورخ پوهاند ډاکټر محمد حسن کاکړ دغه اثر هم د همدغه هوډ يوه برخه ده او موږ په دې باور يو چې په دې کتاب کې د شهيد محمد داود خان د شخصيت او په نوي تاريخ کې د هغه د ونډې او مسئوليت په اړه دقيقه علمي څېړنه او ارزونه شوې ده.

نباغلي استاد پوهاند کاکړ ته د اوږده عمر دعاګانې کوو، چې په خپلو تاريخي څېړنو کې، په تېره بيا د معاصر افغانستان د تاريخ د هر نوي اړخونه راوسپړي او د يو دقيق او ملي مورخ په توګه يې خپلو هېوادوالو ته وړاندې کړي، د افغان ملي مورخ پياوړی نوم په اوسني افغانستان کې اوس يوازې د هغوی له نوم سره تړل کېږي، خدای ﷻ دې وکړي چې په افغانانو کې داسې نور مورخين هم ولرو.

په درناوی

د افغانستان د کلتوري ودې ټولنه

جرمني، د کولن ښار

۲۰۰۹ ع د مۍ ۲۲ ؛ ۱۳۸۸ ل. د غبرګولي پنځمه

ســريــزه

د دغـه اثـر لـومړۍ لیکـه مـې دري کالـه دمخـه بشپړه کړې وه، هغـه وخت پـه دغـه فکـر وم چې د محمـد داود کودتـا ، د حفیظ الله امـین کودتـا او د شوروپانو یرغـل پـه نامـه موضـوعګانې بـه پـه یـوه ځانګړې تـوک کې بیـانوم. خو دهغـه لـومړۍ لیکنـه چې مـې تمامـه کړه، راتـه مالومـه شوه، چې لـه هغـه نـه بـه دغسې یـو پـنډ اثـر جوړ شي، چې خپرېـدل بـه یـې ډېـر وخت ونیسي او لاتـدې او بـانـدې کـول او لوستـل بـه یـې د لوستونکو لپـاره ګـران وي. نـو مـې هغـه پـه درې تیوکـو ووېشلـه چې « د سـرطان کودتـا د افغانـستان د اوږدې بـې ثبـاتۍ پیلامـه». پـه نامـه یـې لـومړۍ او تـر هغـو دوه نورونـه کمکـۍ برخـه ده. هغـه دوه برخې بـه یـې د ثـور کودتـا او د هغـې ژورې پـایلې پـه نامـه او د افغـان - شـوروي جګـړې پـه نامـه لـه دې وروسته یو په بل پسې خپرې شي.

دغـه لیکنـه د افغانـستان د نـژدې تیـرې پـه اړه د تـاریخ یـو اثـر دی، خـو د نـژدې تیـرې تـاریخ لیکـل چې زمـوږ د خپـل مهـال پېښې هـم پـه کـې راځـي، ګـران وي. د هغـې پـه اړه دفتـري یـا رسمـي پـاڼې یـاڼې هغـه پـاڼې چې د پېښو پـه اړه وي او د لومړنیـو سـرچینو پـه نامـه یـادېږي یـانـه وي، یـا ډېـرې کمې وي، خـو د هغـه وخت د نـورو کسـاتو لیکنـې چې د دویمـې سـرچینې یـا دویمـې منبـع پـه نامـه یـادېږي ډېـرې دي؛ لکـه چې د محمـد داود د ولسمـشرۍ پـه اړه بنـایـسته ډېـرې دي. پـه دغـه اړه لـومړنۍ سـرچینه د دفتـري او

رسمي پاڼو او سندونو په بهه اوس نه لیدلی کېږي، ممکن هیڅ ونه لیدل شي، هغه به په کورنی جګړه کې له منځه تللي وي. یا به باندنیانو هغه وخت وړي وي، چې تر لاس لاندې ډلې یې په کابل کې حاکمې وې.

عبدالجلیل جمیلي، د افغانستان د باندنیو چارو پخواني مامور، په خپلې یوې لیکنې کې چې په کال ۲۰۰۲ کې په افغان – جرمن ډاټ کام کې خپره شوې وه وایي چې روسانو «... تمام اسناد و مقاولاتیکه تا ختم دوره جمهوریت اول افغانستان بامضاء رسیده بود و نیز اسناد و مدارک ارشیف ملي و ارګ و دیګر دوایر را بردند».

په دغه ډول افغانستان د دغه اوسني داخلي جنګ له امله یو ځل بیا د رسمي او دفتري پاڼو او لیکنو په برخه کې په هغسې ګاګرې بدل شوی چې لړو ډېر له هر جنګ نه وروسته شوی و، خو افغانستان دغه وخت په دغه برخه کې تر هر بل وخت نه ډېر خوار شوی دی؛ ځکه چې که د مخه زموږ کلتوري لوټماران په خپله افغانان وو، دغه ځل په هغو سربېره باندنیان او په سر کې روسان هم وو، چې پرچمي چارواکو د هغو د خوښې ساتلو لپاره دغسې ارزښتناک ځېزونه هم په خوښۍ ورکول.

له بده مرغه افغانان اوس هم تاریخي شواهدو ته ارزښت نه ورکوي، په داسې حال کې چې هغه د افغان ملت د پېژندنې لپاره د غومره ارزښتناک دي چې د تاریخپوه جان ونست په وینا چېرته چې شواهد نه وي، هلته تاریخ نه وي.

دغه اثر یوازې د محمد داود د ولسمشرۍ دورې د سیاسي، امنیتي او ډیپلوماتیکي پېښو په اړه دی، نه د هغې د ټولو اړخونو په اړه، که د دغې دورې په اړه دویمې لیکنې افقي

نه دي يا پوره اتفاقي نه دي، ډېرې خودي او دغه ډېر والى څېړونکي ته موقع ورکوي، چې مالومه کړي، د هغه وخت پېښې په رښتيا څنګه پېښې شوې دي. د هغه وخت ليکنې له دفترې پاڼو او سندونو نه وروسته مهمې وي، ليکونکي يې د هغو پېښو په اړه ليکنې کوي، چې د خلکو يا ټولنې په ژوند نېغ اثر کوي او خلک او حکومتونه د هغو پر وړاندې عمل کوي او تاريخ جوړوي، دا نو بيا د تاريخ د څېړونکي دنده ده، چې دغه ليکنې سره پرتله کړي، چاڼ يې کړي او د هغو پر بنسټ تېره شوې زمانه بېرته ژوندۍ کړي او په ژبه کې يې خوندي وساتي.

بيا هم حتمي نه ده چې د هغه تاريخ به آخري، غوڅ او حتمي اتفاقي وي، تاريخ ليکونکي هم د هر بل فرد په شان تعصبونه او ارزښتونه لري، خو دي د خپل مسلک او وجدان په حکم مجبور دي، چې نه يوازې د تېرو پېښو يا زمانې بيا رغونه، بلکې خپل تعبيرونه او حکمونه هم د څېړنې د دقيق مېتود له مخې د شواهدو پر بنسټ وکړي، نه د خپل آزاد ذهن او آزاد قلم له مخې.

تاريخ ليکونکي هغو مره ازاد او په خپل سر نه دي، چې ځينې يې دغسې بولي، دي په واقع کې د ټولنيزو پوهانو په ډله کې تر نورو ډېر محافظه کار يانې هغه څوک دي چې په شواهدو مقيد دي.

دي يوازې يوه لار لري او هغه دا چې تېره زمانه يوازې د شواهدو پر بنسټ بېرته ژوندۍ کړي، سره له دي هم دده انځور به پوره او کامل نه وي، ځکه چې شواهد يې پوره نه دي او شواهد د وخت په تېرېدو سره رابرسېره کېږي. له همدې امله ده

چې تاریخ لیکنه یوه پروسه ده او وار په وار وده کوي، نو تاریخ لیکونکي هر څومره حقایق یا شواهد چې په لاس کې لري، کوښښ کوي ، یا باید کوښښ وکړي چې د هغو پر بنسټ تېره زمانه یا تاریخ په خپله ژبه کې انځور کړي، دغه لیکنه د همدغې لارې یو کوښښ دی.

په دغې لیکنې کې د اشخاصو نومونه د اجتماعي او علمي لقبونو نه پرته؛ لکه ډاکټر، خان، ښاغلی، محترم او داسې نور ذکر شوي دي، له دې نه مطلب د چاپې احترامي نه ده، پدغې لیکنې کې هیڅ څوک که څه هم سیاستونه او کړه یې د خلکو او ټولنې په زیان تمام شوي وي، په سپکه یاد شوي نه دي، دلته د شخص احترام خوندي دی، خو سیاستونه او کړه یې د خلکو او ټولنې په ارتباط تر انتقادي کتنې لاندې نیول شوي دي.

په پای کې د افغانستان د کلتوري ودې ټولنې او په سر کې د هغې له مشر ښاغلي زرین انځور نه مننه کوم چې زما دغه اثر هم د ټولنې په لګښت چاپوي او خپروي؛ لکه چې دمخه یې زما نور اثرونه هم خپاره کړي دي.

محمد حسن کاکړ
فبروري ۲۰۰۹/۱۳۸۸
کلیفورنیا – امریکا

د سرطان له کودتاه دمخه

په افغانستان کې د سرطان له کودتا نه دمخه هیڅ چا دولتي واک په کودتا سره تر لاسه کړی نه و، خو د واکمني کورنۍ په واک لیوالو غړو کله کله د واک په سر جګړې کولې او ولسي خلکو د حکومت پر ضد پاڅون کاوه.

افغان دولت د پاچا امان الله په واکمنۍ کې د لومړي ځل لپاره د لیکلي شوي اساسي قانون پر بنسټ تنظیم شو، خو هغه زر له منځه یووړل شو. د سرطان د کودتا په وخت کې دولت د پاچا محمد ظاهر په سر والي د درېیم اساسي قانون پر بنسټ تنظیم شوی و، چې په ۱۳۴۳ / ۱۹۶۴ کې ایستل شوی و، خو د قانون له مخې د حکومت کولو فکر په افغانانو کې لاهم عام شوی نه و، سره له دې هم د پاچا محمد نادر او ورونو په لومړني زیار سره د یحیی خېلو د پاچایي په څلور څلویښت کلنې دورې (۱۹۳۰ - ۱۹۷۳) کې دولتي نظام ټینګ و. د دغه ټینګښت غټ دلیل د پیاوړي پوځ او خارندوی شته والی، د دولتي نظام او ټولني ورو ورو عصري کېدل او پرمختګ وو، دغه پروسه په خاص ډول د محمد داود د صدر اعظمۍ په لس کلنې (۱۹۵۳ - ۱۹۶۳) دورې کې ښه پرمخ ولاړه، په دغې دورې کې ډېر تعلیم کړي افغانان د واکمني کورنۍ د غړو تر څنګه په دولتي ادارو کې ننوتل او پوځ او خارندوی چې ټول شمېر به یې یو لک و، په

عصري وسلو سمبال شو. د دغې پروسې لازمه کوله چې نظامي افسران د شمال ګاونډي هېواد، شوروي اتحاد په تعليمي موسسو کې لوړه زده کړه وکړي، خو دا په اصل کې د دنته په افغانستان کې د عصري پوهنې د پراختيا له امله وه چې د سرطان د کودتا په وخت کې پوځي افسران او ملکي تعليم کړي افغانان په شمېر کې ډېر شول، خو تيت پوري پوځي افسران او کارندوي د تحول لېوال او يو شمېر يې د پاچايي نظام مخالف وو، که څه هم نظام په دغه مهال کې په ډې ډول د قانون له مخې چلېده چې دهغه له برکته له حکومت څخه د خلکو عنعنوي ويره له مينځ نه تللې وه او په هېواد کې دغسې دموکراسي چلېدله چې په وطن کې څه چې حتی په سيمه کې يې هم ساری نه لاره.

له حکومت نه ګوښه کړل شوي محمد داود له دغو پوځي افسرانو سره لاس يو کړ او د سه شنبې په ورځ د سرطان د مياشتې په ۲۶مه په کال ۱۳۵۲ (جولای ۱۷، ۱۹۷۳) کې يې، قانوني نظام په کودتا سره نسکور کړ او پر ځای يې جمهوري يا د ولسمشرۍ نظام په پښو ودراوه.

محمد داود چې د پاچا ناسکه ترېور او اوښی و او د خپلې کورنۍ د واکمنۍ له پيل نه تر ۱۹۶۳ پورې، له اتلس کلنۍ نه تر دغه وخت پورې په دغسې لوړ اختيار سره حکومت کړی و، چې يوازې د محمد هاشم صدر اعظمي ورسره پرتله کېدلی شي، ولې کودتا وکړه، هغه هم له کورنۍ نه د باندې افغانانو او د چپيانو په ملګرتيا سره؟ د دغې پوښتنې ځواب د واکمنې کورنۍ د غړو په ترېورۍ کې د محمد داود په واک لېوالتيا کې او خلکو ته د هغه د خدمت کولو په ادعا کې موندل کېدلی شي

زه دلته دغه ټکي ډېر خای تر بحث لاندې نیسم او خپل بحث له هغې مرکې نه پیلوم چې د ۲۰۰۲ د فبروري په دریمه یې له دغسې یوه کس سره کړې، چې د پاچایي کورنۍ غړیو له نږدې څخه پېژني. خو نه غواړي چې نوم یې واخیستل شي، دغه کس زه دلته د سپین په نامه یادوم.

د سپین په وینا محمد داود له پاچا محمد ظاهر سره خپل انتساب د «لعنت طوق» یا د «لعنت کړۍ» ګڼله او داسې یې فکر کاوه چې خلک ځکه ده ته احترام کوي چې دی د پاچا اوښی او د تره زوی دی.

نو دی په دې هڅه کې و چې دغه «طوق» نه ځان ازاد کړي.

د سپین په وینا دا چې محمد داود د خپل ناسکه تره شاه محمود په صدر اعظمۍ کې د «ملي کلب» یا «ملي ټولنې» په نامه د نفوذ خاوندان پر ځان ټول کړي وو، په واقع کې د صدر اعظم شاه محمود او پاچا محمد ظاهر پر ضد «توطیې» لپاره و، محمد داود د خپلې صدر اعظمۍ په لس کلنې دورې کې بله چاره نه لرله. خو دا چې له پاچا سره خپل اړیکې ښه وساتي، خو ده په همدغه مهال کې یوه نوې لاره غوره کړه چې په هغې سره یې مخ په انکشاف افغانستان له شوروي اتحاد سره نږدې کړ، د پښتونستان ادعا یې ټینګه ونیوله او د هیواد د پرمختګ لپاره یې دوه پرمختیایي پلانونه په زیاته اندازه د شوروي اتحاد او تر څه حده د امریکې او نورو هیوادو په پیسو او تخنیکي مرستو پلي کړل. پاچا هم له صدر اعظم محمد داود سره په دغې لارې باندې ملګرتوب وکړ، خو له ۱۹۶۱ نه وروسته چې د پاکستان او افغانستان سرحدونه د پښتونستان په سر د یوه او بل په مخ کې د یوه اونیم کال په اوږدو کې وتړل شول او د دواړو هیوادونو

ازبکې سره ترخه شول او افغانستان اړ شو چې په شوروي اتحاد باندې تر پخوا لا ډېره تکیه وکړي، د ۱۹۲۳ په مارچ کې پاچا خپل صدر اعظم محمد داود گوښه کېدلو ته وهڅاوه یا محمد داود په خپله له صدر اعظمۍ نه خان گوښه کړ، دا هغه وخت و چې افغانستان د سیاسي اوبښتونونو لپاره اماده شوی و او د پوهنې د پراختیا له امله د تعلیم کړو افغانانو یوه پراخه ډله هسکه شوې وه او له دغه انکشاف سره د افغان سیاست مورفولوجي یا سیاسي بڼه بدله شوې وه، له هغه وروسته د پاچا او محمد داود لارې په څرگند ډول بېلې شوې.

محمد داود تر گوښه کېدلو نه دمخه پاچا ته دوه لیکونه استولي و، په هغو کې یې د مشروطه پاچایي په چوکاټ کې د پارلماني دموکراسۍ او گوندي حکومت تجویز وړاندې کړی و، په دې ډول چې پاچا به د نوي اساسي قانون له مخې یوازې پاچایي کوي نه حکومت، او د واکمنې کورنۍ غړي به په حکومت کې گډون نه کوي، محمد داود خان د پاچایي کورنۍ غړی نه باله. (۱)

پاچا دغه تجویز رد کړ او فکر یې کاوه چې محمد داود غواړي په هغه سره خپل د ملي کلب کړنلاره پلې کړي، چې د میر محمد صدیق فرهنگ په ژبه «تشکیل حکومت و نظام د کتاتوري برهبري عین شخص امانه بعنوان عضو خانواده شاهي بلکه بعنوان رئیس حزب یا بعبارهٔ دیگر احیای مجدد نقشه کلوب ملي دوازده سال پیش شاه این نقشه را رد نمود و رد شدن آن موجب استعفای محمد داود خان گردید.» (۲)

خو محمد داود له حکومت نه دغه گوښه کېدل د یو څه وخت لپاره گڼل، د مؤلف صباح الدین کشککي په وینا

«... محمد داود وقتی استعفا کرد، در نظر داشت موقتاً از صحنه بیرون باشد و امید وار بود بعداً در راس یک حزب سیاسي قرار گرفته امور کشور را از دور اداره کند.» (۳).

دلته د دغه ټکي په پام کې نیول ضروري دي چې محمد داود یوازې له حکومتي مقام نه خان گوښه کړ، نه له سیاست نه. دغسې چلند له محمد داود نه چې ټول بالغ عمر یې په زغرده حکومت کړی و، خوان هم و (دی دغه وخت څلور پنځوس کلن و)، او په پوخ او حکومت کې یې د ډېر پلویان هم لرل، عجب نه ښکاري. د همدغه نقشې له امله به و چې تر گوښه کېدلو نه دمخه یې یو شمیر سیاسي بندیان د عبدالرحمن محمودي او براتعلي تاج په گډون د دهمزنگ له زندان نه ازاد کړل، دا هم درسته ده چې محمد داود په واکمنې کورنۍ کې د خپلو مخالفانو له امله په ازاد ډول حکومت نه شو کولی، له همدې امله هغه په یوه لیک کې پاچا ته څرگنده کړې وه چې «این طرز اداره مملکت و این فضای خاندانی ... برای من [دیگر] قابل قبول نیست.» (۴).

فرهنگ د دغه مخالفت په اړه وایي چې «... همچنانکه بیست سال پیش از ان محمد داود خان در داخل اردو هسته مخالفت را با عمش سردار شاه محمود خان تشکیل کرده بود، اکنون سردار عبدالولي خان قوماندان قوای مرکز پسر عم و داماد شاه چنین هسته را در برابر او بوجود اورد.» (۵).
کشککي لا وایي چې پاچا محمد ظاهر چې له محمد داود نه پنځه کاله کشر و، غوښتل د سیاست په ډگر کې خپله مخکښ وي، «محمد ظاهر شاه که مقام سلطنت را به سن نزده سالگي اشغال کرد و برایش از طرف کاکاهایش (محمد هاشم و شاه

محمود) و سپس محمد داود موقع داده نشده بود تا مستقیماً از اختیارات خود استفاده کند در سال ۱۹۶۳ احساس میکرد وقت آن فرا رسیده تا از قدرت خود مستقیماً کار بگیرد... شاه ولي و عبدالولي به نوبه خود مصمم بودند محمد داود را کاملاً از میدان سیاست بیرون کشند. رقابت ها وخصومت ها میان ایشان ریشه عمیق داشت، لذا پدر و پسر استعفای محمد داود را به حیث رحمتی تلقي کردند.» (۵ الف)

محمد داود خپل تربور پاچا ته یو ډول چیلنج شو. پاچا ددغه چیلنج د بې اثره کولو لپاره په پوځ کې خپل د اعتماد وړ زوم او تره زوی عبدالولي ته د مرکزي خواکونو د قومندان په توګه پوره واک قایل شو. د مولف امین اله دریخ په وینا: «محمد ظاهر شاه در اخیر سلطنتش ... مجبور شد تا شخصی را چون سپر در مقابل مزاحمت داود خان رشد داده واسباب فراغت خود را فراهم سازد.» (۲)

بل مهم او اساسي کار یې دا شو چې خپله پاچايي مشروطه کړي، په دې ډول چې د نوي اساسي قانون له مخې به واک د اجرائیوي، مقننې او قضایي څانګو ترمینځ ویشل شوی او په خپله دې به سلطنت کوي، نه حکومت.

د امیر حبیب الله د پاچایی له اولو کلونو نه تر دغه وخته پورې دا د مشروطه غوښتونکو افغانانو غوښتنه وه. محمد داود هم لکه چې ولیدل شو، د خپلې صدر اعظمی په وروستي وخت کې د دغه غوښتونکی شو، که څه هم دی په واقع کې زور واک و او له دیموکراسۍ او دیموکراتانو سره یې نه لګیده، اوس په خپله پاچا هم ددغه تجویز حامي شو. پاچا بیا د ازادي پالو، دموکراتانو او قانون پوهانو په مرسته په ۱۹۶۳ کې یو

نوی جامع اساسي قانون وابست او خپله پاچايي يې مشروطه يا قانوني کړه. په افغانستان کې دا لومړی ځل و چې سلطنت له حکومت نه بېل وبلودل شو او دولتي واک د اجرائيې، مقننې او قضايي څانګو ترمينځ وويشل شو. په مشروطي پاچايي کې د ملي شورا د ولسي جرګې غړي دوه ځل په سراسري انتخاباتو کې د خلکو په تېغو رايو سره د چارواکو په ډېرې کمې لاسوهنې سره غوره شول.

په پورته ډول د پاچا امان الله له وخت نه وروسته د قانون په چوکاټ کې دننه د ازاد ژوند کولو او په قانون سره د حکومت کولو يوه نوې دوره پيل شوه، چې په هغې کې د حکومت عنعنوي زېږه او زورواکه څېره نرمه شوه او په خلکو کې دا زادۍ روحيه وتوکېده، خو د محمد داود لپاره دغه کال د هغه دسياسي ژوند پای و.

د اساسي قانون له مخې دی او د هغه ورور محمد نعيم د سلطنتي کورنۍ غړي وګڼل شول او د سلطنتي کورنۍ غړي د حکومت او سياست له کولو نه منع وبلودل شول. د اساسي قانون په ايستلو کې د محمد داود مخالفانو هم برخه لرله او دوی او پاچا پالو دغه تجويز په واقع کې د دې لپاره وبلوه چې محمد داود له سياسي ډګر نه بيرون وي.

پر دې سربېره محمد داود په واکمنې کورنۍ کې دننه د عبدالولي په سلوک سره پارول کېده. عبدالولي چې تر محمد داود ځخه ډېر کشر او پر پاچا ګران و، د کورنۍ په غونډو کې يې په دې ډول د هغه بې احترامي کوله چې لکه غواړي سپک يې کړي.

د سپين د وينا له مخې په واکمنې کورنۍ کې تربورۍ له

پخوانه د کړکیچ غټ عامل و او دغه کړکیچ د پاچا محمد نادر له وژل کېدلو نه وروسته څرګند شوی و. صدر اعظم محمد هاشم او محمد عزیز (د محمد داود او محمد نعیم پلار) سره سکه ورونه او پاچا محمد نادر، صدر اعظم شاه محمود او شاه ولي سره سکه ورونه او د هغو دوو ناسکه ورونه وو. دوی ټول سره یو موټی وو، خو محمد هاشم په خپلې اولس کلنۍ صدر اعظمۍ کې محمد داود او محمد نعیم چې سکه وريرونه يې وو، په لوړو حکومتي مقامونو په پوره اختیار سره وګمارل او خپل ناسکه وراره پاچا محمد ظاهر یې دننه په ارګ کې د عیش کولو لپاره ازاد پرېښود. دا چې محمد داود او محمد نعیم له سیاست سره ټینګه علاقه پیدا کړه او پاچا محمد ظاهر ورسره علاقه ونه ښووله، په اصل کې د صدر اعظم محمد هاشم د همغه تو پیر ناک چلند له امله و. بیا هم که محمد داود «مشروطه پاچايي» غوښتلای؛ لکه هسې چې یې پاچا ته وړاندیز کړی و، د نوي قانوني نظام د ټینګښت لپاره به یې له پاچا سره لاس یو کړی وای، خو هغه نه یوازې دغسې ونه کړل، دغه د نسکورولو لپاره یې په پټه کوشش پیل کړ، دا هغه وخت و چې د نوې دموکراسۍ له برکته چې په خلکو کې د ژوند د ښه کولو په لور د نویو کېدنو د کولو هڅه پیدا شوې وه، ګوندي سیاست کوونکو تخریبي فعالیتونه کول، له بده مرغه په افغانستان کې چې هر وخت خپه کوونکې دوره د ازادۍ په دورې بدله شوې، بې مسئولیته اوازونه جګ شوې او بې مسئولیته کړه تر سره شوې. د قانوني پاچايۍ په ازادۍ دورې کې هم همدغسې وشول، په تېره په ۱۹۷۱ - ۱۹۷۲ کې په غور کې د وچکالۍ او قحطۍ او بیا له ایران سره د هلمند د اوبو

پر سر له موافقې نه وروسته په لومړي ببښه کې د صدر اعظم عبدالظاهر حکومت پاتې راغی او په بلې کې د صدر اعظم موسی شفیق حکومت په مقصد ورسید، خو مخالفان یې لا هم ډېر شول، په دوارو موضوعګانو کې مخالفانو حکومتونه بنه وتکول.

د قانوني پاچایۍ له پیل نه سیاسي ګوندونو په تېره چپي ګوندونو، لکه شعله جاوید، پرچم او خلق او داسې هم افغان ملت او تر څه حده د جمعیت اسلامي تنظیم نږدې په هرې موضوع کې د لوړو تعلیمي موسسو هغه ښځینه او نارینه محصلان او حتی د ښوونځیو زده کوونکي چې یې په خپلو ګوندونو کې تنظیم کړي وو، که څه هم هغه لاقانوني نه و، د مظاهرو او اعتصابونو د کولو لپاره هڅول او له درس نه محرومول. په ۱۹۶۸ کې د صدر اعظم نور احمد اعتمادي په وخت کې چې څارندویانو د پوهنتون په انګړ کې پر محصلانو ودانګل (حتی زه یې هم ووهلم که څه هم زه استاد وم.) د ۱۹۶۵ کال د عقرب د ریمه پیبنه چې په هغې کې درې تنه تلف شوي وو، د چپي ګوندونو له خوا هر کال لمانځل کېده او د هغې په یاد به مظاهرې او پارونې کېدلې؛ لکه په اوومې پېړۍ کې چې د وژل شوي خلیفه عثمان کمیس د هغه د وزاره معاویه د شام د والي له خوا د خلیفه علي په مقابل کې د پارونې لپاره ځړول شوی و. لاریونونه د کابل پوهنتون او د زرنګار پارک یوه برخه شوې او دغه پارک د لندن د هایډ پارک په شان د سیاسي وینااوو لپاره ډګر شوی و.

بو خل حتی د ملي شورا ولسي جرګې هم د پوهنتون د محصلانو ملاتړ وکړ، چې په کالني ازموینه کې یې د نومرو

اوسط شپېته په مقابل کې مظاهرې کولې، په داسې حال کې چې دا يوه درسي موضوع وه او د پوهنتون لوړې شورا دغه مقرره د تعليمي سويې لوړلو لپاره ايستلې وه. مظاهرې او اعتصابونه کله څه هم يوازې سياسي ګوندونو ته منسوبو محصلانو کولې، نه ټولو محصلانو يا نورو افغانانو خو هغه په پرله پسې ډول کېدلې او درسونه يې په ټپه درول او ذهنونه يې ګډ وډ کول او انارشي يې پياوړې کوله.

يو ځل د همدغو مظاهرو له امله کابل پوهنتون د شپږو مياشتو لپاره وتړل شو. بيا هم دغه مظاهرې د نظام لپاره په هيڅ ډول خطر نه و، هغه د ډيموکراسۍ او ازادۍ خاصه وه، چې په لويديځې نړۍ کې هم دودې وې؛ لکه چې د ۱۹۶۸ په مې کې د فرانسې په مليونونو محصلانو يوه ورځ په ناځاپي ډول په مظاهرې لاس پورې کړ، د افغانستان پاچايي نظام ته چې خطر متوجه شو: په اصل کې د هغه له چلوونکو څخه پېښ شو، چې په سر کې يې پاچا محمد ظاهر و.

د قانوني پاچايۍ غټه ځانګړتيا يا په دقيق ډول نيمګړتيا دا وه چې د صدر اعظم په مشرۍ اجرائيې ځانګه پياوړې او اغېزناکه نه وه. د ديموکرات نظام ترځنګ چې سياسي ګوندونه او فردونه له ازادۍ نه بهره من او غوښتنې او فعاليتونه يې ډول، ډول او ابتکاري وي، حکومت بايد د قانون له مخې پياوړی او اغېزناک وي.

که داسې نه وي ديموکراسي او ټولنه د انارشۍ په لور درومي، په افغانستان کې د قانوني پاچايۍ په وخت کې همدغسې وشول، د قانوني پاچايۍ په لسيزې کې پنځه حکومتونه راغلل او له مينځه لاړل او صدر اعظمان يا د پاچا له

خوا گوښه کېدلو ته وهڅول شول، یا یې په خپله خانونه گوښه کړل، حتی د قانوني پاچایي پیل له انارشی. او نا ارامی سره ملگري و، مظاهرې او اعتصابونه د سیاسي گوندونو او مظاهره کوونکو محصلانو په نظر هدف ته د رسېدلو وسیلې وگرځېدلې، په اصل کې د محصلانو او زده کوونکو د لاریونونو او فشار له امله و چې د عقرب درېیمه پېښه رامینځته شوه او صدر اعظم محمد یوسف که څه هم له ولسي جرگې نه یې د باور رایه تر لاسه کړې وه او د حکومت کولو وړتیا یې هم ثابته کړې وه، گوښه کېدلو ته وهڅول شو. ځای ناستي یې صدر اعظم محمد هاشم میوندوال چې د کار په پیل کې په پوهنتون کې په یوې عامې غونډې کې محصلانو ته وعده ورکړه چې ((تمام مسببین حمله بر محصلین را از کار برطرف ومحاکمه مینماید.)) (۲) متعهد محصلان په دې فکر شول چې مظاهره په حکومت باندې د فشار راوړلو ښه وسیله ده، د نا ارامی لوی یا شاید اصلي عامل محمد داود دی، چې د ملي مصئونیت له سردار جنرال رسول نه یې په خپل کور کې وغوښتل چې ((مبلغ پنج میلیون افغانی نقد حاضر است باختیارت میگذارم، توسط آن اشخاصی مانند مجید کلکانی، ببرک کارمل، سید ظاهر و بعضی از وکلای چپ گرا را تشویق نمایی که در داخل مملکت و در مجالس ولسی جرگه بی نظمی و هرج مرج را بوجود ارند، .)) دی اضافه کوي چې ((... پولش را قبول نکردم اما گفتم که اینکار را میکنیم و بوعده خود وفا کردم.)) (۲ الف)

بوازې دا هم نه و، ددغې دورې د صدر اعظمانو او وزیرانو صلاحیتونه چې په اساسي قانون کې محدود شوي وو،

د پاچا لـه خوا پـه عمـل کـې نـور هـم محـدود کېـدل. څنګـه چې سیاسـت ګونـدي نـه و، صـدر اعظمـان فـردي کسـان وو او د پاچـا پـه خوښـه غـوره کېـدل او د ولـسـي جرګـې لـه منتـې نـه وروسـته قـانوني کېـدل. پـه دې ډول صـدر اعظمـان پـه اصـل کـې د پاچـا پـه خوښـه صـدر اعظمـان کېـدل، خـو دوی د خپلـو وزیرانـو پـه غـوره کولـو کـې ازاد نـه وو. د صـدر اعظـم عبدالظاهر وینـا وه چـې « وی از هیـچ یـک اعـضای کابینـه خـود اطـلاع نداشـته، صـرف لـسـت داده‌شده [وزرا] را اعلام کرده است.» (۷)

پـه دغـې ټـولې دورې کـې پاچـا یـوازې یـو کـس جنـرال خـان محـمد دملـي دفـاع وزیـر پـه توګـه سـاتلی و او هغـه د نظـام د تـسکورېدلو مخـه ونـه نیـولی شـوه. پاچـا یـوازې نـور احمـد اعتمـادي تـه موقـع ورکـړه چـې نـسبت نـورو تـه د اوږدې مـودې لپـاره حکومـت وکـړي، کـه څـه هـم دی د اساسـي قـانون د هغـې مـادې مخـالف و چـې محمـد داود یـې لـه سیاسـت کولـو نـه بـې برخې کړ. پاچا شاید هغـه پـه دغـه مقـصد د صـدر اعظمـۍ لپـاره غـوره کـړی وي، چې محمـد داود لـه نظـام سـره پخلا کـړي، خـو دی پـه دغـه کـار بریـالی نـه شـو. پـه هغـه سـربېره لـه ولـسي جرګـې او قضایي څانګې سـره یـې اړیکـې هـم خـراب شـول. اعتمـادي پداسـې حـال کـې چـې د پرچمیـانو پـر فعـالیتونو سـترګې پټـولې، د هغـه پـر خـلاف د اطـراف دینـي عالمـان یـې د کابـل لـه مـاجتونو تـه د پوځیـانو پـه زور وایـستل، چـې د کمونیـستانو پـر ضـد یـې لېـنن تـه د درود ویلـو پـه موضـوع کـې پـه کابـل کـې مظـاهرې کـولې. د همـدغو کړکیچونـو لـه املـه بـه و چـې «... اعتمـادي در اواسـط حکومـت خـود دسـت بـه خودکـشي زده میخواسـت خـود را در بنـد قرغه‌مقابل منزلش در آب غرق نماید ولی نجاتش دادند.» (۸)

له دغې پېښې نه وروسته اعتمادي د موثر حکومت کولو توان له لاسه ورکړ. خو پخوا له دې چې حکومت یې د ولسي جرګې د بې اعتمادۍ په رایې سره نسکور شي استعفی وکړه. وروسته د صدر اعظم عبدالظاهر حکومت هم لکه چې د مخه بې باوره وشو په زیاته اندازه د وچکالۍ او قحطۍ په وخت کې د عمومو د هیلې پر خلاف په خپلې وظیفې کې پاتې راغی او له صدر اعظمۍ نه یې ځان ګوښه کړ. په دې ډول د قانوني پاچاهۍ د لسیزې حکومتونه د موسی شفیق تر صدر اعظم کېدلو پورې که څه هم زیاتره وزیران یې وړ او ډینامیک دیموکراتان، لیبرالان او ملکي کسان وو، خو په زغرده او اغیزناک ډول یې حکومت کولی نه شو، د حکومتونو دغه بې اغیزتوب د نظام مخالفانو په تېره متعهدو او ګوندي چپیانو ته موقع ورکړه چې خپلو ورانکاریو ته دوام ورکړي.

د حکومتونو د بې اغیزتوب سرچینه پاچا و، چې یې نه غوښتل صدر اعظمان چې د اساسي قانون له مخې باید غیر خانداني افغانان وي، ملي شخصیتونه شي. یو صدر اعظم که څه هم وړ او ډینامیک وي، د صلاحیت په نه لرلو سره په اغیزناک ډول حکومت کولی نه شي، خو پاچا محمد ظاهر د غیر ګوندي سیاست په حال کې چې د اساسي قانون پر بنسټ د غوره کولو او صلاحیت ورکولو شخص و، پوره صلاحیت ورکولو ته زړه نه کاوه.

په نتیجه کې حکومتونه ضعیف او ناتوان وو، پاچا د محمد داود پر خلاف په خپلې کورنۍ کې هم اداري شخص نه و، ده که څه هم په خپله خوښه سلطنت له حکومت نه بېل او تېل صلاحیت محدود کړ، خپله کورنۍ یې هم په بشپړ ډول اداره

کولی نه شوه. دی لاد مخه په دې کې پاتې راغلی و چې خپل اولاد او داسې هم د خپلو ترو اولاد چې په شمېرکې ډېر وو، د هدفمن ژوند لپاره د ننه په وطن کې یا د باندې په ملکې او پوځي ساحو کې د لوړو زده کړو کولو لپاره وهڅوي او په دې ډول په دولتي څانګو کې د دغسې کسانو په ګمارلو سره د نظام دادمن ملاتړان ډېر کړي. پاچا محمد ظاهر لکه چې د شوروي اتحاد په ګاونډیتوب کې د خپلې پاچايي راتلونکې خړه لیدله یا یې د پاچاهۍ یو ډول ژوند زړه وهلی و یا د افغان پاچاهۍ کولو وړ نه و، هر څه چې و لکه چې مولف عاصم اکرم وايي پاچا محمد ظاهر «بیش تر علاقمند کتاب، شکار و ګلکاري و تا حدی معماری و مهندسی بود و در مسایل سیاسی کشور انقدر دقت که لازم بود بخرچ نمیداد.» (۹)

پاچا محمد ظاهر د صدر اعظم عبد الظاهر له ګوښه کولو نه وروسته د بوه تینګ حکومت په فکر شو او د دغسې حکومت د لرلو لپاره یې محمد موسی شفیق د صدر اعظمۍ لپاره ونوماوه. په دغه وخت کې چې پخوانی حکومت د وچکالۍ او قحطۍ نه را پیدا ستونزو په حل کې پاتې راغلی و، نه یوازې د حکومت اعتبار زیانمن شوی و، د سلطنت په اړه هم شک پیدا شوی و. پاچا محمد ظاهر موسی شفیق ته تر هر بل صدر اعظم نه په حکومتي چارو کې ډېر اختیار قایل شو او موسی شفیق چې ځوان او ډینامیک او نوښتګر شخص و او تر دغه وخت پورې د وزیرۍ تر مقامه پورې په اداره او سیاست کې د تجربې خاوند هم شوی و، په کم وخت کې وښووله چې په بحراني وخت کې هم پیښو او سیاست ته نوی لوری ورکولای او په اغیزناک ډول حکومت کولی شي. شفیق لیکوال او شاعر و، د مصر د

ازهر په پوهنتون کې د اسلامي حقوقو او د امریکې د کولمبیا په پوهنتون کې په بین المللي حقوقو کې له ماسټرۍ نه پورته درجې زده کړې کړې وه.

په پښتو، فارسي او انګریزي ژبو مسلط و، په ټولیز ډول دی د یوه منطقي او مقناطیسي شخصیت خاوند او د قانوني پاچایي نظام ټینګ ملاتړ و. پاچا محمد ظاهر د موسی شفیق په شته والي کې خپل ایډیال صدر اعظم میندلی و. صدر اعظم موسی شفیق د اوو میاشتو په بهیر کې په داسې حال کې چې حکومتي درې ګوني څانګې له تسبي خپلواکۍ نه بهره منې وې او د کابل سیاسي فضا هم پوره استفادې وه، په خپل خاص مهارت او توښت سره دغومره کارونه وکړل چې بل صدر اعظم په هیڅ دوره کې په دغومره لنډې مودې کې نه وو کړي.

موسی شفیق له ولسي جرګې نه په دوو ورځو کې د اعتماد رایه وګټله، په داسې حال کې چې پخوانیو صدراعظمانو په دوو اونیو کې ترلاسه کوله. همدغه د پاچا موافقه هم تر لاسه کړه چې د سیاسي ګوندونو، ولایتي او ښاروالي شوراګانو لایحې چې د هر د مخه پاس شوې وې، لاسلیک کړي. د ۱۹۷۲ – ۱۹۷۳ مالي کال بودیجه یې چې نهه میاشتې یې تېرې شوې وې، له ولسي جرګې نه تېره کړه.

د یو شمېر هېوادونو نه د پوروتو په اړه چې پخوانیو حکومتونو له هغو نه د استفادې په اړه څه نه وو کړي، د ولسي جرګې موافقه تر لاسه کړه. له مقننه قوې نه صلاحیت هم ترلاسه شو، چې له بانډنیو منابعو سره ۷۴ توافق لیکونه لاسلیک کړي. د ملکي مامورانو د استخدام لایحه چې د ژبو د مسئلې په سر څو ځله بدلې وه تصویب شوه او همدغه اختلاف چې په هغې سره

رامینځ ته شوې و، په حیرانونکې ډول حل شو.

حکومت څرګنده کړه چې هغه ماموران به کوښښ شي چې خپلې دندې نه شي تر سره کولی، له بېسوادۍ سره د مبارزې په هکله یې د ملګرو ملتونو په مرسته یوه اداره تاسیس کړه. د کتابونو په واردولو باندې مالیه لغو شوه او له جاپان سره د تلویزیون د نصبولو موافقه لاسلیک شوه. داسې هم د کرنې د بنه کولو لپاره د کرنې د نامتو متخصص عبدالوکیل په نوښت مهم کارونه وشول او د تازه میوو د صادرولو په اړه اسانتیاوې برابرې شوې.

د دغو ټولو کارونو له امله په ۱۹۷۳ کې عایدونه په بسیارې ډول ډېر شول. په همدغې دورې کې وچې د کابل ښار په ختیځ کې د صناعتي سیمې بنسټ کېښودل شو او د افغانستان د کانونو د سروې کولو لپاره لایحه وایستل شوه. د دیني عالمانو او روحانیانو او په دین ټینګو افغانانو د راضي کولو لپاره چې د صدر اعظم نور احمد اعتمادي په چلند سره ناراضي شوي وو، په کابل راډیو کې د پنځه وخت اذان کولو د ستور ورکړل شو او هغه کلیسا ړنګه شوه چې په کابل کې د مخه جوړه شوې وه.

موسی شفیق په حقه درک کړه چې په وچه چاپېر افغانستان کې پرمختیایي پروژې پرمخه تللی نه شي، خو په هغه حال کې چې له ګاونډیو هېوادونو په تېره له پاکستان او ایران سره یې اړیکې د دوستۍ وي.

موسی شفیق د دغه منظور لپاره له ایران سره د هلمند د اوبو په اړه د ۱۳۵۱ کال د کب په ۲۲مه یوه نوې موافقه لاسلیک کړه، چې د هغې له امله د دواړو هېوادونو په دوستۍ

کې به والي راغلي. ددغې موافقې پوره بیان د مولف امین الله دریځ په کتاب کې راغلی چې د «افغانستان در قرن بیستم» نومېږي.

له پاکستان سره د افغانستان اساسي ستونزه د پښتونستان د کشالې پر سر وه او صدر اعظم شفیق عزم کړی و چې د هغې په اړه هم له پاکستان سره پوهاوي ته ورسېږي او له دغه هېواد سره د افغانستان اړیکې چې څو اړخیزه دي ښه کړي. هغه په عین حال کې له شوروي اتحاد سره د افغانستان دوستي ته دوام ورکاوه او نه یې غوښتل چې دغسې څه وکړي چې په هغه سره شوروي اتحاد وپارول شي، نو د څلورم اقتصادي پلان د پلي کولو لپاره د هغه سل میلیون روبله پور ومانه. دا په دغسې حال کې و چې موسی شفیق د ناپېیلتوب عنعنوي سیاست او داسې هم له لویدیځې نړۍ او عربي نړۍ له حکومتونو سره د افغانستان د دوستۍ اړیکې وار په وار ټینګول. (۹ الف)

د موسی شفیق په اغېزناک ډول حکومت کول د پاچایي نظام مخالفان په تېره چپیان اندېښمن کړل. اندېښنه دا وه چې که دی پر خای پاتې صدر اعظم وي نظام به وار په وار ټینګېږي او ښې لوري او لویدیځې نړۍ ته به نږدې کېږي، چې په هغه حال کې به دوی ته ګرانه وي، چې پر ضد یې څه وکولی شي. دا هغه وخت و چې سیاسي ګوندونو په ملي پوځ کې یو شمېر افسران تنظیم کړي وو، خو د حسن شرق په ژبه «آنها امیر اکبر خیبر و نور محمد تره کی) به تعهد خود به شاه در عدم مداخله و جذب در میان صاحبمنصبان اردو صادق بودند.» (۱۰)

ببرک کارمل خو په وار وار خپله وفاداري پاچا ته څرګنده کړې وه، خو تجربو ښوولې چې په کمونیستانو باندې اعتماد

کول هـسې ساده توب دی، دوی خپلې موخې ته د رسېدلو په لاړ کې نه یوازې د وعدو بلکې د اخلاقو پروا نه کوي.

په هر حال یوازینی پېژندل شوی شخص چې د پوځ ناراضي افسران د پاچاهي نظام پر ضد په هغه باندې تولیدلي شول، هماغه پخوانی صدر اعظم محمد داود و، چې د صدر اعظمی په وخت کې یې افغان پوځ په نویو وسلو سمبال کړی او عصري او پیاوړی کړی و. دده په وخت کې په ۱۹۲۰ کال کې و چې د افغان افسرانو لومړۍ ډله د لوړو زده کړو لپاره شوروي اتحاد ته استول شوې وه، له هغه وروسته هر کال افغان افسران شوروي اتحاد ته استول کېدل، خو له دوی سره په وطن کې چې په دغه وخت کې د یو نیم زر په شاوخوا کې وو تبعیضي چلند کېده. ((سبب تبعیض این بود که فارغان نظامي از شوروی را حکومت آن کشور بدون اجراء دروس عملي بافغانستان دوباره عودت میدادند و حتی باوشان اجازه نمیدادند که کتاب و نوتهای مسلکي شان را از درسخانه بیرون بکشند و یا با خود بوطن بیاورند. بعضاً انها در شوروی بعوض دروس مسلکي به فراگرفتن مضامین ایدیولوژیکي مصروف ساخته میشدند، و وقتیکه بوطن برمیگشتند کاری از او شان ساخته نبود.))

په دغه حال کې دغه افسران له هغو امتیازاتو نه محروم وو چې نورو لرل: ((ایشان نفر خدمت نداشتند و با صاحبمنصبان بالای یک میز غذا صرف کرده نمیتوانستند، اما کار و فعالیت زیادی بر آنها تحمیل گردیده بود، خلاصه خورد ضابطان مانند یک جمعیت نا ملموس زندگي میکردند.))(۱۱)

دغه افسران چې تول یې د اطراف او یو شمېر یې تحول غوښتونکي او د نظام مخالف د نظام په نسکورولو کې د محمد داود ملګري شول.

د سرطان کودتا

د سرطان کودتا د محمد حسن شرق او غوث الدین فایق په اثرونو کې بیان شوې ده، دوی محمد داود ته په منلي او د ګوښه توب په وخت کې ورته وفادار پاتې وو. په ولسمشرۍ نظام کې لومړنی د هغه مرستیال او وروستی د فواید عامې وزیر شو، خو شرق او فایق سره وران وو، فایق په اصل کې خپل کتابګوټی د شرق د کتاب په رد کې لیکلی او هغه یې پرچمي اوشوروي پال ګڼلی او سخت غندلی دی. شرق د ببرک کارمل په وخت کې چې د شوروي تر لاس لاندې رژیم سروال و، په دهلي کې د افغانستان سفیر اود نجیب الله په دوره کې صدر اعظم شو، په داسې حال کې چې فایق په دغه وخت کې اول بندي شو او بیا یې په کابل کې د یوه عادي افغان غوندې ژوند کاوه. دواړو خانونه تینګ جمهوري پالان ښوولي، شرق وايي چې ده دغه نظام د عقیدې له مخې منلی و، (۱۲) په داسې حال کې چې فایق وايي چې دی په پاچايي نظام کې «بجرم خواستن حقوق ترفیع و تبدیلی ام علاوه بر آنکه ۹ سال یک رتبه ماندم یک سال حبس نیز محکوم شدم.» دی پسې زیاتوي چې «این ظلم و بیعدالتی ها سبب تحریکم در سقوط دولت شد.» (۱۳)

هر څه چې و د پاچايي نظام په نسکورولو کې دواړه فعال وو، دوی لا په کودتا کې خپلې ونډې دغومره مهمې ښوولې دي چې لکه هغه ددوی په نوبت او تدبیر سره سرته رسیدلې وي.

شرق د فراه ولایت د انار درې اوسېدونکی او د کابل

پوهنتون د طب پوهنځي فارغ و، ده د خپل کتاب په دوهم چاپ کې څه بدلونونه راوستي او په دې ډول یې د خپل اثر اعتبار زیانمن کړی دی، په داسې حال کې چې فایق چې د ګلبهار اوسېدونکی او د حربي پوهنتون فارغ دی د خپل اثر او خان په رښتینتوب ټینګ ولاړ دی او ادعا کې چې که شرق او داسې هم دارډو او سیاست د اثر ظاهري لیکوال نبي عظیمي خبر وای، چې دی په کابل کې ژوندی دی، لیکنې به یې په هغه ډول نه وای چې دي، نو فایق د دوی اثرونه د اعتبار وړ نه ګڼي. زه دلته د دغو ټولو ټکو په نظر کې نیولو سره له هغو چې د کودتاچیانو دلیکنو په شان اوله درجه اهمیت لري په احتیاط سره استفاده کوم.

د شرق په وینا د پاچایي نظام د نسکورولو لپاره جلب او جذب په دغو ټکو پیل شو: یو هغه ټکی دی چې محمد داود له خپلې کودتا نه وروسته خلکو ته په خطاب کې بیان کړی، چې جوهر یې د ټولنې زیاترو خلکو ته د خدمت لپاره د جمهوري نظام په پښو درول او د «قلابي دیموکراسۍ» یا تقلبي دیموکراسۍ پر ځای د «معقولې دیموکراسۍ» راوستل دي. بل یې د ناپیلتوب سیاست او د رژیم ټکی یې محمد داود د رهبر یا لارښود په توګه منل دي. (۱۴)

شرق دا هم وایي چې محمد داود یوه ورځ ده ته وویل چې زموږ خلک د دغه نظام له لارې له اجتماعي او اقتصادي بدبختیو او د واکمنې کورنۍ له دتنیو کړکیچونو نه ژغورل کېدلی نه شي، نو باید «هر دوی ما در این باره (فکري) سنجید و راهی [نجات] راجستجو کرد.» (۱۵)

ددوی د ژغورنې لار دا شوه چې «هر دوی ما بیک تحول آنی و قاطع که بجز از راه عسکري امکان پذیر نیست عقیده مشابه داریم.» (۱۲)

تحول په ماهیت کې «قاطع او فوري» نه وي، خو له دغې افادې نه مراد نظامي یا عسکري کودتا وه او دوی غوښته په هغې لاس پورې کول غوښتل چې د پخواني صدر اعظم او د مساوات د ګوند سرور ال محمد هاشم «میوندوال و رفقایش ... برای کودتا [نمودن] در تلاش اقتیده بودند.» (۱۷)

دا چې میوندوال په رښتیا کودتا کوله یقیني نه ده خو په کابل کې په اصطلاح د سر چوک اوازه همد غسې وه، شرق ددغه مهم تصمیم نېټه هم نه ورکوي او په هغه سربېره د فایق روایت ورسره توپیر لري او هغه د باور ور هم ښکاري.

فایق وایي چې څنګه چې ده د محمد داود د صدراعظمۍ په وخت کې په صداقت او زړورتیا کار کولو سره ورته منلی شوی و او د ګوښه توب په وخت کې یې په منظم ډول د هغه په کور کې ورسره لیدل د لومړي ځل لپاره یې ورته وویل چې د هېواد وضع خرابه ده او موږ ته ښایي هغسې کار وکړو لکه په مصر او عراق کې چې نورو کړي دي.

دده مقصد په مصر کې په کال ۱۹۵۲ کې د ملک فاروق پاچا پر ضد د جمال عبدالناصر او په عراق کې په کال ۱۹۵۸ کې د پاچا فیصل پر ضد د جنرال محمد قاسم کودتاګانې وې، خو محمد داود فایق ته په ځواب کې وویل چې «جنرالان پرورده من انقدر مردم جبون و ترسو اند که جرئت ګذشتن از پیش روی خانه ام را ندارند چه رسد که با من داخل تماس به مفاهمه شوند.» (۱۸)

محمد داود بل وخت د فایق د دغې وینا په اړه چې یې د بېر کسان د ببرک کارمل او محمد حسن شرق په ګډون روزلي دي، خو اوس هغوی دده پوښتنه هم نه کوي، وویل چې «من در زمان حکومت کاکایم شاه محمود خان ... یک عده جوانان روشنفکر را از قبیل محمد صدیق فرهنگ، عزیزالله واصفي، داکتر محمد رحیم محمودي، ببرک کارمل بنام ویښ زلمیان در خفا رشد داده حمایه میکردم، بعد از استعفایم از صدارت بعضی ازآنها مرا از یاد بردند وبرخی حلقه اجنبی بگوش اویختن (اویختند) و ببرک نیز از ان جمله است.» (۱۹)

ماته چې په ویښ زلمیانو کې وم مالومه نه وه چې د غه کسان په هغه وخت یا وروسته په ویښ زلمیانو کې وو، د محمد داود د ناهیلي توب سره سره فایق ورسره لیدل کول.

فایق په دې نظر و چې څنګه چې محمد داود په ټول هېواد کې یو پېژندل شوی شخص و، د نظام مخالفان یې تولیدلی او پاچایي تسکوروله شي، نو یې په بلې لیدنې کې ترینه پخواني غوښتنه په ټینګه بیا وکړه او محمد داود دغه ځل د هغه غوښتنه ومنله خو ورته یې وویل چې «... محتاطانه باستعانت و یاري پرورد ګار بجلب و جذب اشخاص طرف ضرورت عسکري و شخصیت های اجتماعی اقدام کنید.»

دی چې په دغه وخت کې جګتورن یاني یو ښکته رتبه نظامي افسر و، جلب او جذب یې له ټیټ رتبه افسرانو څخه پیل کړ. دده تشخیص دا و چې په پوځ کې اجرائیوي قدرت د همدغسې افسرانو په لاس کې دی، ده محمد داود ته لا دمخه ویلي و چې «برداشتیکه من از اردو دارم شما در بین افسران خورد رتبه محبوبیت و جایگاه خاصی دارید، قدرت اجرائیوی

همچو امور در دست خورد رتبه ها است، تا جائیکه من از روحیه اردو واقفیت دارم همه از اوضاع کنونی خفه و ناراضی اند.)) (۲۰).

دا شاید د ۱۹۲۵/۱۳۴۴ کال وخکه چې دی وایي چې ((... از سال ۱۳۴۴ الی ۱۳۵۲ ... من در ظرف هشت سال در راه تغییر نظام سلطنتي و ایجاد جمهوری سعی وتلاش ها کرده ام.)) (۲۱).

ددغه کار لپاره به دی په خپل بایسکل سره یو خای بل خای ته او له جنډیولو نه وروسته به یې نویو جلبیانو ته وظیفي ورکولی چې پوه یې د نورو کسانو جلبول او بله یې د ضرورت په وخت کې له کور نه د نظام د مطلوب کس ایستل او په کوم تاکلي خای کې بندي کول و. ده به دا هم ورته ویل چې ((دیگر همکارانت در لحظه اخرین و شروع بکار معلوم میشود.)) (۲۲).

د قایق د جنډیولو لاز داوه: ((هر افسر با احساس را که اهلیت همکاری و مصاحبت شدنش را میدیدم سر صحبت را از اوضاع ناگوار و بی عدالتی کارکنان دولت و وضع پریشان ملت باز [نموده] و راه بیرون رفت از این حالت و براه انداختن یک انقلاب و ایجاد جمهوریت سخن میگفتم)) ده به هغو ته دا هم ویل چې دا د خطر لاز هم ده: ((ما و شما در یک راه پر مخاطره که مرگ و اسارت در پیش روی ما قرار دارد محض برضای خدا، خدمت بوطن، بدون در نظر داشت چوکی ومقام و رتبه و پاداش مادی بنفع وطن قدم برمیداریم.)) خو ده به هغو ته داو ورکاوه چې ((نظر به اوضاع نابسامان دولت سیل خروشانی برای یک تحول در جهت تغیر دولت در جریان است.)) (۲۳).

په دغه ډول د سرطان تر کودتا پورې د قایق د لیکنې له

مخې څه باندې شپېته افسران جلب شوي وو، دوی ټول واړه افسران یعنې بریدمنان، جګتورنان او تورنان وو، دوی په ګروپونو یا ډلګیو کې منظم شول او هر ډلګي د یوه سر ډلګي په مشرۍ موظف شو چې په خپل وخت کې باچا محمد ظاهر، پاچا زوی احمد شاه، د مرکزي ځواکونو قومندان عبدالولي، دد فاع وزیر خان محمد، صدر اعظم موسی شفیق، د ریشخورو د فرقې لوی قومندان عبدالحکیم کتهوازی، د هوائي ځواکونو قومندان مرتضی قل او د قرغې د اتمې فرقې لوی قومندان محمد کبیر له خپلو کورونو ته وباسي او په یوه ټاکلي شوي ځای کې بندي کړي. (۲۴)

د شرق د لیکنې له مخې دا دی وچې د جلب او جذب کار یې، لومړي خل لپاره پیل کړ، په داسې حال کې چې فایق وایې چې «... اقای حسن شرق ... قطعاً در انقلاب مذکور سهم و رولی نداشت.» (۲۴ الف)

په هر حال د شرق د لیکنې له مخې دده په لومړنیو جلبیانو کې متقاعد ډګروال غلام حیدر رسولي، تورن سرور نورستاني او ټانکیست مولاداد (فراهي) وو چې دده په ویتا یو ځای بل ځای یې په تصادفي ډول لیدل او د هغو د محمد داود په لاربوونې د کودتا کول منلي وو.

شرق وایې چې د جلب او جذب کار د ۱۳۵۱ کال د وږي په میاشت کې (۱۹۷۲، اګست- سپتمبر) په ټینګه ونیول شو او ددغه مقصد لپاره د سید عبدالله یا مولاداد یا کله کله د نورستاني په کورنو کې غونډې کېدلې او هلته به د ټولو سیاسي ګوندونو له اساسنامو څخه چې د وطن په جریدو کې خپرې شوې وې استفاده کېده. له هغو او نورو څخه به هغه څه

غوره کېدل چې د ولسمشري نظام یې پر پاچایي نظام غوره باله.(۲۵)

دی دا هم وایي چې د موسی شفیق په کارونو د «صدر اعظم په توګه له باندې سره د هغه تړلتوب» چې د هغو له امله د «روښانفکرو» یانې چپیانو فکر ترینه اوښتی و او د پخوانیو حکومتونو د ناوړتیا په سبب په تېره د عبدالظاهر له حکومت نه چې د قحطۍ او وچکالۍ په موضوع کې یانې راغلی ، خلک ډېر ناهیلي شوي وو. په دغه وخت کې د دوی د جذب او جلب کار پرمخ ولاړ. دی وایي چې په همدغه وخت کې دوی په هوایي قوتونو کې په فعالیت پیل وکړ او د پاچا ګل وفادار او د انجینر عبدالحمید محتاط له جلب نه وروسته سر ګروپونه جوړ شول. شرق وایي چې دوی ته دربار توجه نه کوله، لویو افسرانو ته یې توجه کوله « حالانکه دوستان ما را پایان رتبه ترین صاحبمنصبان اردو تشکیل میدادند.» او حکومتي کسان « رفته رفته درباره ما بی اعتنا شده بودند.» (۲۲)

په همدغه حال کې و چې د بالاحصار د کماندو له قطعې نه فیض محمد جلب شو پداسې حال کې چې د پاچایي ګارد د ټانک د قطعې او د ښار د انضباط قوې قومندانان او نور د مخه جلب شوي وو، په دغه ډول د شرق په وینا « به اول جوزای ۱۳۵۲ [مې ۲۲، ۱۹۷۳] به تمام نقاط کلیدی اردو تسلط داشتیم.»(۲۷)

شرق په دغې وینا کې د څرخي پله څلورم او پنځلسم لمبر زغرور قوتونه هم شمېرې او لیکي چې « در اخیر حکومت داکتر عبدالظاهر ماه عقرب ۱۳۵۱ توانسته بودیم با قدرت و اطمینان کامل بر قرای ۱۵ وقوای ۴ زرهدار حاکمیت داشته و

در هر زمان آن را مورد ازمایش قرار داده بتوانیم (میتوانستیم).)) (۲۸)

دی په خپل کتاب کې دوه ځایه نور هم همدغسې ګړېږي، خو فایق ددغه ټکي په سر د هغه برعکس غږېږي. دی وایي چې د ۱۳۵۲ کال د جوزا په دریمه (مې ۲۴، ۱۹۷۳) غلام حیدر رسولي چې د محمد داود له خوا له ده سره د ارتباط غړی ټاکل شوی و، دی یې دېته وبالله چې په څلورمه کارته کې په یوه کور کې د شپې په اتو بجو حاضر شي. هلته محمدداود د زغرورو قوتونو پنځه تنه افسران د تورن محمد سرور نورستاني په ګډون ده ته ورپېژندل. خو دغو افسرانو په خواشینۍ سره څرګنده کړه چې د څرخي پله زغروز قوتونه تر ټینګې څارنې لاندې نیول شوي او دوی هیڅ دول مرسته نه شي کولی. محمد داود بیا ورېل چې ((از اینکه برادر های زرهدار از همکاری معذرت میخواهند دیګر بالای موضوع سنګ ګذاشته یادی نکنید.)) (۲۹)

فایق وایي چې د ۱۳۵۲ کال د غبرګولي (جوزا) په میاشت کې وروسته له دې چې لومړی برید من حبیب الله د ارګ د ۱۴ مې مقرزي ټانک مرستیال د احضاراتو پوره ډاډ ده ته ورکړ ده یو اجرائیوي یاد عمل پلان وایست، (۳۰) چې د هغه له مخې به لوړ حکومتي نظامي او ملکي کسان د ګروپونو له خوا نیول کېږي. محمد داود په یوې غونډې کې له فایق نه د وسلو په اړه پوښتنه وکړه او هغه ورته کړه چې ((از دیپوی شهرارا و یا از کلوله پشته دو نفر افسر برایم وعده [سلاح] داده اند.)) داود بیا ورته وویل چې ((یک نفر لومړی برید من احمد ضیاء نام، از قطعه انضباط شهری از وزیر اکبر خان مینه ګفته ام که به شما

سلاح بدهد.» (۳۱)، خو د فایق د لیکنې له مخې احمد ضیاء د وسلې له ورکولو نه اوړه خالي کړه او د ه وسله له بل خای نه تر لاسه کړه او په ملګرو یې وویشله. (۳۲) دا چې ده دغه وسله له کوم ځای نه او څومره تر لاسه کړه، په دې اړه څه نه وایي.

په همدغه وخت کې و چې پاچا محمد ظاهر د سترګو د علاج لپاره د جون د میاشتې په ۲۵ مه د اروپا په لور روان شو، د څرخي پله په زندان کې د پاچا یوه پخواني موټر چلوونکي ماته وویل چې ملکې د کومې موضوع په سر په هغه باندې د بیاتي په وار کولو سره د هغه سترګه زیانمنه کړې وه. په هر حال د معمول په شان مشر زوی یې احمد شاه د پاچا د نایب په توګه د هغه په غیاب کې پاچایي کوله. دا هغه وخت و چې په کابل کې د کودتاګانو اوازې خپرې وې او پاچا د محمد داود د کودتا کولو په نیت خبر و، په دغه حال کې سر ګروپونه د کودتا کولو لپاره د محمد داود امر ته سترګې په لار وو، خو هغه ښکاره کړه چې «در غیاب او کودتا نخواهم کرد، زیرا این حرکت معقول و مردانه نمیباشد.» (۳۳)

محمد داود فایق ته هم ویلي و چې «انقلاب زمانی صورت گیرد که شاه و سردار ولی در کابل باشند.» (۳۴)، خو سر ګروپونو ته دا معقوله وه چې د پاچا په غیاب کې په کودتا پیل وشي؛ ځکه چې دوی ویریدل چې د کودتا د نه کولو په حال کې حکومت ممکن د دوی په پلان خبر شي، چې بیا به دوی وطن او پاچا ته د خاینانو په توګه محاکمه کیږي، د سرګروپانو په دغه تینګار فایق او شرق په یوه خوله دي، د شرق په وینا غلام حیدر رسولي او سرور نورستاني لاوړته څرګنده کړه چې «اگر محمد داود با ما یکجا اشتراک نکند ما بدون او اقدام خواهیم کرد.»

دی دا هم وایي چې ده هم محمد داود ته وویل چې که دی د کودتا امر نه ورکوي دی هم مجبور دی چې د اکثریت په پلوی ورسره یو ځای شي (۳۵).

فایق وایي چې عبدالولي په دوی شکمن شوی او د سرطان په اتمه یې دی وغوښت او له محمد داود سره یې د هغه د تړاو په اړه وپوښتل، خو ده په دغه ډول قانع کړ چې «بخدا و قرآن اگر بین من و سردار محمد داود کدام رشتهٔ قرابت باشد.» دی دا هم وایي چې ما د هغه د وادیتي لپاره په ټینګه وویل چې «من بنوابغ و قهرمانان ملی و تاریخی وطنم علاقه خاص دارم، کسانیکه متوفی اند بزیارت قبور شان رفته اتحاف درود و دعا منیمایم و کسانیکه در قید حیات اند در صورت امکان بدستبوسي شان رفته اداي احترام میکنم، در صورت عدم امکان طول عمر صحت و سلامتی شانرا از خدا می طلبم مانند میرویس نیکه که وطن مارا از چنگال گرگین خونخوار نجات داد و بنیان یک دولت مرکزی و ملی را در افغانستان اساس گذاشت و هکذا احمد شاه بابای غازی که سرحدات کشور مارا بدهلی رساند.»

فایق د ستالیو په لړ کې پاچا امان الله او پاچا محمد نادر ته هم بیدریغه اخلاص وښود او په ظاهري معصومیت سره یې محمد داود هم په دغه لړ کې راوست او ویل یې چې «کسانیکه مانند سردار محمدداود خان حیات دارند که در دوره صدارتش با ایجاد پلان های انکشافی خدمات ارزشمندی را مانند تونل سالنگ، سرک ماهیپر و تنگ غارو و بند برق نغلو و کانال ننگرهار و بنیانگذاري یک اردوی عصري و مدرن میکانیزه و غیره خدماتش زیاد علاقمند هستم، زمانیکه امکان مسیر

شود حضور شان رفته ادای احترام میکنم.» سره له دې هم عبدالولي ورته وویل چې «... خود را بشناسی» او د ده په ځواب کې ورته وویل چې «بخدا سردار صاحب من وطنم و فرد فرد وطن حتی سنگ و کلوخ وطنم را دوست دارم.» (۳۲) فایق چې په دغسې ستاینو سره عبدالولي تېر ایسته او خان یې له خطر نه وژغوره په همانغه ورځ یې محمد داود له موضوع نه په بوي لیکنې سره خبر کړ او ورته یې سلا ورکړه چې «کشیدن انتظار [عودت] شاه را مصلحت نمیبینم، احتمال گرفتاری من و رفقایم تحمیلی [حتمی] است.» (۳۷) محمد داود بیا مجبور شو چې له خپل نظر نه تېر شي او د سرګروپونو نظر ومني او د کودتا امر ورکړي، خو د کودتا د نېټې او عمل طرز په اړه اختلاف شته.

شرق د کودتا فیصله او نېټه په ناڅرګند ډول بیانوي: «و روز ۲۵ سرطان فیصله بعمل آمد که به ساعت یکنیم شب اروزا سه شنبه ۲۲ سرطان حرکات قطعات بدین ترتیب شروع گردد.» (۳۸) فایق په دې اړه په مشخص ډول غږېږي او داسې ښکاره کوي چې د کودتا نېټه او عمل طرز ده ده تجویز و محمد داود ته په خپل یاد شوي لیک کې ادامه ورکوي چې «ما الی شب ۲۵ سرطان احضارات خود را تکمیل و شب مذکور بعمل اقدام خواهیم نمود، ۱۲ بجه روز همان شب از اقدام خود بشما خبر میدهیم.» (۳۹) فایق دا هم وایي چې ده خپل ټول ملګري په دغه اړه خبر کړل، خو د کودتا نېټه یې یوازې سرګروپانو ته څرګنده کړه او «همهٔ رفقا با شور و شعف از احضارات خود: ها برایم اطمینان دادند.» (۴۰) غلام حیدر رسولي هم ده ته په یوه لیک کې داډ ورکړ چې «در صورتیکه خطر گرفتاری شما و

رفقای تان موجود باشد و احضارات داشته باشید، نظر شما مورد قبول است، مشروط براینکه ۱۲ بجه روز از اقدام شب خود بمن خبر دهید »(۴۱)، خو د سرطان په نولسمه شپه کومه نظامي لوا په بل کوم مناسبت بالاحصار ته روانه وه او دغه حرکت د فایق په ژبه « در ذهنیت رفقا شک، تردید و ناباوری خلق کرد در [نتیجه] در شب ثانی انقلاب اکثر رفقا حاضر نشدند.» (۴۲)، دې د سر په کسانو کې چې د کودتا په شپه کې د وظیفې سرته رسولو ته حاضر نه شول دغه کسان ښيي او سخت يې غندي: احمدضیاء مجید، عبدالاله، غلام حیدر رسولي او محمد حسن شرق دي ورو ستي « مغرور، خدعه گر» او د ک ج ب « صادق خدمتگار» ښيي چې « بخانه یکی از محمدزایی ها به بهانه شطرنج خود را مهمان ساخته بود [و] بقول آنها الی ساعت یکنیم بجه شب [روزا با ما سرگرم شطرنج بود.» (۴۳) فایق نه څرګندوي چې د کودتا د ستور محمد داود ورکړی وي، په دې اړه شرق په مشخص ډول وايي چې د کودتا د دستور مرکز د محمد داود کور و په دې ډول چې عبدالحمید محتاط، پاچاگل وفادار، مرتضی قل او محمد آصف د مخابرې پو صندوق له هوائي قوتونو څخه دده په واسطه د محمد داود کور ته اوېل يې د انضباط په قوماندانۍ کې ضیاء مجید ته ورسوه، نور نو دده په ژبه: « ساعت یکنیم بجه شب [بامداد] ۲۲ سرطان از طرف محمد داود به قطعات تانک کماندو - و انضباط امر حرکت داده شد [و] بعدا زیک دقیقه صدای حرکت ماشین های تانک و موترهای زرهدار در ارگ و بالاحصار شنیده میشد.» (۴۴)، له بلې خوا فایق د کودتا د پیل حرکت د سبا وون یوه بجه ښيي او

وایي چې «با توکل بخدای لایزال انقلاب را با گرفتاری خان محمد وزیر دفاع و عبدالولي خان، قوماندان قوای مرکز از ساحه وزیر اکبرخان مینه ساعت یک بجه شب (صبح) اغاز کردیم.» (۴۵).

فایق وایي چې حبیب الله زرمتي د ارګ له سهیل لویدیځ خوا څخه ټانکونه چالان کړل او «طبق هدایت ۱۲ تانک به محاصره گرفتن قطعه قوماندو به بالاحصار و یک تانک بمنزل وزیر دفاع و یکی بمنزل سردار عبدالولی خان به همکاری گروپ های گرفتاری روان شده انجام وظیفه نمودند.» (۴۲).

د عمل له کسانو نه به مطلب شاید پاچا ګل وفادار، فیض محمد او زرمتي وي، د وفادار په وینا دوی د هوایي کماندو او د ټانکونو د قوتونو لارښوونه په غاړه لرله. وفادار وروسته مولف عبدالرزاق فراهي سره په مرکه کې دا هم وایي: «چې ما د مخابرې آله د محمد داود په کور کې فعاله کړه او ده دغې آلې په وسیله د شپې په یوې نیمې بجې د کودتا هدایت صادر کړ، ولې موږ تر هغه دمخه د شپې پر دولسو بجو د کودتا عملیات پیل کړي وو.» (۴۷).

په دې ډول کودتاچیانو په څوارلسو ټانکونو سره د کودتا په لومړۍ مرحله کې بری ترلاسه کړ، خو دوی یو هم نه وایي چې کودتاچیانو هم مخابرې لرلې او دا چې محمد داود هغو ته په کومو عبارتونو سره د کودتا دستور ورکړ.

په هر حال؛ فایق نیمه ګړۍ او وفادار یوه نیمه ګړۍ پخوا تر هغه چې محمد داود د کودتا دستور ورکړي په کودتا یې عمل لاس پورې کړی و، د عبدالولي د نیولو په اړه وفادار فراهي ته دا هم ویلي چې «زه او فیض محمد دواړه د سردار

عبدالولي د نيولو لپاره دده کور ته ورغلو، فيض محمد د پرچم غړی دی او زه دده د عقيدې سره مخالف يم. ولې دی ډېر زړور سړی دی، هغه وخت چې دی د سردار عبدالولي کور ته ننوتی، دده کله شينکوف چپه غاړې ته اچولې وه او دده پر سردار عبدالولي باندې ږغ وکړ چې تېک ونه کړې چې وژل کېږې او سردار عبدالولي هم تېک ونه کړ او ما دده ډ لاسه ځخه تفنګچه واخيسته.» (۴۸)

دشرق په ويينا «ساعت دو و ده دقيقه پادشاه ګل خبر دستګيري سردار عبدالولي را آورد.» (۴۹)

د دوو او شلو دقيقو په وخت کې مرکزي مخابره له کاره ونه وايستله شوه او په درېيو بجو کې پاچا يي ګارد تسليم شو او تر پنځو بجو پورې ټول هغه حکومتي کسان چې بايد نيول شوي وای په خپلو کورونو کې ونيول شول او په کارته پروان کې د عبدالقدير نورستاني په کور کې بندي شول، له عبدالولي او خان محمد نه سربېره نور بندي شوي حکومتي کسان دا وو: پاچا زوی احمدشاه، مارشال شاه ولي د عبدالولي پلار، صدر اعظم موسی شفيق، د هوايي مدافع قومندان، جنرال ګلبهار، د سلطنتي ګارد قومندان جنرال غلام محمد، د توپچي د لوا قومندان جنرال قمر الدين ناصر، د کوماندو د قطعې قومندان ډګروال رحمت الله سايې، د ريشخورو د فرقې قومندان جنرال عبدالحکيم کتهوازی، د اتمې فرقې قومندان جنرال حسين، د ژاندارم او پوليسو عمومي قومندان ډګرمن عبد الحنان او د کابل سرمامور ګل نبي. (۵۰)

فايق وايي چې جنرال کتهوازی او صدر اعظم موسی شفيق دده په سر ګروپي سره ونيول شول. (۵۱)

دا چې دغه جنرالان او نور لوړ رتبه پوځي او ملکي کسان په لږ وخت کې او په اسانۍ سره ونیول شول، یو علت یې دا و چې فایق د مخه سر گروپان او نور موظف کړي وو چې د هغو د کورونو او د هغو د نورو ټولو او ورتلو د لارو په اړه د قیق مالومات ترلاسه کړي او دوی همدغسې کړي وو. ددغو کسانو په بندي کېدلو سره چې نږدې ټول یې د پوځي او پولیسي قوتونو آمران وو او وظیفه یې د پاچايي نظام او امنیت ساتنه وه، کودتاچیان د ۱۳۵۲ کال د سرطان په ۲۲مه (جولای ۱۷-۱۹۷۳) د سهار په شپږو بجو د ښار په ټولو قطعو مسلط شول او کودتا سرته ورسېده او پاچايي نظام د پاچا محمد ظاهر په سر والي نسکور شو.

د کودتا د بري یو علت دا و چې په هغه سپېده سباوون کې چې کودتا پیل شوه د نظامي او پولیسي قطعو آمرانو ته موقع په لاس ورنغله چې خپلو قطعو ته خانونه ورسوي، موظفو کسانو یا پهره دارانو هم ونه شو کولی یا ونه غوښتل چې د کودتا کوونکو مخه ونیسي په دغه حال کې د کابل سرکونه د کودتا کوونکو د ټانکونو پر مخ بې خنډه لازې وې.

محمد داود د سهار په اتو بجو له کابل راډیو نه افغانانو ته خپل غږ په دغه ډول ورساوه.

((من برای سعادت این‌د وطن خود جز قایم ساختن یک دموکراسی واقعی معقول که اساس آن بر خدمت به اکثریت مردم افغانستان برقرار باشد، راه دیگری را سراغ نداشته و ندارم.)) ده د پاچايي نظام ((فاسد)) او موجوده دموکراسي ((قلابي)) یا تقلبي وبلله او اضافه یې کړه چې نظام تر دې حده پورې فاسد شوی و چې د اصلاح امید یې نه و، نو ځکه دده په

ژبه «همه وطن پرستان خصوصاً اردوی وطن پرست افغان تصمیم گرفت که دیگر باین نظام فاسد خاتمه داده شد و وطن از این وطن بدبختی نجات یابد » د وعده ورکړه چې « نظام نوین طبعاً با خود ریفورم های بنیادی (همراه) دارد ». (۵۲)

د محمد داود په وینا سره په خلکو په تېره د کابل په خلکو کې د خوښۍ څپې هسکې شوې او خلکو خپله خوښي په ډول ډول بڼو وښووله، دهېواد په هیڅ کونج کې د پاچايي نظام او د پاچا په پلوي چا اواز او ګام پورته نه کړ. پاچا چې تر دغه وخت پورې د خدای تعالی سوری ګڼل کېده، نور نو د هغه سوری نه ګڼل کېده. په کودتا کې تلفات بېخي لږ وو، لومړی بریدمن حبیب الله زرمتی او یو یا دوه ملګري یې د ټانک په چپه کېدلو سره له منځه لاړل، یو څو تنه نور هم تلف شول. دا په واقع کې یوه بې مقاومته او په افغانستان کې په خپل ډول یوه بېساري بریالۍ پوځي کودتا وه. له یادو شویو کم شمېرو پوځیانو نه پرته بل چا پکې نیغه ونډه نه لرله. کودتا په پنځو یا شپږو ګړیو کې سرته ورسېده، په نړۍ کې هم شاید جوړه ونه لري په دغې کودتا سره د څه کم دوه نیمو پېړیو پاچايي نسکوره شوه او پر ځای یې د ولسمشري یا جمهور نظام په پښو ودرول شو، په دې ډول په افغانستان کې د یوه نوي دولتي نظام بنسټ کېښول شو، خو په دغې کودتا سره دغسې نظام نسکور شو چې د ملت د استازو په خوښه په لويې جرګې سره تاسیس شوی او په سراسري ملي انتخاباتو سره تثبیت شوی و او په دې ډول یې افغانانو ته مشروعیت لاره. بلکه خانګړتیا یې دا وه چې هغه د دغسې پوځیانو له خوا په ټانکونو او وچ زور سره نسکور شو چې نژدې ټول یې ټیټ رتبه بې تجربې ځوان پوځي افسران او یو شمېر یې

مسکو پلوه کمونیستان وو.

پاچا محمد ظاهر هم چې په دغه وخت کې په ایټالیې کې له یوه لنډ خنډ نه وروسته دغه کودتا ومنله او خپله هغه لوړه یې تر پښو لاندې کړه چې د اساسي قانون د دفاع په اړه یې د ملت د استازو په مخ کې کړې وه، ده د زمرې د میاشتې په ۲۱مه د خپل گوښه کېدلو لیک په روم کې د افغانستان سفیر نور احمد اعتمادي په لاس محمد داود ته واستوه، په دې ډول:

برادرم جلالتماب رئیس جمهور

از موقعیکه خبر جریانات اخیر را شنیدم، تا اینندم فکرم متوجه وطن من بود و برای آینده آن نگران بودم، مگر همینکه دریافتم مردم افغانستان بغرض اداره آینده امور ملی خود از رجیم جمهوریت با اکثریت کامل استقبال نموده اند، با احترام از اراده مردم وطنم خود را از سلطنت افغانستان مستعفی میشمارم و بدینوسیله از تصمیم خود بشما ابلاغ میکنم، درحالیکه آرزوی من سعادت و اعتلای وطن عزیز من است، خود را بحیث یک فرد افغان زیر سایه بیرق افغانستان قرار میدهم.

دعای من این است که خداوند بزرگ و توانا همواره حامی و مددگار وطن و هموطنان وطن من باشد (۵۳).

محمد ظاهر

معاصر افغانستان وروستي پاچا محمد ظاهر تر هر بل افغان پاچا نه اوږده پاچايي کړې ده، دی په ۱۹۳۳ کې د خپل پلار پاچا محمد نادر له وژل کېدلو نه تر ۱۹۷۳ پورې څلوېښت کاله د افغانستان پاچا و، دی په دغه کال کې نولس کلن و، خو دی تر ۱۹۶۳ پورې په نامه پاچا و، دی د خپل یوه تره محمد هاشم په اوږدې صدراعظمۍ کې او د بل تره شاه محمود په صدراعظمۍ کې د پاچايي چارو د اجرا لپاره ونه هڅول شو. ده د خپلې ځوانۍ تهه د هرش کلونه په دغه ډول تېر کړل، چې د پاچايي چارو په اړه د تجربې خاوند نه شو. د محمد داود په لس کلنې صدر اعظمۍ کې (۱۹۵۳-۱۹۶۳) له هغه او د هغه ورور محمد نعیم سره په ګډه د عملي سیاست ډګر کې فعال شو، خو په داسې حال کې چې پاچا دی و د سیاست نوښتګر او عامل محمد داود و. نو ویل کېدی شي چې محمد ظاهر تر تهه څلوېښت کلنۍ پورې په تبعه او ازاد ډول پاچايي نه ده کړې. په دغې دورې کې او بیا تر ډېر وخت پورې ده د امیر حبیب الله په شان، خپل زیات وخت د پردیو نجونو په فکر کې هم تېر کړی، ځنګه چې له هغو سره د هغه نږدې والی په پټه او د عرف او قانون پر خلاف و او ځنګه چې دی تر تهه څلوېښت کلنۍ پورې

د پاچایي په چارو کې د تجربو خاوند نه و شوی، دی هغسې زړور او رښتینی شخص نه شو چې افغان واکمن باید وي. پر هغه سربېره ځنګه چې ده پښتو ویلی نه شوه، که څه هم پښتو د افغانستان د زیاترو خلکو ژبه ده، له پښتنو سره یې ډېره نه لګېده.

لامهمه دا ده چې دده په پاچایي کې واکمنه کورنۍ چې په اصل کې پښتنه وه فارسیوانه او له پښتنو نه بېګانه او اشرافي شوه، نو ویل کېدلی شي چې پاچا محمد ظاهر که څه هم د افغانانو پاچا و، افغان تولنه یې نه پېژندله.

سره له دې هم محمد ظاهر که د خپلې واکمنۍ په وروستیو لسو کلونو کې د افغانانو لپاره هغسې ازاده او دموکراته ټګ لاره غوره کړه چې بل هیڅ افغان واکمن نه وه غوره کړې. دده په هڅونې او دستور سره یو شمېر دموکراتو، قانون پوهو او کارپوهو افغانانو د سید شمس الدین مجروح په مشرۍ د محمد داود له ګوښه کېدلو نه وروسته د پاچا محمد نادر د وخت اساسي قانون په دغه ډول واړوه چې د درې ګونو قوتونو په څرګند بېلولو سره یې د قانون پر بنسټ د ازاد ژوند لپاره لار هواره کړه چې په هغه سره فردی ازادي او دموکراسي په افغانستان کې د لومړي ځل لپاره په پراخه اندازه ممکنه شوه. که د اوسني افغانستان کومې پېښې ته د انقلاب نوم ورکول کېږي هغه باید یوازې دغه تحول ته ورکړل شي، ځکه چې په دغه تحول سره د فردي ازادي او ابتکار او کسب او کار دغسې دوره پیل شوه چې په هغې کې حکومت د محکمې له حکم نه پرته هیڅ افغان څارلی نه دی، بندي کړی نه دی او اعدام کړی نه دی، که محکمې د وژنې په موضوع کې وژونکی په اعدام

محکوم کړي، پاچا کوښښ کړی چې د وژل شوي کورنۍ وژونکي وبښي.

پاچا د اعدام مخالف و او په معاصر افغانستان کې یوازې په دغې دورې کې حکومتي جاسوسان تر اخرې ممکن حد پورې کم شوي وو.

د قانوني حکومت او قانوني چلند له امله په ټول افغانستان کې د امنیت او ډاډیتې دغسې فضا مینځته راغله چې دهغې په سورې کې په خپله پاچا محمد ظاهر هم د یوه عادي افغان په شان په کابل ښار او اطراف کې ازاد ګرځېده.

«د پاچا همدغه ازاد ګرځېدو سره په ۱۹۲۱ کې د آی خانم باندې ته نژدې یو یوناني ښار وموندل شو. یوه کلیوال ورته یوه غیر عادي توږلې شوې ډبره وښووله، پاچا بیا په افغانستان کې د فرانسې د کیندنې هیئت وګماره او هیئت ددغسې یوناني ښار اثار رابرسیره کړل چې ۳۰۰ م کې د سلوګوس نیکاتور په واکمنۍ کې ودان شوی و.»

دقانوني نظام په تاسیسولو کې د پاچا محمد ظاهر ونډه چې ازادي پال، دموکرات او ارامې خوښوونکی شخص و، اساسي وه، خو په دغه وخت کې په افغانستان کې دغسې یوه پراخه تعلیم کړې منځنۍ ډله د ښځو په ګډون هسکه شوې وه چې دغسې نظام یې غوښته.

پاچا محمد ظاهر له دغې ډلې سره په اتحاد سره چې هغه د اوږدې مودې د امنیت او د عصري پوهنې محصوله وه، دغه نظام رامنځته کړ، خو د اساسي قانون له مخې په عمل کې یې سلطنت له حکومت نه بېل نه کړ، په نتیجه کې لکه هسې چې په تېرو مخونو کې یې بیان شوی، د موسی شفیق تر صدراعظمۍ

پوري حکومتونو ونه شو کولی، پر هغو پېښو، لاس بری ومومي، چې د نوي دموکرات نظام زېږنده و. دغه حال به د پاچا د هغه چلند له امله هم و چې په هغه سره د واکمنې کورنۍ غړي حتی تر حکومتي لوړپوړو چارواکو نه هم لوړ ګڼل کېدل او په دې اړه شکايتونه هم نه اورېدل کېدل. دغه حال د انارشۍ او د حکومتونو د بې اغېزتوب لامل شو، چې ګوندونو ترېنه ګټه اوچته کړه او د ياغي توب روحيه يې خپره کړه.

په دغه حال کې حتمي وه چې امنيتي ځواکونه چې د نظام او امنيت ستلو وسيلې وې، د ډاډ وړ وي، خو د هغو د سر کسان د مرکزي ځواکونو قومندان عبدالولي او د ملي دفاع وزير خان محمد چې پاچا دواړو ته پوره اختيار ورکړی و ونه شو کولی چې افسران تشخيص او بې اثره کړي، دغه افسران که څه هم يو څه سياسي شوي او د نظام مخالف وو، حتمي نه وه چې هغوی به نظام نسکور کړي. د عامه ذهنيت پر خلاف؛ لکه هسې چې په مخکې پاڼو کې وليدل شول، له کودتا نه لږ دمخه د يوې لوا په تصادفي انتقال سره هم کودتاچيان پټ شول او په ټاکل شوي وخت کې د وظيفې اجرا ته حاضر نه شول. په واقع کې دا د پاچا محمد ظاهر بې تجربه ګي وه چې لږ و ډېر اويا کودتاچيانو په څوارلسو ټانکونو سره دغسې نظام نسکور کې چې د څه کم يو لک عصري او موټوريزې پوځ خاوند و. له بده مرغه د دغه نظام په نسکورېدلو سره د هېواد وضع دغومره ګډه وډه شوه چې امنيت تر اوسه (۲۰۰۹) هم ټينګ شوی نه دی او افغانستان په پرله پسې ډول د فرد، ډلې او ملت په توګه په ډول ډول مصيبتونو اخته شوي دي.

د سرطان د کودتا په اړه بحث

تر دې خایه پورې دا وویل شول چې د سرطان کودتا څنګه سرته ورسول شوه اوس به په دې اړه بحث وشي، چې د هغې د بري علتونه څه وو. په پورته پانو کې په دغه اړه هم یو څه ویل شوي، خو له دې وروسته به په هغه پوره بحث وشي او بحث به د محمد ظاهر او محمد داود ترمینځ له اړیکو نه پیل شي.

د سپین په وینا محمد داود که څه هم له اوله نه خپل اړیکې له پاچا سره «دلعنت کړی» ګڼله، خو سره له دې هم د خپلې صدراعظمۍ تر پایه پورې یې ورسره په ګډه کار وکړ او د دوی په همکارۍ سره افغانستان تر بل هر وخت نه وړاندې ولاړ او ودان شو او په تړۍ کې هم د اعتبار او حیثیت خاوند شو، خو د قانوني پاچایۍ له پیل سره د دوی ترمنځ کړکیچ څرګند او تریخ شو، څو چې محمد داود کودتا وکړه.

د کړکیچ سرچینه د اساسي قانون ۲۴مه ماده وه چې د محمد داود مخه یې نیولې وه چې په سیاسي ګوند کې فعالیت وکړي، صدر اعظم یا وزیر یا د شورا یا سترې محکمې غړی شي. محمد داود که څه هم د پاچا د تره زوی و، د پاچایي کورنۍ غړی وګڼل شو او د سلطنتي کورنۍ د نورو غړو په شان د ژوند تر پایه پورې له سیاسي ژوند نه بې برخې شو. په داسې

حال کې چې یو نا سکه تربور یې پاچا او بل نا سکه تربور یې د مرکزي خواکونو قومندان و، په بله ژبه د محمد داود دغه ناسکه تربوران په دولتي چارو بوخت وو او دی په کور کې گوښه کړل شوی و. په ظاهر کې ۲۴مه ماده ددې لپاره ایستل شوې وه چې سلطنت له حکومت نه بېل وي او پاچا سلطنت وکړي؛ نه حکومت. خو په عمل کې لکه چې دمخه ولیدل شول، سلطنت له حکومت نه هغسې چې اساسي قانون تاکلې وه، بېل نه و او پاچا د قانون پر خلاف صدر اعظمانو ته هدایتونه او دستورونه ورکول. له بلې خوا ۲۴مه ماده هغومره پراخه نیولې شوې وه چې محمد داود او ورور یې محمد نعیم په سیاسي لحاظ بې اثره شوي وو. دا په خو لحاظ یوه غټه تېروتنه وه چې په پای کې یې نه یوازې حکومت او نظام ته بلکې جامعې ته هم زیان ورسوه. یو دا چې پاچایي کورنۍ د پرنسیپ له مخې په خپله په پاچا یاني په محمد ظاهر څرخېده، نه د هغه په تیکه محمد یوسف چې پاچا نه و. د پاچا محمد ظاهر تربوران یا تربورانې د هغه د هستوې یا اصلي کورنۍ غړي نه وي. بله دا چې دغومره ډېر کسان له دولتي لوړو مقامونو او سیاست نه محرومول د هېواد په گټه نه و. دغه ماده ددوی په حق کې بېعدالتي وه. ۲۴مه ماده باید یوازې د پاچا د خپلې کورنۍ د غړو په اړه وای او محمد داود باید د یوه عادي افغان په توگه په نظر کې نیول شوی وای.

مهمه دا وه چې څوک ډاډه کېدلی شو چې محمد داود به ددغې مادې درناوی وکړي. د محمد داود په اړه دغه څو اساسي واقعیتونه تولو ته څرگند و: دی په هغه وخت لاهم ځوان و «درې پنځوس کلن»، ټول بالغ عمر یې د حکومت په کولو کې

تېر کړې و، حکومت کول یې مسلک شوی او په کې د تجربو خاوند شوی و.

د معمارۍ له چارو اخوا او له خپلې کورنۍ سره له ژوند کولو نه پرته بل مصروفیت او ساعت تېري یې هم نه لرله، د پاچا پر خلاف له پردیو ښځو سره د نژدې کېدلو شوقي هم نه و، د څمکو، کورونو او د شتمنیو د ډېرولو په لټه کې هم نه و، ددې پر خلاف وطن او وطنوالو ته د خدمت کولو ټینګ لېوال و، دی په ټول هېواد کې یو پېژندل شوی شخص و او په یوه کې یې پلویان هم لرل. ددغه واقعیت اهمیت په دې کې و چې په افغانستان کې د قانون له حکومت نه د شخص حکومت مهم ګڼل کېده او لا هم ښه ګڼل کېږي

دا هم مالومه وه چې هغه دخپل ګوښه کېدلو په لیکونو کې د دموکراسۍ د راوستلو او د پاچایي نظام د نوي کولو لپاره وراندیز کړی و. دغه وړاندیز ښووله چې محمد داود غوښتل له پاچایي نظام سره همکاري وکړي او لکه چې د مخه مې ویلي هغه له صدر اعظمۍ نه ځان ګوښه کړ نه له سیاست نه او مطلب یې دا و چې په نوي نظام کې د کوم ګوند په سروالي یا په کوم بل ډول د سیاست په ډګر کې بیا فعال شي. له همدې امله به و چې محمد داود له خپل ګوښه کېدلو نه وروسته له صدر اعظم محمد یوسف سره د همکارۍ لار ونیوله، په رسمي ملمستیاوو کې یې ګډون کاوه او حتی د خینو سرته نه رسېدلو دولتي ودانیو څارنه کوله او محمد یوسف ته یې د صدر اعظمۍ مبارکي هم وویله. په اصل کې دا محمد داود و چې پاچا ته یې د هغه د صدر اعظم کېدلو سپارښتنه کړې وه. (۵۴)

نوي صدر اعظم هم په خپلې لومړنۍ وینا کې څرګنده کړه

چې « د ده حکومت هغه اهداف په نظر کې نیسي چې محمد داود خان يې پیشنهاد کړي و.» (۵۵).

خو د اساسي قانون د لیکلو کمېټې چې د محمد داود هیڅ پلوی پکې غړی نه و د پاچا په هدایت کار وکړ، د هغه د یوه غړي سید قاسم رشتیا په وینا د پاچا هدایت و چې کمیسون دې ازاد وي او کوم خاص وړاندیز دې په نظر کې ونه نیسي او هغه څه دې په اساسي قانون کې ځای کړي چې د افغانستان په ګټه وي. (۵۶).

د محمد داود وړاندیز دا و چې « د پاچا د اکا زامن د سلطنتي کورنۍ غړي نه دي» او « په ولسي جرګې کې د اکثریت حزب مشر د پاچا له خوا د حکومت په جوړولو مامور کېږي.» (۵۷).

د محمد داود وړاندیزونه ونه منل شول او پر هغه سربېره په لویې جرګې کې چې د نوي اساسي قانون د منلو لپاره بللې شوې وه په ۲۴مې مادې کې دا هم اضافه شوه چې «اعضای خانواده پادشاهي حیثیت خود را بصفت عضو خانواده پادشاهي مادام الحیات حفظ میکنند.» له هغه وروسته د مولف فراهي په وینا « محمد داود خان متیقن شو چې ده پر ضد په دولت کې دسیسې کېږي، نو دی د سلطنتي نظام دښمن شو.» (۵۸).

له پاچا سره د محمد داود اړیکې هم وشکېدل، پاچا په کال ۱۹۷۰ کې فراهي ته چې هغه وخت په ولسي جرګې کې د فراه ولایت استازی و، ویلي وچې « د محمد داود سره زما فامیلي روابط پرې شوي دي او دا څلور کاله کېږي چې ما خپله خور چې د محمد داود مېرمن ده، نه ده لیدلې» (۵۹).

- دا باوري نه ده چې د اساسي قانون ۲۴مه ماده د چا په فکر دغومره پراخه وتیوله شوه، د هغې تینګ پلویان او د ځینو په روایت واضعان سید قاسم رښتیا او میر محمد صدیق فرهنګ وو، چې دلومړني کميټې غړي او د محمد داود مخالفان وو. هر څه چې و دغه ماده لکه څنګه چې د مخه مې استدلال وکړ د افغانستان په زبان تمامه شوه، له هغه نه غير دغه اساسي قانون لکه هسې چې فرهنګ وايي «به تناسب قانون های قبلی افغانستان و نسبت به قانون های اساسی سایر کشورهای در راه رشد از جمله همسایگان افغانستان، ایران و پاکستان گامی بزرگ بسوی دموکراسی بود، زیرا که اختیارات گسترده پادشاه را محدود ساخته، دست خانواده شاهی را از مداخله در امور دولتی کوتاه میکرد، مصؤونیت فردی و ازادی های بنیادي مردم را تضمین مینمود و با خارج ساختن دو قوه تقنیني و قضایي از زیر سلطه قوه اجرائیه، اصل تفکیک قوا را که شرط اساسی حکومت قانون میباشد تضمین میگردد.» (۵۹ الف)

په دغه حال کې له سیاسي او امنیتي نظر نه حتمي وه چې محمد داود تر څارنې لاندې نیول شوی وای، په تېره وروسته له هغه چې د پاچا شخصي کوښښونه د محمد داود د پخلا کولو لپاره سرته ونه رسېدل. (۵۹ ب)

پاچا محمد ظاهر ته به معلومه وه چې په افغانستان کې د قدرت په سر تربوران څه چې حتی ورور د ورور او کله زوی د پلار په مقابل کې هم جګ شوي دي ده ته به دا هم معلومه وه چې په افغانستان کې د قانون تر حکومت نه د شخص حکومت لوړ ګڼل شوی دی او اساسي قانون او قانوني نظام په خپل ذات کې

د امنیت د خوندیتوب ضامن کېدلی نه شي، د امنیت د خوندیتوب لپاره د قانوني نظام نه د خلکو په ملاتړ سربېره د ډاډ وړ امنیتي ځواکونو شته والی حتمي دی. په دموکراتو هېوادونو کې هم سره له دې چې حکومتونه په ازادو انتخاباتو سره منځته راځي او مشروع وي همدغسې وي او خلک له خپل قانوني نظام نه دفاع کوي، خو افغانانو هیڅ وخت له خپل قانون او خپل نظام نه دفاع نه ده کړې. نو ویل کېدلی شي چې دافغانانو د ستونزو سرچینه له قانون او مشروع نظام نه دفاع نه کول او د هغه پر خلاف د شخص او زور حکومت ته درناوی کول دي، که څه هم هغه به د قانوني نظام په نسکورولو مینځ ته راغلی او نامشروع وي، خو محمد ظاهر د پاچا په توګه د اساسي قانون له مخې د خپلې دندې په تر سره کولو کې په اساسي ټکو کې پاتې راغی.

لکه چې د مخه وویل شول ده له موسی شفیق نه د مخه صدر اعظمانو ته د اساسي قانون له مخې صلاحیتونه ورنکړل او یا چې د مظاهرو او د حکومتونو د بې اغیزتوب له امله په وطن کې انارشي راغله، پاچا د انارشي د رفع لپاره هم ټینګ او غوڅ عمل ونه کړ، په دې اړه یې د صدر اعظم د مرستیال صمد حامد مشوره هم ونه منله چې د هغه د یوې یوښتنې په ځواب کې ورته ویلې وو، چې «افغانستان په خطر کې دی او باید ژر په هېواد کې اضطراري حالت اعلام سي چې په دغه حالت کې به د شورا صلاحیتونه له مینځه ځي، د ملي جرایدو نشرات به متوقف سي، پر سیاسي ډلو به قیود وضع سي، تر هغه وروسته به په اساسي قانون کې تعدیلات راسي، د دیموکراسي اساسات به په تدریجي ډول تر اجرا لاندې ونیول

سي.)) (۲۰)

د موسی شفیق په وخت کې د کودتاګانو اوازې هم روانې وې د عبدالولي له خوا د محمد هاشم میوندوال له خوا او د محمد داود له خوا اوس مالومه شوې چې دغه اوازې د محمد داود په تحریک خپرې شوې وې په دغه مقصد چې حکومت تېر وځي او اغفال شي. (۲۰ الف)

د لومړیو دوو تنو کودتاګانې هسې اوازې وې او د محمد داود د کودتا کولو په نیت د حکومت لوړ کسان خبر وو.

د ملي دفاع د استخباراتو مشر ډګروال عبدالغفور وايي چې « درباره فعالیت های داود خان، رفقایش و مجالسی که تشکیل میدادند، راپورهای بمن رسیده بود، حتی نامنویس کسانیکه در این راه با داود خان همکار بودند باداره استخبارات مواصلت ورزیده بود، من این گزارش ها را به وقت و زمانش دو مراتبه [مرتبه] به شخص وزیر دفاع ملی تقدیم کرده بودم، وزیر دفاع آن را نزد خود قید کرده و بعد از مدتی که باصرار از و خواستم تا درباره هدایتی بدهد... اوراق را از دوسیه بیرون کشیده در ذیل آن این جمله را نوشت و این یک تهمت ناروا بهٔ شخص والاحضرت سردار محمد داود خان است، اجراات ندارد، حفظ شود » (۲۱)

ډګروال عبدالغفور چې د لغمان او زما دوست و، دغه خبه ماته هم په همدغه ډول ویلي و. لوی درستیز جنرال غلام فاروق ته هم دغسې خبرونه رسېدلي وو، خو هغه هم ریښتیا نه ګڼل: « از وقوع یک کودتا جسته و گریخته اطلاعاتی میرسید و بعضاً چنین خبر میدادند که داودخان در راس کودتا قرار دارد اما باور ما نمی آمد، هیچ دلیلی وجود نداشت که داود خان بر

علیه سلطنت چنین اقدامی نماید.)) (۲۲)

جنرال عبدالولي چې د مرکزي خواکونو قومندان او په واقع کې د پوځ اول لمبر شخص او د نظام تینګ پلوی و، هم د محمد داود د کودتا کولو په نیت خبر و، ده مولف جنرال سراج ته چې د خوریې په توګه ورته نږدې و، په ۱۹۸۹ کې په جرمني کې د هغه په هستوګنځي کې ویلي وچې « بلی: من از تحریکات داود خان اطلاع داشتم و برای بدست اوردن اطلاعات موثق سه نفر از صاحبمنصبان جوان را وظیفه داده بودم که در حلقه همکاران داود خان داخل شده بمن از جریانات خبر دهند. از این سه نفر صاحبمنصبان دو نفرش زنده است، که نمیخواهم نام ببرم، نفر سوم که تورن صاحب جان خان است، قومندان گارد داود خان بود از طرف رژیم کمونستی کشته شده است. هر سه صاحب منصب مذکور تازه ترین خبرها را با نوارهای گفت و شنیدهای جلسات داود خان بمن اوردند من نوارهای ثبت شده را با علیحضرت شنوانده و بعرض رساندم تا بمن اجازه دهند که همه این تحریکات را در ظرف یک شب از بین برده و داود خان را شخصاً بمنزلش رفته و توقیف نمایم، اعلیحضرت گمان میکردند که نظر به نفرت و انزجاری که من از داود خان دارم، در صدد انتقام گیری ازو میباشم، ازینرو بمن چنین دستور دادند: ((نی اغا لاله به هیچ تشبثی دست نخواهد زد. غرضدار او نباشید. این جریانات چند دفعه تکرار شد و نتیجه باز هم همان بود که گفتم.)) (۲۳)

مولف سراج د عبدالولي د ویناپه اړه وایي چې « من در صدق گفتار جنرال عبدالولی هیچ تردید ندارم او میتوانست جلو کودتا را بگیرد. اما اینکه پادشاه نمیخواست این کار

عملي شود، رمزي است که تا امروز از پرده بیرون نیافتاده است.)) ((۲۴)

دغه ((رمز)) د لوخولو لپاره نظرونه وړاندې شوي دي. یو نظر د پاچایي کورنۍ د یوه غړي همایون شاه اصفي دی چې له کودتا وروسته په روم کې یې پاچا ته امادګي ښکاره کړه چې له کودتاچیانو سره په افغانستان کې مبارزه وکړي، خو پاچا ورته وویل چې ((نه، بافغانستان بروید و با همکاری سردار داود خان به وطن خود خدمت کنید. اګر سلطنت را درمیان پتنوس طلایی ګذاشته و بمن تقدیم کنند، نخواهم پذیرفت.)) (۲۴ الف)

آصفي دا هم وایي چې څنګه چې په پاریس کې د افغانستان سفیر عبدالغفور روان فرهادي د پاچا د سفر خرڅ پیسې قید کړې وې، د پاچا لاس تنګ و او یوازې لس زره ډالر ورسره وو. بیا دا اوازه وه چې کودتا د واکمنې کورنۍ په مصلحت شوې. ددې لپاره چې انارشي له منځه یو وړله شي او لوړواک د واکمنې کورنۍ له یوه بل غړي سره وي که څه هم د واک بڼه په بدله شوې وي. بل تعبیر دا دی چې د کودتا سرچینه د کریملن واکمنان وو، ددغه تعبیر له مخې شورویانو په سهیلي آسیا کې د افغانستان انارشي او له هغې نه را پیدا ((سیاسي تشبا)) د شوروي په زیان لیدله او داسې یې ګڼله چې هغه ممکن د لویدیځ پلوو افغانانو له خوا ډکه شي؛ لکه چې په ایران کې همدغسې شوي وو او د محمد مصدق حکومت نسکور شوی و، نو شورویانو ددغسې شوروي پالو افسرانو له خوا کودتا غوښتله چې په افغانستان کې ثبات ټینګ کړي او د شوروي د هغې طرح پلوي په کوي چې دا سیا د ټولیز امنیت لپاره یې

د مخه وضع کړې وه او پاچا محمد ظاهر دغه طرح د افغانستان په ګټه نه وه بللې او خپل نظر یې د شوروي اتحاد د لوړ رتبه هیئات ته ښکاره کړی و چې د نیکولای پودګورني په سروالۍ د موسی شفیق په صدر اعظمۍ کې کابل ته راغلی و. د وروستي تعبیر سرچینه د اعتبار وړ شخص دی، چې نه غواړي نوم یې یاد شي.

دا ټول په واقع کې د فردونو تعبیرونه دي یا یې په شواهدو بنا واقعیتونه نه دي، خو هغه د محمد ظاهر او محمد داود شخصیتونو ښکارندوي کوي؛ لکه چې د مخه لیدل شوي، محمد ظاهر د سولې او ارامۍ شخص و، نه د جګړې او مقابلې؛ له دولتي چارو سره یې د زړه مینه هم نه وه. د پوهنې پخواني وزیر عبدالمجید په روایت پاچا لاغوښتل د صدر اعظم شاه محمود په وخت کې له پاچايي نه خان ګوښه کړي او په افغانستان کې د ولسمشري نظام حاکم شي. (۲۴ ب)

خو ځنګه چې پاچا محمد ظاهر د غوڅ عمل شخص نه و، د خپلې پاچايۍ له قانوني او مشروع کولو نه پرته یې بل هیڅ غټ سیاسي ابتکار او عمل نه دی کړی، نو دغه ادعا د منلو وړ نه ښکاري چې محمد ظاهر پاچايي نه غوښتله. هغه پاچايي غوښتله خو په هغه حال کې چې ټول ورسره موافق وي او چې محمد داود کودتا وکړه مقابله یې ورسره ونکړه یا یې کولی نه شوه که څه هم د ایران پاچا رضا شاه پهلوي او د پاکستان صدر اعظم ذوالفقار علي بهوټو د پاچايي په بېرته خپلولو کې د مرستو وعدې هم ورسره وکړې. (۲۴ ب)

محمد داود د محمد ظاهر پر خلاف د غوڅ عمل او ریسک منلو شخص و، خو د پاچا په شان یا تر هغه زیات په

ملي چارو او د قدرت نیولو په لار کې له بااندنیو سره د جوړې کولو شخص نه و. دی پر خپل ځان ولاړ یو ټینګ مغرور شخص او په واک چلولو او حکومت کولو باندې مین و او وطن او وطنوالو ته خدمت کول یې خپل ژوند لاره ګرځولې وه او واک چلول یې د آمر او «رهبر» یا لارښود په توګه غوښتل. د «رهبر» کېدلو په لار کې د پاچایي نظام اساسي قانون دده په مخ کې خنډ و، دی دده خنډ د لرې کولو لپاره په دې لټه کې شو چې دده نظام محور یانې پاچا محمد ظاهر له سیاسي ډګر نه ګرد سره لرې کړي. پاچایي د هیواد د ستونزو سرچینه ګڼله، په کال ۱۹۷۲ کې حتی مولف عبدالغفار فراهي ته، که څه هم متعهد ملګری یې نه و، ویلي و چې « د هیواد د ټولو اوسنیو بدبختیو عامل په خپله پاچا دی، تر هغه وخته چې د پاچا چاره ونه شي، تر هغو به په افغانستان کې ښه ورځ رانه شي. » (۲۵). محمد داود په خپل دغه فکر دغومره ټینګ و چې د هغه لپاره یې د نظام داخلي مخالفان چې په هغو کې د مسکو په لیکې روان کمونست ډوله چپیان هم پر ځان ټول کړل. نو د مولف سراج دغه فکر پر ځای ښکاري چې وایي « شناختی را که من از داود خان دارم [این است] که او شدیداً عقده گرفته بود و انتقام اهانت هایرا که باثر انفاذ قانون اساسي و مخصوصاً ماده ۲۴ باو وارد شده بود از سلطنت و قانون سازان گرفت.» (۲۲).

که د محمد داود د کودتا خوځونکې انګېزنه «عقده» او «انتقام» وي؛ لکه چې سراج یې وایي په دغه حال کې د محمد داود هغه ادعا چې خلکو ته یې د ولسمشري نظام او «معقولې» دموکراسي له لارې خدمت کول غوښتل، هسې خبري کیږي او اصلي مقصد یې د اعلی واک خپلول و؛ لکه چې

په معاصر مهال کې په نورو هېوادونو کې هم تحول غوښتونکو خلکو ته د خدمت په نامه پر خپل نظامونه په کودتا سره نسکوره کړي، خو بیا یې د قدرت په وخت کې د خلکو د حاکمیت پرنسیپ تر پښو لاندې کړی، د محمد داود او د هغه د کودتایي ملګرو «معقوله دموکراسي» چې چا یې مفهوم مشخص او واضح کړی نه دی، په خاص ډول یوه تشه ادعا وه. محمد داود دموکرات نه و، دموکراسي چې په هر نامه یاده شي، ولسي، لبرال یا معقوله، د خلکو یا د هغو استازو له خوا حکومت یه وي، چې د سر وزیران به یې یا په نیغ ډول انتخابي یا د ولس د استازو په موافقه واک ته رسېدلي وي. محمد داود نه له کودتا نه وروسته د دغسې حکومت د رامنځته کولو لپاره کوښښ وکړ او نه یې د صدر اعظمي په وخت کې د هغه لپاره کوښښ کړی و، هغه لا د صدر اعظم شاه محمود د دورې خوانه دموکراسي خپلې وه او ورسره یې غیر حکومتي ازاد مطبوعات چې د دموکراسي او مدني ټولنې حتمي برخې وې غلې کړي وو. که محمد داود په دموکراسي عقیده لرلای د پاچایي نظام دموکراسي به یې له منځه نه وای وړې، هغه په کودتا سره دغسې اساسي قانون له منځه یووړ چې خلک یې له ازادۍ نه بهره من کړي وو. لکه چې د مخه ویل شوي افغانان د قانوني پاچایي په لسیزې کې په نظر او عمل کې تر دې حده پورې ازاد نه وو.

محمد داود دغه ازادي او دغه دموکراسي له منځ نه یووړه په دې نامه چې خپله «معقوله دموکراسي» به پلي و دروي، خو «معقوله دموکراسي» او په واقع کې هېڅ ډول دموکراسي په کودتا یاني په غیر قانوني عمل سره پلي کېدلی نه شي، هغه هم

دوغسې کسانو له خوا چې پرې عقیده نه لري؛ لکه محمد داود او د کودتا ملګرو یې چې په دموکراسي عقیده نه لرله، که څه هم دغې او جمهوریت په نوم ونو یې کودتا وکړه.

په غیر قانوني عمل سره د قانوني حکومت نسکورول یوازې حکومت له پښو نه، نه غورځوي. تولنه هم بې ثباته او زیانمنه کوي. د سرطان کودتا که څه هم په ډېرو لږو انساني تلفاتو سره سرته ورسېده، خو څنګه چې یو قانوني نظام یې په کودتا یانې په غیر قانوني عمل سره له پښو نه وغورځاوه، تولنه یې په ژور ډول زیانمنه کړه او پایلې یې د افغانانو لپاره بېخي درنې شوې. یوه پایله یې دا شوه چې په افغانستان کې د قانون حکومت چې نوې دا اعتبار خاوند شوی و، له اعتبار نه ولوېد او د هغه پر خلاف د شخص د حکومت فکر قوت وموند. په هغه نظام کې چې په شخص ولاړ وي، شخص د خپل پاینت لپاره هر څه کوي او دکتاتور کېږي. په دغه حال کې مخالفان هڅول کېږي چې د هغه په نسکورولو سره په خپله واک ته ورسېږي، تولنه بیا بې ثباته او زیانمنه کېږي. بله دا چې په کودتا یانې په غیر قانوني ډول د حکومت نیول د قدرت نیولو یوه لنډه لار وګڼله شوه، سره له دې چې دا یوه خطرناکه لاره. بله پایله یې دا شوه چې د سرطان په کودتا سره په نظامي افسرانو کې دسیاسي قدرت نیولو فکر خپور شو، په تېره وروسته له هغه چې د کودتا افسران چې نږدې ټول یې واړه او څه یې چپیان وو، په یو وار د لوړو مقامونو خاوندان شول. اوس خو د ولسمشري نظام په افغانستان کې یو واقعیت دی، خو جمهوري نظام د افغانستان غوندې له ډېرو پرګنو نه جوړ هېواد کې د پاچایي نظام په شان دا ډمن چټر کېدلی نه شي

د سرطان کودتا که څه هم په لږ وخت کې او په ډېرو لږو انساني تلفاتو سره سرته ورسېده او خلکو په اولو وختو کې د هغه تود هرکلی وکړ. زیاتره افغانانو یې په ژور ډول اندېښمن کړل، حتی په خپله محمد داود هم د هغې له پایلې نه ډاډه نه و. په هماغه اول وخت کې یې مولف سراج ته ویلي و چې «ما این کار را کردیم؛ چه میشود؟ نمیدانم.» (۲۷) موږ اوس پوهېږو چې په افغانستان کې تر کودتا وروسته څه وشول، په افغانستان کې له هغه وخت نه تر اوسه ډول ډول نظامونه په بشپړو ډول شول او له پښو نه وغورځول شول. څو په هیڅ یوه نظام کې هغه ثبات خوندي نه شو، کوم چې په قانوني پاچاهۍ کې خوندي شوی و، د دغې اوږدې بې ثباتۍ سرچینه د محمد داود په سر والۍ د سرطان کودتا ده.

د افغانستان لومړی کودتایي حکومت

د محمد داود د ولسمشرۍ په پنځو کلونو کې ډېرې پېښې وشوې چې د یو شمېر فکر کېده او نورې یې ناڅاپه او د توقع پر خلاف وې. د فکر کېدونکو پېښو په لړ کې د پاچایي دورې اساسي قانون له منځه وړل، د جمهوري نظام په پښو درول او په ملکي او نظامي ځانګو کې د سروالاتو په توګه د کودتاچیانو او د هغو د پلویانو ټاکل وو. کودتایي حکومت د نوي اساسي قانون تر ایستل کېدو پورې (۱۹۷۷)، هېواد په فرمانونو سره اداره کاوه، په قضایي او مدني چارو باندې پخواني قانونونه جاري وو، خو په امنیتي او سیاسي موضوع ګانو کې نه یوازې د محمد داود، بلکې د نورو کودتاچیانو امرونه هم قاطع وو. په دې دول د جمهوریت په اولو دریو کلونو کې د قانون د حکومت ځای د اشخاصو حکومت ونیوه او د چارلز دورن د غه وینا سمه وختنه چې: When law ends, tyranny begins؛ یانې «هغه وخت چې قانون ختمېږي، استبداد پیل کېږي». سره له دې هم ځکه چې له کودتا سره مخالفت نه و شوی، د پاچایي دورې وزیرانو او نورو له خپلو رسمي مقامونو نه پرته نور څه له لاسه ورنکړل، یوازې یو شو تنه یې په بند کې د یوې کمې مودې تېرولو نه وروسته ازاد شول. د حکومت نور مامورانو او میرزایان په خپلو وظیفو کې پاتې شول او د حکومت په انتقال

کې ستونزه پېښه نه شوه. د پاچايي کورنۍ غړو ته وروسته له یو څه وخت نه له افغانستان نه د وتلو اجازه ورکړل شوه او هغوی په روم کې له پخواني پاچا محمد ظاهر سره یو ځای شول. په دې ډول محمد داود او نور کودتاچیان د واکمنۍ له ځرګندو مدعیانو نه بېغمه شول، خو عبدالولي ته چې د پخواني پاچا زوم او سکه تربور و او په پوځ کې یې پلویان لرل او د واکمنۍ مدعي و، له نظامي محاکمه کېدو نه وروسته ورته بهرون ته د تګ اجازه ورکړل شوه.

نبي عظیمي وايي چې اول نوي دولتي سروال محمد داود ورته هدایت ورکړ چې محمد ولي دې اعدام ته برابر شي او ورسته یې ورته هدایت ورکړ چې محکمه دې ورته برائت ورکړي. (۶۸) فایق دغه وینا سمه نه ګڼي او وايي چې دا د محمد نعیم په سروالي نظامي محکمه وه چې عبدالولي ته یې برائت ورکړ، که څه هم د تحقیق د هیئت کمونېستو غړو د نبي عظیمي او عبدالصمد ازهر په ګډون له عبدالولي نه دغه اقرار د هغه په کړولو سره تر لاسه کړی و، چې کوم مرګ چې د عقرب په دریمه شوی و، هغه ده په امر شوی و.

فایق دا هم وايي چې دغو «پرچمي کمونېستانو» غوښتل عبدالولي اعدام ته برابر کړي، ځکه چې هغه «خار چشم روسان و غلامان شان بود.» (۶۹)

په هر حال محمد داود او نور کودتاچیان هغه وخت پوره ډاډمن شول، چې پخواني پاچا محمد ظاهر د ایران او پاکستان د هغو وعده شویو مرستو له منلو څخه ډډه وکړه چې له هغه سره یې د بیا پاچا کېدلو په لار کې کوله. (۷۰) د ایران پاچا محمد رضا د افغانستان د پاچايي نظام نسکورېدنې او د پاکستان

حکومت د ذوالفقار علي بهوټو په صدر اعظمي د محمد داود بیا واکمن کېدل نا ارامه کړي وو. له ایران سره د پاچایي ساتلو اندېښنه وه او پاکستان اندېښمن و چې محمد داود به اوس بیا د پښتونستان داعیه هغسې ټینګه ونیسي چې د صدر اعظمۍ په وخت کې یې ټینګه نیولې وه.

جمهوري حکومت چې په فرمانونو سره تنظیم شو، په نوې بڼه او دوه خانګړتیاوې یې لرلې: یوه دا چې په افغانستان کې د لومړي ځل لپاره مسکو پلوه پرچمیان په نوي نظام کې په تنوتلو سره د اعتبار خاوندان شول. بله خانګړتیا یې دا وه چې دغه بې تجربې ځوانان په ملکي او نظامي څانګو کې د آمرانو په توګه لوړو مقامونو ته ورسېدل. د کودتا په سبا (د سرطان ۲۷) مرکزي کمېټه اعلام شوه، چې سروال یې محمد داود او منشي یې محمد حسن شرق وو. غړي یې هغه دولس تنه واړه نظامي افسران وو چې کودتا یې سرته رسولې وه. مرکزي کمېټې د چپیانو د نفوذ ښکارندويي کوله. دغه توم او دغه جوړښت هغو سیاسي جوړښتونو ته ورته وو، چې اول د شوروي کمونستانو تنظیم کړي وو چې غته خانګړتیا یې د دولتي قدرت انحصار و. د کابل مرکزي کمېټه هم یوازي له کودتاچیانو نه جوړه وه، لکه د مخه چې ویل شول زیاتره یې چپیان وو، دغې کمېټې نه ټاکلې دنده لرله او نه یې په منظم ډول غونډې کولې او په پای کې هغه هغسې چې د چپیانو په قوت سره جوړه شوې وه، د هغو د نفوذ په لړېدلو سره له منځه لاړه، خو د کودتایي حکومت په لومړي پړاو کې چپیې غړو له هغه نه ایډیالوجیکي استفاده وکړه، چې زر به بیان شي.

له کودتا نه دوې اوونۍ وروسته (د زمري ۱۱مه) د وزیرانو

کابینه د مرکزي کمیټې له منلې نه وروسته اعلام شوه. محمد داود د دولت سروال، د حکومت صدر اعظم او د ملي دفاع او باندنیو چارو وزیر او محمد حسن شرق د صدر اعظم مرستیال شو، نور وزیران دا وو: عبدالمجید د عدلیې، سید عبدالاله د مالیې، فیض محمد د کورنیو چارو، نعمت الله پژواک د پوهنې، پاچا ګل وفادار د سرحدونو، عبدالقیوم د معدنونو او صنعتونو، غوث الدین فایق د فواید عامې، نظر محمد سکندر د عامې روغتیا، عبدالرحیم نوین د اطلاعاتو او کلتور، غلام جیلاني باختري د کرنې، یو څه وخت وروسته محمد خان جلالر د سوداګرۍ وزیر، علي احمد خرم د پلان وزیر او وحید عبدالله د باندنیو چارو د مرستیال په توګه د کابینې غړي شول.

محمد داود د کودتا د لومړۍ ورځې په راډیویي وینا کې د خپلې صدراعظمۍ دورې وزیرانو ته «د ضعیف النفس» په خطاب کولو سره شا کړه او په دې ډول یې د دغسې کسانو له همکارۍ نه خپل حکومت محروم کړ، چې لایق او د تجربې خاوندان وو. لامهمه دا وه چې د پوځي افسرانو په برابر کې یې د غسې تبعیضي سیاست او چلند غوره کړ چې پنځه کاله وروسته یې په مرګ تمام شو. له بلې خوا د کودتا په اوله ورځ کودتا کوونکو افسرانو ته دوه رتبې ترفیع او له کودتا سره مرستو کوونکو ته یوه رتبه ترفیع ورکړل شوه. داسې هم د پوځ ټول کمکي ضابطان د رهیم بریدمنان شول، په دغه کار سره په پوځ کې د کمکیو ضابطانو قحطي راغله، یا راوستل شوه او پوځ زیانمن شو. (۷۱).

دغو نویو بریدمنانو « این عطیه را ناشي از تفقد و توجه

رفیقانه طبقاتی اعضای حزب خلق افغانستان دانسته گروه گروه شامل آن حزب گردیدند.» (۷۲).

په هغه سربېره لکه چې د مخه ویل شوي، له دغو ورو کودتایي افسرانو نه ځینې یې د کابل ښار او شاوخوا د ټولو پوځي واحدونو او فرقو قومندانان مقرر شول، متقاعد ډګروال غلام حیدر رسولي د پوځ د قول اردو قومندان شو او جنرال عبدالکریم مستغني که څه هم په کودتا کې یې برخه نه لرله، خو څنګه چې دېوه وړ افسر په توګه محمد داود ته منلی و، د پوځ لوی درستیز شو. په پوځ باندې د محمد داود غټ او نېغ وار دا شو چې نوي حکومت د هم دغه کال په جشن کې یو ویشت جنرالانو ته په یو وار او ناڅاپه تقاعد ورکړ. د مولف سراج په نظر «دربین جنرالان مذکور عده ای متخصصین، ماهران و روشنفکران بودند که خروج اوشان از اردو دفعتاً خلایی را بوجود آورد و داود خان تا وقت مرگش جای انها را پر کرده نتوانست.» (۷۳).

محمد داود لا د مخه د ملي دفاع په مقر کې یو شمېر جنرالان او قومندانان په دې سکوندلي و چې «امروز که بزور جوانان اردو رژیم فاسد شاهی سرنگون شده است، شما مردمٌ هیچکدام تان یک احساس مثبتی در برابر آن از خود نشان ندادید.» (۷۴). دغو افسرانو د وړوکي سالون ته د «لاربښود» محمد داود په نتوتلو سره نه چیچکې کړي وې او نه یې لکه څنګه چې رواج و، هغه ته مبارکي ویلې وه.

په هغه سربېره د پوځ ځینو قومندانانو محمد داود ته هغه وخت چې د خپل ګوښه توب په وخت کې هېواد ته په سفر تللی و، هر کلی نه و ویلی، نو محمد داود له دوی نه هم شاکي شوی

و؛ لکه چې له پاچا نه شاکي شوي و او ناراضو افسرانو خپل ناراضي توب لږ تر لږه په خبرو کې ښوده. د ملي دفاع وزارت د څانگو سروالانو، د هوايي قوتونو او د زغرورو قوتونو قومندانانو په هغه مجلس کې چې د ډگر جنرال غلام فاروق په رياست د شوروي اتحاد له يوه لوړ پوړي نظامي هيئت سره د خبرو لپاره جوړ شوی و، خپل ناراضي توب هم په ښکاره ډول وښود. «مارشال شوروی ملتفت شد که اعضای افغاني بصورت عموم با چهره عبوس، لب و لنج کشال... به مجلس حاضر شده اند... از جایش بلند شده چنین در افشاني کرد، آنکه رفته است بر نمیگردد، با دولت جمهوری تان همکاری کنید.» (۷۵) له افغانانو نه يو هم حاضر نه شو، چې د هغه په ځواب کې څه ووايي.

له وطنپالو او ولسپالو سره ټکر

د محمد هاشم میوندوال پر ضد توطیه کې هم پوخ سخته صدمه ولیدله، په هغو ۴۲ کسانو کې چې د سپتمبر په ۲۳مه په دغې قضیې کې ونیول شول، شپږ تنه یې لوړ رتبه نظامي افسران، څلور ډګروالان، شپږ ډګرمنان، دوه کسه د پاچایي دورې د ولسي جرګې وکیلان او ۲۳ کسه یې سوداګر او ملي پانګه وال وو. (۷۲)

ددوی نومیالي کسان پخواني صدر اعظم محمد هاشم میوندوال، پخواني ډګر جنرال خان محمد مشهور په مرستیال، د پاچایي د وخت د هوایي خواکونو ډګر جنرال عبدالرزاق میوند، د هوایي قوتونو قومندان سید امیر، ډګروال ماما زرغون شاه، ډګروال کوهاټ، ډګرمن مهر علي، محمد عارف شینواري او فقیر محمد ننګرهاري وو. نور نظامي افسران زیاتره تورنان وو، دوی ټول وطنپال مسلمانان وو او په نوي نظام کې یې د چپیانو نفوذ چې کمونیستان یادېدل، د افغانستان لپاره خطر باله، چپیانو ته هم ددوی په تېره د میوندوال او خان محمد مرستیال کمونستي ضد مخینه او ملي اعتبار مالوم وو، حکومت دوی د کودتا کولو په تور ونیول. دغه تور یې هم پرې ولګوه چې دوی د یوه بانډنې حکومت [پاکستان] په لمسونې سره کودتا کوله. (۷۷)

دا چې دوی کودتا کوله ثابته شوې نه ده؛ ځکه چې په دې اړه هیڅ شواهد نه شته، خو په بندي خانه کې له دوی نه په کړولو سره اعتراف تر لاسه شوي چې دوی کودتا کوله، دا چې دوی یوازې د دغو اعترافونو له مخې محکوم شول او اعترافونه هم په جبر ترینه ترلاسه شوي وو او په کودتایي لاس پورې کړې هم نه و، ښیي چې دغه تور حقیقت نه لاره او دوی په سیاسي لحاظ تورن او محکوم شوي وو. سره له دې هم شرق ادعا کوي، چې حکومت د دوی ځینې «بالفعل» باتې د کودتا کولو په جریان کې ونیول. (۷۸) خو دا یوه تشه ادعا وه چې حتی نبي عظیمي هم چې د هغه په خپل اقرار پرچمي دی ردوي او وایي چې میوندوال ده د حکومت په امر په دغه نامه چې «لاربښود» غواړي ورسره ووینې له کور نه وایست او زندان ته وسپاره. (۷۹) داسې هم ډګرجنرال عبد الرزاق د جنرال رسولي له خوا په دغه پلمه له کور نه وایستل شو او زندان ته وسپارل شو چې «رهبر خواهشمند ملاقات با شما است. من آمده ام تا شما را با خود گرفته و خدمت شان برسیم.» (۸۰)

عجبه دا ده چې همدغه جنرال د همدغه «لارښود» په دستور په خپل کور کې د هوايي ځواکونو په جوړښت باندې کار کاوه. سره له دې، یا شاید له همدې امله دی د تحقیق په وخت کې ډېر وکړول شو. ده له خولې خبرې دي چې «در اثنای تحقیقات در وزارت داخله خودم را انقدر زجر و شکنجه داده و ضرب و تازیانه زدند که دو استخوان قبرغه ام شکست. دو و دشنام جزای بسیار عادی بود که همه روزه نثار من میشد.» دی دا هم وایي چې «در دوران تحقیقات اشخاص را حاضر ساخته و از من میپرسیدند که او را می شناسی، میگفتم نی، بعد از

شخص حاضر شده میپرسیدند، تو متهم را مشناسی، میگفت، بلی؛ این بلی گفتن مرد ناشناس بلای جانم میشد، تکرار با سزاهای غلیظ لت و کوبم میکردند... بالایم فریاد میزدند که پدرلعنت؛ هنوز هم اقرار نمیکنی، این طرز بازجویی روزها دوام کرد، در نتیجه تاب و توان دیگری در من باقی نماند، گفتم که من چیزی نکرده ام که اعتراف کنم، اگر شما میخواهید که چیزی بگویم تا ازین رنج و شکنجه خلاصی یابم پس شما بنویسید من حاضرم امضا کنم، در پایان کار همه گناهانم را یک بیک نوشتند و در ذیل ان ندامت و پشیمانی مرا تذکر دادند که امضا کنم، من مجبور باین کار گردانیده شدم و حاضر شدم، تا مرگ را استقبال کنم و ازین همه عذاب همه روزه رهایی یابم.»«۸۱» تر دغه وخته پورې د کورنیو چارو وزارت د سیاسي بندیانو د کړولو په غټ مرکز بدل شوی و، تحقیق هلته هسې په نامه و او له زیر خانو نه یې « په اصل کې د شکنجې، عذاب، بې خوبۍ، توهین او هر ډول بې عزتۍ نه ډکې کار اخیستل کېده» په تېره په شپه کې چې د هارون په وینا «انسان مخې ښناور به د بې دفاع انسانانو په ځان حواله شول.» «۸۱ الف»

ډګر جنرال خان محمد چې په مرستیال یادېده، هم ډېر کړول شوی و، سره له دې چې هغه د محمد داود پخوانی ملګری و او په لوړو مقامونو کې یې وطن ته خدمتونه کړي و، د همدغو خدمتونو او له محمد داود سره د ملګرتوب په پاوینې چې دی د کودتا په اوله ورځ هغه ته د مبارکۍ ویلو لپاره ورغی او محمد داود ورته هدایت ورکړ چې « بوزارت دفاع برو و ببین که کدام بی نظمی در آن جا رخ ندهد »«۸۲» ده په هماغه ورځ هلته

کارونه ترسره کړل ویل کېده چې دی به د ملي دفاع وزیر یا لوی درستیز شي، خو محمد داود دی په هماغه ورخ بېرته وغوښت او ورته یې وویل چې «فعلاً شما بخانه خود بروید من شما را میخواهم» (۸۳). محمد داود بیا ورسره ونه لیدل، محمدداود هغه څکه له وزارت نه وغوښت چې د کودتا ملګري یې وارخطا شوي وو، چې دې خپل پخواني ملګري په لوړو وظیفو مقرروي. (۸۴). مرستیال په دې نظر و چې محمد داود «باکابینه مزخرف که تشکیل داده است، کشور را اداره کرده نمیتواند. داود خان با این اشخاص بد نام خواهد شد.» (۸۵) ده په خپله هم محمد داود ته په دغه اړه یو یادښت استولی و.

د میوندوال موضوع تر ټولو مهمه وه، دی یو پوخ سیاس، د صدر اعظمي او ډېرو نورو مهمو دولتي وظیفو په کولو سره د ملي اعتبار خاوند، د مساوات د ګوند مشر، پیاوړی لیکوال او د سیاسي نظر یو خاوند افغان و، میوندوال په خپل شخصي لیاقت، تقوا او زیار سره خان رسولی او د کمونزم مخالف و، نو شوروي پال پرچمیان ورسره مخالف وو.

دوی لاد هغه په صدر اعظمۍ کې پرې تور لګاوه چې د امریکې «سي- آی- اې» سره لاز لري؛ لکه چې وروسته په حفیظ الله امین پسې یې هم همدغسې پروپاګند کاوه او اوس کودتایي پرچمیانو میوندوال په دغه تور وتیوه چې د خپلو ملګرو په سروالي یې کودتا کوله. ایا ده په رښتیا کودتا کوله؟ لکه چې مخه ویل شوي دا: چې میوندوال کودتا کوله په دې اړه هیڅ ډول شواهد نه شته. سره له دې هم صمد غوث د میوندوال د توطیې احتمال ورنې او ادعا کوي چې «داسې ښکاري چې میوندوال چې د مخه په کودتا کې ښکېل شوی و، بله چاره نه

لرله. خو دا چې زړه نا زړه موافقه وکړي.» دی دا هم وايي چې پاکستان په دغې توطيې کې لاس درلود. (۸۵الف) په دې اړه شرق او فايق لږ و ډېر په يو نظر دي، خو دهغو واقعيتونو په نظر کې نيولو سره چې هارون او مصطفی رسولي راوړي، د دغه «احتمال» امکان هم نه ليدل کېږي. هارون وايي چې د ميوندوال کور تر خارنې لاندې نيول شوی و او ميوندوال په دغه اړه محمد نعيم ته چې ورته منلی و، شکايت وکړ خو ګټه يې ونکړه. (۸۵ب)

رسولي لا وايي چې ميوندوال همدا چې له کودتا نه وروسته له عراق نه وطن ته ستون شو، تر خارنې لاندې ونيول شو (۸۲) په دغه حال کې د ميوندوال لپاره ګرانه څه چې حتی ناشونکي ده، چې د څلوېښتو کسانو په ګډون د کودتا تجويز وکړي، دا خو لا په ځای پرېږده چې عملي کولی يې وشي. سره له دې هم د ميوندوال له بندي کېدلو نه يوولس ورځې وروسته په حکومتي راډيو کې وويل شول چې ميوندوال په خپلې نکتايي سره ځان ځړولی او وژلی دی. د هغو واقعيتونو په بنا چې زر به راوړل شي، دغه ويينا هم حقيقت لرلی نه شي. غير له هغه هم «ادعای دولت جمهوری در برابر انتحار ميوندوال را در آن وقت هيچ فرد دارای عقل سليم قبولدار نشد.» (۸۷) فايق د نکتايي قصه جوړه شوي ګڼي او وايي چې «يک روز قبل که من با هيئت تحقيق ازو [ميوندوال] ديدن کردم، دريشی نداشت و پيراهن [و] تنبان به تنش بود، چطور با نکتايي خود را خفه کرد؟.» (۸۸) فايق د ميوندوال له مرګ نه يوه ورځ دمخه د محمد داود په امر د کورنيو چارو وزارت ته د هغه د لېدلو لپاره لاړ، چې مالومه کړي له دغه بندي سره څنګه چلند کېږي.

دی وایي چې میوندوال د مستنطق عبدالصمد ازهر په مخ کې هغه ته وویل چې «تا حال از رویه شان [مستنطقین] خوشحال و ممنون هستم.» فایق ته لاد میوندوال د پوښتنې او ځواب پاڼه هم ورکړل شوه، چې په کې د میوندوال په قلم لیکل شوي و چې «که اگر من کدام نظر کودتا میداشتم چرا پاسپورت گرفته خارج میرفتم. باید در افغانستان میبودم حال آنکه سردار صاحب خودش مرا از رفتن منع کرد.» (۸۹) لکه چې د مخه وویل شول میوندوال له کودتا نه زر وروسته له عراق نه محمد داود ته د مبارکي ویلو لپاره خان زسولې او د همکاري وعده یې هم ورکړې وه. محمد داود هم «با جبین گشاده پذیرفته و وعده داده بود که بزودی بوظیفه گماشته خواهد شد.» (۸۹ الف). داسې ښکاري چې د امنیتي څانګو پرچمي چارواکي وېرېدل چې میوندوال به په کوم لوړ دولتي مقام کې د دوی لپاره غټ خنډ وي. د هارون له لیکنې نه هم همدغسې مالومېږي. «ریښتیا خبره خو دا ده چې میوندوال تر وژنې یوه شپه رومبې د کوما په حال کې د زنبیل په واسطه د څارندویانو له خوا د کورنیو چارو د وزارت د زیرخانو کلا جدید (بریکوټ) ته راشکول کېده.» (۹۰) له همدې امله به وچې د هغه مړي د هغه خپلوانو ته ور نکړل شو او د کابل د عدلي طب متخصص بالمکنداس ته یې د کوټې له وره نه د لیدلو اجازه ورکړه او هغه هم د څان له وېرې نه هغسې تصدیق ولیکه چې ترینه غوښتل شوي و، تر دېره وخته پورې حتی د میوندوال قبر هم څارل کېده. (۹۱)

تر دې تولو لیکوالو د فایق او هارون په ګډون د میوندوال وژونکی عبدالصمد ازهر بښودلی، چې په دغې قضیې کې د

هیات د تحقیق مشر و، میوندوال په قوي احتمال د ک ج ب په دستور د هغه په لاس وژل شوی دی. ک ج ب به خکه ازهر ته دغه دستور ورکړی وي چې میوندوال، لکه چې د مخه ویل شوی په افغانستان کې د کمونزم د خپریدلو مخالف وو او ازهر د «فتح» په مستعار نامه د ک ج ب ایجنټ وو او له فیض محمد سره په ګډه چې هغه هم د «اکبر» په مستعار نامه د ک ج ب ایجنټ و، د کمونزم او شوروي اتحاد په ګټه او د امریکې په مخالفت کار کاوه.

ازهر د ورانګې (Ray) ولې غړی و چې ک ج ب د پرچم تر چتر لاندې جوړه کړې وه. ازهر په پولیسي ځانګه کې لوړه زده کړه په مصر کې کړې وه. په کابل کې یې د پولیسي افسر په توګه «له فعالو کارونو او فعالو عملونو سره سروکار لاره» (۹۲). د تحقیق د هیئت نور غړي غلام فاروق یعقوبي، نصرالله عمر خېل (امرخېل؟)، غلام رسول عمر خېل، سید کاظم پرواني، باقي او قطره وو. دوی ټول پولیسي افسران او د قایق په وینا د شوروي «مزدوران» او د مسلمانو افغانانو بې رحمه دښمنان وو. (۹۲ الف)

د بندیانو تائیدي راپورونه د ملي مصونیت د سروال جنرال اسماعیل له خوا وراندې کېدل، خو چا چې د بندیانو په اره هغو ته هدایت ورکاوه د کورنیو چارو وزیر فیض محمد او د ژندارم لوی قومندان عبدالقدیر نورستانی وو. خو په دغې موضوع کې چې د ۴۲ کسانو د ژوند او مرګ سوال مطرح لومړۍ درجه مسئولیت ددوی د آمرانو او په سر کې د دولت سروال محمد داود په غاړه وو. دا څرګنده نه ده چې دغه توطیه په اصل کې د چا وه او محمد داود ولې هغه ومنله او بیا یې د بندیانو په

برابر کې د قانون او انسانیت پر خلاف چلند مخه ونه نیوله.

د ډګر جنرال غلام فاروق په وینا له تورنانو څخه اول اتلس کسه د اعدام لپاره په نښه شوي وو «رفقای انقلابی داود خان که در دیوان حزب عضو بودند، اصرار داشتند که همه اینها اعدام شوند، اما رهبر چندین بار امر غور و تجدید نظر داده و هدایت میداد که تا حد ممکن جزای اعدام تخفیف شود.

در نتیجه برای بار دوم دوازده نفر و با تصمیم اخری شش نفر باعدام محکوم شدند و رهبر حکم اعدام را امضاء کرد.» (۹۳)

څنګه چې حکومت نظامي و، د بندیانو موضوع هم نظامي محکمې (د حزب دیوان) ته وسپارله شوه، چې سروال یې ډګر جنرال غلام فاروق او غړي یې محمد سرور نورستاني، نبي عظیمي، محمد اصف الم، عبدالستار سید خیلي (پرواني)، محمد یوسف او مولاداد وو. د فایق په وینا واقعي صلاحیت د لومړنیو دریو غړو او د هارون په وینا د نورستاني په لاس و، هارون هم د فایق په شان وایي چې «څرنګه چې په هغه وخت کې روسي مزدوران په امنیتي څانګو کې ځای پر ځای شوي وو... په نظامي محکمه کې هم همدا وحشیان ناست وو.» (۹۳ الف)

هارون به دوی خکه (وحشیان) بللي وي چې د وی یوه ډله په مرګ، بله په عمري بند او بله د بند په بیلو بیلو مودو محکومه کړه، بې له دې چې تورنانو ته یې موقع ورکړې وي، چې په محکمه کې د تورونو په برابر کې په خپله یا د قانوني وکیلانو له لارې دفاع وکړي. نو دغې تش په نامه نظامي محکمې بې له قانوني عمل طرزنه شپږ تنه په اعدام محکوم کړل، چې د محمد هاشم میوندوال په ګډون ډګرجنرال خان محمد مرستیال، وکیل سیف الرحمن، ډګروال ماما زرغون شاه،

ډګروال سید امیر او محمد عارف (تاجر) وو، اوه کسان یې د ټول عمر لپاره په بند محکوم کړل، جنرال عبدالرازق، ډګروال کوهاټ، ډګروال امین الله، ډګروال ممتاز، تورن سید هاشم، جګړن محمد اکرم او حاجي فقیر. هغوی چې یې د بند په اوږدو مودو محکوم کړل، غلام حیدر، ډګر جنرال نیک محمد سهاک، ډګر جنرال محمد رحیم ناصر، ډګروال ګل شاه علي، جګړن نقیب الله، ډګروال نور احمد او تورن محمد اکرم وو. (۹۴) د جنت خان غروال، حنان خاخي، حاجي الله نظر، هزار میر کوچي، الله ګل او حاجي مولاګل پر بندي کېدلو سربېره د هغو شتمنې او سرایونه هم ضبط شول او نورو وکولي شول « د بېړو په شندلو سره برائت واخلي.» څینو لا د دوی د کورونو په لټون کې درانده تاوانونه وګالل او سعدالله کمالي د خپل خلاصون لپاره خپل د باختر سینما خرڅه کړه (۹۵).

فایق د اعدام ډګر څرخي پله ته ورځېرمه پولیګون او هارون د څلورمې زغروري قوې د تعلیم ډګر بولي، چې دواړه لکه چې یو ځای وي. لومړنی د اعدام د صحنې د یوه عسکر له خولې نه وایي چې په اعدام د غه محکومان د سهار په دوو بجو د انضباط د ټولي نه خوا هلته ورسول شول. « در حالیکه چشم های اعدام شوندگان پت و خریطه های سیاه بسر و ګلوهای شان اوبخته، دست های شان پشت سر ولچک ...شده بود نیي عظیمي اعدام شونده ګان را از مسافه ۲۰ متر عقب شان سه نفر عسکر کلاشینکوفدار بانتظار قومنده به حال اماده باش در اورده بود، سپس در حالیکه همه اعضاي هیات تحقیق پولیس و محکمه نظامي حاضر بودند، حکم اعدام از طرف محمد آصف انم خوانده شد.» د اعدام د حکم په اورېدلو سره

محکومانو ناره سورې او د الله اکبر اوازونه پورته کړل. دوی تر دغه وخته پورې د اعدام په حکم خبر کړل شوي نه وو. بیا تورن عظیمي چې د انضباط د تولي قومندان و په دې ډول بولي ورکړه: «د انضباط تولي څوانانو؛ د خاینینو په وژلو تخته ونیسئ.» (۹۲) قایق د عسکر له خولې نه دا هم وایي چې: چیزیکه درین صحنه دلخراش به نظر رسید، این بود که نبي عظیمي بالای سر هر معدوم که در حال جان کندن بود رفته با فیر تفنگچه... بزندګي متهمین خاتمه میداد.» (۹۷)

دغه توطیه د څه لپاره وه او د چا په ګټه تمامه شوه؟ د هارون په نظر چې دا یې مستعار نوم دی او له کتابګوټي نه یې ښکاري چې د پولیسي چارو متخصص او د دقیقو مالوماتو خاوند وي، د هغو له وژلو نه مطلب دا و چې: «دیوې خوا کمونست مخالفین او ملي کسان وتکوي او بل پلو د حکومت زور او وحشت ښکاره کړي.» (۹۸)

امین الله دریځ د افغانستان در قرن بیستم کتاب لیکوونکی بیا په دې فکر دی چې: «محمد داود از وجود این اشخاص بشمول میوندوال احساس ترس میکرد و از روی قراین تصور مینمود که روزی حاکمیت وی را به مخاطره روبرو خواهد ساخت.» (۹۹)

محمد نذیر سراج چې په پوخ کې یې ۴۳ کاله خدمت کړی او په پای کې یې د خپلو تجربو پر بنسټ د اعتبار وړ کتاب میراث پرې ایښی ددغې توطیې په اړه د هغه وخت د افغانانو ذهنیت په دغه ډول ثبت کړی: «حبس و اعدام اشخاص بیګناه یک مقدمه چینی از جانب همکاران پرچمی محمد داود خان بوده است، تا اشخاصی را که در برابر مرام های خود مانع و

خطرناک میدیدند از بین ببرند.»(۱۰۰) د سردار محمد داود په نامه کتاب لیکونکی عاصم اکرم د غومره وایي چې« دسیسه از میوندوال نبود، بلکې دسیسه علیه او بود، مبتکرین آن کمونست ها بودند»(۱۰۱)

دغه تولې ویناوې او حکمونه د قدرت پر محور څرخي، جمهوري پالو حکومت په وچ نظامي زور سره ونیوه، په دې نامه چې جمهوري یانې د خلکو یا د هغو استازې یې کړي، خو دوی هغه په واقع کې خپل استازې وګرځوه. ددې لپاره چې جمهوري حکومت ددوی په فکر وڅرخي، هغه یې نظامي کړ چې هغه په امنیتي چارو کې ددوی حکومت کېده، خو له محمد داود نه پرته چې په ټول ملک کې یو پېژندل شوی شخص و، دوی افغانانو ته ناپېژندلي بې تجربې کسان وو، چې تینګ مخالفان یې هغه هم په پوخ کې لرل. دوی چې قدرت په کودتا سره نیولی وو، وېرېدل چې مخالفان به په کودتا سره له دوی نه قدرت واخلي، نو دوی په خپلو مقامونو باندې ډاډه نه وو. له دې امله لکه چې د مرکزي کمیټې د تحقیق هیئات او د نظامي محکمې جوړښتونو ته ښکاري، چپیان د کلیدي نظامي او ملکي څانګو سروالان او پوره فعال وو. چپیان د تعریف له مخې هغه کسان وي چې له دولتي قدرت نه په استفادې سره خپل ایډیالوجیکي مخالفان څپي او ورسره ائتلاف نه کوي، یا په ډېرو نادرو حالاتو کې ورسره ائتلاف کوي. دوی هم نه زغم منونکي او تنګ نظره کسان شول، خو دوی خپل مخالفان همدغسې ګڼل. فایق ددغه واقعیت په نظر کې نیولو سره وایي چې دغو چپیانو «همینکه شخصیت های ملی و اجتماعی ضد مفکوره الحادی خود را می یافتند و یا سرمایه داری را سراغ میدیدند به مقصد از بین

بردن او/ و یا به [غرض] استفاده شخصی او را به تشبثات ضد دولت متهم کرده، با نواع آزار و شکنجه او را باعتراف جبری وادار کرده، مرام خویش را بدست می اوردند »(۱۰۲).

چې په اصل کې د دموکراسي، سوشلزم او فاشزم د کلمو په شان یوه ناڅرګنده کلمه ده. خو دلته له هغې نه مراد پرچمیان دي، خو دا چې دغه چپیان ټول د پرچم د ګوند یا ګوندګي غړي وو، مالومه نه ده. په اصل کې د ګوندي پرچمیانو پېژندنه ګرانه وه، د پرچم یو ډول غړي هغه کسان وو چې په ګوندي غونډو کې له ګډون کولو نه معاف وو، دوی د ګوند پټ غړي وو. دغومره څرګنده وه چې په پولیسي قوتونو کې پرچم تنوتلی و او دغه نفوذ په اصل کې د پرچم د ګوند د تیوري پوه میر اکبر خیبر له امله و چې د پولیسو په اکادمي کې یې د څه وخت لپاره ښوونه کړې وه. دغو پرچمیانو اول په هغو وطنپالو برید وکړ چې په پوځ کې یې نوم او اعتبار او پلویان لرل او دوی د هغو په شته والي کې خپل مقامونه په خطر کې لیدل. وطنپالان او ولسپالان د تعریف له مخې هغه کسان وي چې له خپل پلارني هېواد سره مینه لري، خپلواک یې غواړي او پر هغه باندې واکمني یوازې د خپلو وطنوالو امتیاز او حق بولي، نو دوی له چپیانو او ټولو هغو سره وران وي چې وطن ورته دغومره بې اهمیته وي چې په هغه کې د وطني حاکمیت پر ځای د هغو باندنیو حاکمیت غوره بولي چې په فکر او نظر کې ورسره شریک وي. په دې ډول دغه پرچمیان د میوندوال او مرستیال او د هغو له ملګرو سره نه جوړېدل، چې «بنا بر شهادت افسران بیطرف و روشن بین اردوی وقت از فراست و لیاقت عالی در دانش مسلکی و روحیه قابل ارج ملی برخوردار بودند.»

(۱۰۳) له دوی سره یې د هوایي قوتونو پخواني قوماندان جنرال عبدالرزاق هم ونیوه چې هغه هم یو ملي افغان او د چپیانو مخالف و. په دغه لړ کې جنرال عبدالکریم مستغني هم راخپې چې محمد داود ته د خپل مټلي توب له امله اول په پوځ کې د لوی درستیز په مقام وګمارل شو او له څه مودې وروسته ګوښه کېدلو ته اړ او بیا په پولینډ کې د سفیر په توګه واستول شو او د هغه پر ځای جنرال غلام حیدر رسولي وټاکل شو. دغو پرچمیانو د عمل دغسې کسان وخپل چې د ملي فکر خاوندان وو، په پوځ کې یې نفوذ لاړه او په شوروي اتحاد باندې د حکومت اتکا یې د افغانستان لپاره خطرناکه باله. مولف صدیق فرهنګ په دې اړه وایي چې «اقدام میوندوال برای نزدیکی به رئیس دولت و امکان مداخله او بامور مربوط به سیاست خارجی این تشویش را در ذهن پرچمیان و کارفرمایان شان در مسکو ایجاد کرد که شاید او سیاست خارجی را از خط شوروی بسوی غرب میلان دهد و در هر حال از نفوذ پرچم در دستگاه دولت بکاهد، بنا بر این کوشیدند تا هر چه زود تر اورا از میان بردارند.» (۱۰۴)

د خان محمد مرستیال په اړه دغه چلند لا ښه رڅرګندوي. مرستیال که څه هم متقاعد جنرال و بیا هم په پوځ کې د نفوذ او اعتبار خاوند و. فرهنګ د هغه په اړه د هغه خبرې په دې ډول نقلوي چې مرستیال «هنگام تصدی وظیفه نایب الحکومه وقوماندان عسکری ولایت مشرقی در دوره صدارت محمد داود خان در مجلسی اشتراک داشت که در حضور شاه تشکیل شده و پیشنهاد وزیر خارجه (سردار محمد نعیم) را در مورد کمک از اتحاد شوروی جهت مقابله با پاکستان در مسئله پشتونستان مطالعه کرد. در مجلس مذکور خان محمد خان

این سوال را مطرح ساخت که اگر نیروی شوروی باین عنوان بافغانستان وارد شود ، کدام قوت خواهد توانست آن را به خارج شدن مجبور سازد.»

فرهنګ زیاتوي چې «چون این سوال بیجواب ماند پیشنهاد مذکور از بین رفت.» (۱۰۵) خو مرستیال وروسته اول له نظامي څانګې نه وایستل شو او بیا له وخت نه پخوا په کور کې کښېنول شو او په جمهوري نظام کې اعدام شو.

اوس پوښتنه دا ده چې محمد داود ولې د خپلو طبیعي ملګرو د اعدام او خپل کېدلو لامل شو او په دغه کار سره یې په واقع کې خپل ځان ضعیف کړ؟ مولف سراج په دې نظر دی چې «محمد داود خان انقدر مسحور رفقای انقلابی شده بود که متاسفانه ابتکار شخصی را از دست داده بود.» (۱۰۵ الف) دغه نظر سم دی، خو باید پرې زیاته شي، چې محمد داود د کودتا په اولو وختو کې له «انقلابي ملګرو» نه پرته بله اجرائیوي وسیله نه لرله، که څه هم ده هغوی «بچه ها» یادرل خو دغو « هلکانو » «دده خولې ته نه کتل، هر یوه ځان کودتاچي باله او ده ته یې هم یوازې د کودتا د یوه ملګري په سترګه کتل.» (۱۰۶) او محمد داود ددې لپاره چې د افغانستان د جمهوري نظام د مؤسس افتخار ولري پر دغو «هلکانو» وده وکړه او پخوانیو فکري ملګرو ته شا کړه. ده هم د نورو دکتاتورانو په شان د قدرت په لوبه کې د «انقلابي ملګرو» د شدت لار ونیوله. خو دده دغو مرده وکولی شول چې له اتلسو محکومانو نه چې «انقلابي ملګرو» یې ورته اعدام غوښتنه په پای کې شپږ تنه په اعدام محکوم کړي دغه کمښت هم ښیي چې دغه ټوله قضیه یوه جوړه شوې توطیه وه. دغه

کسان چې نږدې تړلي يې د ننګرهار وو. د سرطان د کودتا لومړنی نيغ قربانيان شول. محمد داود هغه چې په کال ۱۹۴۵ کې د مشرقي د تنظيميې رئيس په توګه د کونړ يو شمېر سابې مشران، د مير زمان خان کورنۍ او داسې هم د ملک قيس خوګياني کورنۍ شړلي او پرارې کړي وې، اوس يې د دولت د سروال په توګه د ننګرهار نظامي لويان او نور وشړل او دغه د بر غټ ظلم د پايلو پروا ونکړه، چې زړ به يې وغږېږم.

د محمد داود د «انقلابي ملګرو» کوښښ داو چې د جمهوري حکومت آمران دوی يا نور هغه جمهوري پالان وي چې دوی په لاز روان وي. د پاچايي دورې د وړتيا پرنسيپ چې د ښې او فني اداري لپاره حتمي وي، تر پښو لاندې شو، تو واليان او ولسوالان هم دغسې ګونديان او نور شول. د نويو واليانو په مقررۍ کې د محمد داود يا د کابينې تصويب حتمي نه و. د هغه په ګمارلو او ګوښه کولو کې د کورنيو چارو پرچمي وزير فيض محمد چې خه غوښتل هغه کولی شول. د نعمت الله پژواک په مشري د پوهنې له وزارت نه د هارون په وينا اتيا کسه پرچمي ښوونکي، د فرهنګ په وينا ۱۲۰ تنه او د عظيمي په وينا تر پنځوسو پورې پرچمي ښوونکي د کورنيو چارو وزارت ته معرفي شول او د ذبيح الله زيارمل په وړاندېز سم له لاسه ولسوالان وټاکل شول. (۱۰۷)، داسې هم د کرنې په وزارت کې د پرچمي وزير غلام جيلاني باختري په امر تر هغو د بر پرچميان د ځمکو د اصلاحاتو ماموران مقرر شول. ځکه چې دوی تول بې تجربې احساساتي او ګوندي ځوانان وو، د نبي عظيمي په قول هم «مايل بودند تا افکار انقلابي خود ها را در بين مردم پخش نمايند.» (۱۰۸)، هارون لا وايي چې دغو «ولسوالانو په هره

کسان چې نږدې ټول یې د ننګرهار وو، د سرطان د کودتا لومړني تیغ قربانیان شول. محمد داود هغسې چې په کال ۱۹۴۵ کې د مشرقي د تنظیمیې رئیس په توګه د کونړ یو شمېر سپاپې مشران، د میر زمان خان کوړنۍ او داسې هم د ملک قیس خوګیاڼي کورنۍ ځپلې او پرارې کړې وې، اوس یې د دولت د سروال په توګه د ننګرهار نظامي لوبان او نور وځپل او د دغه ډېر غټ ظلم د پایلو پروا ونکړه، چې زر به پرې وغوبېږم.

د محمد داود د «انقلابي ملګرو» کوښښ داو چې د جمهوري حکومت آمران دوی یا نور هغه جمهوري پالان وي چې د دوی په لار روان وي. د پاچایي دورې د ورتیا پرنسیپ چې د ښې او فني اداري لپاره حتمي وي، تر پښو لاندې شو، نو والیان او ولسوالان هم دغسې ګوندیان او نور شول. د نویو والیانو په مقررۍ کې د محمد داود یا د کابینې تصویب حتمي نه و، د هغه په ګمارلو او ګوښه کولو کې د کورنیو چارو پرچمي وزیر فیض محمد چې څه غوښتل هغه کولی شول. د نعمت الله پژواک په مشرۍ د پوهنې له وزارت نه د هارون په وینا اتیا کسه پرچمي ښوونکي، د فرهنګ په وینا ۱۲۰ تنه او د عظیمې په وینا تر پنځوسو پورې پرچمي ښوونکي د کورنیو چارو وزارت ته معرفي شول او د ذبیح الله زیارمل په وراندیز سم له لاسه ولسوالان وټاکل شول. (۱۰۷)، داسې هم د کرنې په وزارت کې د پرچمي وزیر غلام جیلاني باختري په امر تر هغو ډېر پرچمیان د ځمکو د اصلاحاتو ماموران مقرر شول. څنګه چې دوی ټول بې تجربې احساساتي او ګوندي ځوانان وو، د بیبي عظیمې په قول هم «مایل بودند تا افکار انقلابي خود ها را در بین مردم پخش نمایند.» (۱۰۸)، هارون لاوایې چې دغو «ولسوالانو په هره

سویه او هره بیه د ولس په تکولو پیل وکړ چې د هغې ولې نه د هلمند د نوزاد ولسوالۍ د ولسوال ظلم او بې ناموسۍ له لاسه یوه تن په رښا ورځ د دار الامان په ماڼۍ کې د عدلیې وزیر د دفتر مخ ته انتحار وکړ او خان ته یې اور واچاوه» (۱۰۹)، حتی عظیمي هم د هغو له زور زیاتی نه سترګې نه پټوي، خو دی دغه پېره د خپلې ایدیالوجي پر بنسټ پر «قیودالاتو» اچوي او ادعا کوي چې «انها سعی نمودند تا این جوانان پاک وبی تجربه را با انواع دسایس و حیل از خود بسازند و یا موجبات بد نامی آنها را فراهم سازند.» (۱۱۰) یوازې دا هم نه و. «ولسوالیو ته د کورنیو چارو وزیر فیض محمد متحد المال لیکونه ولېږل شول چې د جمهوریت مخالفین په ګوته کړي او والیانو ته یې دا په ډاګه ویل چې (کوتک پسې را واخلی)» (۱۱۱) دوی هر هغه څوک چې نه خوښېده د جمهوریت مخالف یا امریکایي پال بالـه او چارواکي به یې پرې خېرول. راپور ورکول هم د پرچمیانو کار شو، د پاچایي دورې د کابل والي په همدغسې یوه راپور سره له کار نه ګوښه کړل شو. په خلکو کې وېره تر دې حده خپره شوه چې د ننګرهار د حصارک پښوانې وکیل څرګند کړه چې غوارې خان په کوم نامه بندي کړي ددې لپاره چې له جمهوریت سره د مخالفت له تور نه په امان وي. (۱۱۲)

افغانانو چې په قانوني پاچایي کې د ازادۍ څکه کړې وه، په دغو زور زیاتیو ناراضه شول حتی په خپله د محمدداود په اړه هم پوښتنې پیدا شوې، په تېره وروسته له هغه چې پرچمي لویانو پروپاګند کاوه چې کودتا، چې دوی د انقلاب په نامه یادوله، ددوی د پلویانو کار و. د خلکو په ناراضي کېدو کې اسلام پالو غښتلې ونډه واخیستله او ویل یې چې حکومت د

«کاپرانو» په لاس کې لوبېدلې دي. اسلامي جمعیت او د خوانو مسلمانو غورځنګ چې لس کاله دمخه هسک شوي وو، د دولت پرضد حرکت مخکښان شول او د جمهوریت پر ضد یې په عمل لاس پورې کړ، چې زه یې په هغه وغږېږم. دلته د فایق وینا که څه هم مبالغه ییزه ده راوړم چې «مسلمانان و ناسیونالستان و مسلمانان غربگرا در صدد قلع و قمع دولت جمهوری جوان شدند.» (۱۱۳) شرق هم د جمهوریت پر ضد د ښي او کیڼ له یوې موټې والې نه سرټکوي (۱۱۴) غټ واقعیت دا دی چې چپي چارواکو په خپلو زورزیاتیو سره د خلکو د لوړېو ورځو اعتماد له لاسه ورکړ، تولنیز او سیاسي کړکیچونه یې شدید کړل او ملي پیوستون ته یې سخته صدمه ورسوله. چا چې له دغو کړکیچونو نه ډېره ګټه تر لاسه کړه هغه د خلقي ګوند د پوځي چارو مسئول حفیظ الله امین و چې «با تجربه از کودتای ۲۲ سرطان کار خود را در قوای ۴ و ۱۵ زرهدار و قوای هوایی اغاز کرد.» (۱۱۵) مولف جارج ارني هم وایي چې «پیروزی کودتای ۱۹۷۳ چشم های خلقی و تندروان اسلامی را باین حقیقت باز کرد که دستیابی بقدرت تنها از راه استفاده از ارتش ممکن میباشد.» (۱۱۶) د سرطان له کودتا نه وروسته و چې د خلق ګوند په پوځي افسرانو کې د جلب او جذب کار پیل کړ. لویان یې په تېره نور محمد تره کی او حفیظ الله امین نور نو د کارل مارکس په دغه فکر مقید نه وو، چې سوشلزم یوازې د صنعتي پرولتاریا او د بزګرو د شعور په ویښېدلو او پیاوړي کېدلو سره ممکن کېدلی شي. په پرمختیایي هېوادونو کې ددوی په فکر سوشلزم د پوځ له لارې هم عملي کېدلی شي. په قانوني پاچایي کې هم سیاسي اختلافونه په ټینګه موجود وو،

خو هغه د ازادي، او دیموکراسۍ له برکته لفظي وو. په جمهوري نظام کې چې نظامي افسران هغه هم واړه افسران سیاسي شول د سیاسي اختلافونو خای کودتاګانو ونیو او تولنه نوره هم کړکیچنه او قطبي شوه.

له اسلامي بنسټ پالو سره ټکر

د پوړتـه کـرکیچ یـو اړخ د جمهـوري پـالو او اسـلامي بنسـټ پـالو یـا اسلامـسـتانو یـا اخوانیـانو تـرمنځ اړیکـې وو، چـې لـه هماغـه اول سـر نـه ترخـه وو. وروسـتي پـه پاچـایي دوره کـې د نـورو ګونـدونو پـه شـان پـه یـوه تنظیـم کـې راغونـډ شـوي وو، چـې د افغانـسـتان اسـلامي جمیعـت نومیـده او مـشر یـې غـلام محمـد نیـازي د شـرعیاتو د پـوهنځي سـروال و. د خواتـانو تولنـه یـې د خوانـو مـسلمانو غورځنـګ پـه نامـه یادېـده. دوی چـې زیـاتره د پوهنتـون او نـورو تعلیمـي موسـسـو منـسوبان وو، د سـرطان تـر کودتـا پـورې ښـه پرمختـګ کـړی وو، خـو څنګـه چـې دوی تـر نـورو ګونـدونو نـه وروسـته سیاسـي ډګـر تـه پـه منظم ډول ونلـي وو، د هغـو پـه انـدازه قـوي نـه وو، خـو پـه خپلـې لارې بانـدې ټینـګ ولاړ وو، چـې هغـه د مولانـا ابـوالعلی مـودودي، حسـن البنـا او سـید قطـب د فکرونـو لـه مخـې ددغـې اسـلامي دولـت پـه ښـو ډول و چـې تولنـه اسـلامي کـړي، یـانې هغـه اړخونـه یـې پـاک کـړي چـې ددوی پـه فکـر غیـر اسـلامي شـوي وو. نـو ددوی غتـه خانګړتیـا د چپـي ګونـدونو پـه شـان د ثـابتو اصـلونو یـا ایـډیالوجي لـه مخـې حکومـت کـول و، بـې لـه دې چـې لـه نـورو سـره جـوړه وکـړي او نـوي واقعیتـو نـه پـه نظـر کـې ونیسـي. دوی هـم د چپیـانو پـه شـان د تولنـې د ملي ارزښتونو او فکروتو مخالف وو.

(۱۱۷) په دې ډول تر زیاتې اندازې د عنعنوي سیاست پر خلاف د سیاست مخکښان د بېلو او حتی متضادو فکرونو په بنا منظم شوېو ګوندونو ته منسوب وو او تګ لارې یې هم سره بېلې او په تضاد کې وې، خو په داسې حال کې چې وطنپالان په افغان ولس متکي وو، نورو ګوندونو د خپلو ایډیالوجي ګانو له مخې باندنیو ته هم مرستې تر لاسه کولې، افغان سیاست نور نو د پخوا په شان پوره ملي نه و او دا د ټولنې د کړکیچ اساسي لامل و، چې تراوسه پورې یې هم افغان سیاست په ژور ډول اغیزمن کړی دی.

ویل شوي چې اسلام پالو مشرانو د سرطان تر کودتا نه وروسته محمد داود ته څرګنده کړې وه چې غواړي د حکومت په چلولو کې ورسره مرسته وکړي، خو دوه د هغو بلنه نه وه منلې. دوی محمد داود ته څکه دغه وړاندیز کړی و، چې هغه د دوی په فکر مسلمان افغان و، خو چپیانو چاپېر کړی و. محمد داود چې د پاچا امان الله په شان په عصري لارو اصلاحات غوښتل حاضر نه و له دغو اسلامستانو سره ملګرتوب وکړي، چې له دغسې اصلاحاتو سره وران وو. په هغه سربېره هغه اوس له دغسې چپیانو سره ملګری شوی و، چې له دوی سره له بیخه مخالف وو.

اسلامستانو د جمهوریت پر ضد په عمل لاس پورې کړ، د دریغ په وینا دوی د «نظامي پاڅون» طرح جوړه کړې وه چې دهغې له مخې به نظامي افسران د انجینر حبیب الرحمن په سروالۍ کودتا کوي، خو حکومت هغه کشف کړه او مسئولان یې ونیول. دریغ ددغې پیښې نېټه نه ورکوي، خو وایي چې د سرطان له کودتا نه زر وروسته حکومت د اسلامي جمیعت

سرزال غلام محمد نیازی، د شرعیاتو پوهنځي رئیس و نیوه او د جمعیت نور مخکښان؛ لکه برهان الدین رباني، ګلبدین حکمتیار او احمدشاه مسعود پاکستان ته وتښتېدل. رباني د شرعیاتو په پوهنځي کې د پوهندوی په رتبه استاد او حکمتیار د انجینري پوهنځي او مسعود د پولیتخنیک زده کوونکی و.
د همدغه کال (۱۹۷۳) په پای کې د بدخشان ولایت په درواز کې اسلام پالان جګ شول، خو حکومت هغوی زر غلي کړل دوارو پېښو کورنیو چارو وزارت پرچمي چارواکو ته پلمه په لاس ورکړه چې اسلام پالان وځپي. د بل کال تر نیمایي پورې حتی د عظیمي په وینا «دوه سوه» اخوانیان ونیول شول او نور د بریې پاکستان ته وتښتېدل. (۱۱۸). سره له دې هم د بل کال (۱۹۷۵) د جولای په ۲۲ مه (اسد ۱۳۴۵) او دا خل په لویه اندازه او د پاکستان په لمسون او مرسته دوی په نظامي عمل لاس پورې کړ او د بدخشان، لغمان د ولایتونو او د پنجشیر د ولسوالۍ په مرکزونو باندې یې ودانګل. د پنجشیر د ولسوالۍ مرکز یې د یو څو ګړیو لپاره ونیوه، خو په نورو ځایونو کې پوره پاتې راغلل. پلان دا و چې ددوی پوځي پلویان به په کابل کې کودتا کوي او واک به تر لاسه کوي، خو هغوی په دغه ورځ چې د ملي جشن ورځ وه د لږ وخت لپاره د بریښنا له پارچاو کولو نه پرته نور څه کولی ونه شول او دغه پاڅون هم وځپل شو. په هېڅ ځای کې خلکو د اله ګوله کوونکو ملاتړ ونه کړ. د هغه پر خلاف خلکو او امنیتي قوتونو د جمهوریت تنګه وکړه. له یو شمېر کسانو پرته چې ونیول شول او محاکمه شول، نور اله ګوله کوونکي بېرته پاکستان ته په شا شول. دوه کاله وروسته ۲۱ تنه یې په عمري بند او څلور تنه یې په اعدام محکوم شول. (۱۱۹).

مولانا عطاء الله فیضاني چې یو متصوف روحاني او د سیاسي فکر او پیروانو خاوند و، هم ونیول شو. دریغ د هغه دنیولو دلیل کودتا بولي چې پخوا له عملي کېدلو نه کشف شوه او له هغه سره انجینر حبیب الرحمن او یو شمېر نظامي افسران هم ونیول شول. کودتا د فیضاني په لارښوونه د «اسلامي توحید مدرسي» په نامه د دریو مذهبي جریانونو د ائتلاف نتیجه وه.(۱۱۹ ب). خو د فایق په وینا وروسته له هغه چې محمد داود ورته هدایت ورکړی و، چې «علمای جید و روشنفکر مترقی را... یگان یگان نزدم بیاورید.» ده مولانا فیضاني، مولوي بسم الله (دلغمان) او مولوي مسکین (د کوهدامن د فرزې) د هغه لیدلو ته بوتلل او محمد داود چې فیضاني یو متبحر شخص وموند، ورته وعده ورکړه چې په مناسب وخت کې به یې د کابینې وزیر کړي، خو پرچمي چارواکو ورته دسیسه جوړه کړه او بندي کړ. (۱۲۰).

دغو تولو پېښو په اسلامي حرکت د جمهوریت په باندني او کورني سیاست کې انعکاس وکړ. لکه چې وویل شول د افغان اسلام پالو وروستي پاڅون د پاکستان د حکومت په لمسون او مرسته شوی و. ددوی مخکښان او نور چې پاکستان ته وتښتېدل، په ډېر بد حال کې وو. اول یوازې د پاکستان د اسلامي جماعت مشر او مؤسس مولانا ابوالعلی مودودي له هغوی سره مرسته کوله چې ډېره نه وه. وروسته د ذوالفقار علي بهوټو په صدر اعظمۍ د پاکستان حکومت له افغان اسلام پالونه دسیاسي ګټې اخیستلو په فکر شو او د دغه مقصد لپاره یې د افغانستان د جمهوري نظام پر ضد د هغوی په روزلو او وسله وال کولو پیل وکړ. (۱۲۱) بهوټو دغه کار ددې لپاره کاوه

چې په دغه ډول د افغانستان په حکومت باندې فشار راوړي چې د پښتونستان له داعیې نه لاس واخلي. دا هغه وخت و چې بلوچانو د ۱۹۷۰ ز انتخاباتو پر اساس د داخلي واکمنۍ او د خپلو بندي مشرانو ازادېدل او په خپله سیمه کې د پاکستاني پوځ د زور زیاتي پای ته رسول غوښتل، خو مرکزي حکومت د هغو منلو ته غاړه نه ایښووله. بلوچستان د جنګ په حال کې و او ډېر بلوچان کابل ته وتښتېدل. (۱۲۲) د په اصطلاح صوبه سرحد پښتنو په هکله د پاکستان او افغانستان اختلاف تولو ته ښکاره و. وحید عبدالله د افغانستان د باندنیو چارو مرستیال د ۱۹۷۳ کال د نومبر په اولو کې د بلوڅو او پښتنو موضوع د افغانستان د عنعنوي سیاست له مخې د خود ارادیت حق ګڼلی او د هغو دغه حق یې د افغانستان «ملي موضوع» ښوولي وه. شاید ددغې ښکاره کېدونې په ځواب کې به و چې بهوټو د همدغې میاشتې په نیمایي کې د قومي لویانو په یوې غونډې کې افغانستان په دې تورن کړی و چې د پاکستان په دننیو چارو کې ګوتې وهي. ده دا هم ویلي و چې که د افغانستان پخوانی پاچا محمد ظاهر وغواړي زموږ میلمه شي، موږ به یې تود هرکلی وکړو. (۱۲۳) د بهوټو دغه وینا چې پارونکې وه، بېځوابه پاتې کېدلی نه شوه. د بل کال په فبرورۍ کې په خپله محمد داود د هغه په ځواب کې په یوې مرکې کې ښکاره کړه چې په اصطلاح سرحدي صوبه د افغانستان خاوره وه او برتانویانو هغه په یوې تحمیلي موافقې سره له افغانستان نه بېله کړې وه. (۱۲۴)

په دې کې شک نشته چې د پېښور په ګډون سرحدي صوبه د افغانستان خاوره وه، په اصل کې افغانستان له ابا سین نه شروع شوی د لویدیځ په لور غزېدلی هېواد و، دغه سیمه د

تولسمې پېړۍ په اولې نیمایي کې اول سکانو او وروسته په ۱۸۴۹ کې انګریزانو ونیوله. د هند برتانوي حکومت په دې هم بسیا ونه کړه او په کال ۱۸۹۳ کې یې د ډیورند په نامه توافق لیک د افغانستان په امیر عبدالرحمن باندې تحمیل کړ، په دې ډول چې د ډیورند د کرښې ختیځه خوا سیمه یې د «خپل نفوذ» سیمه وګڼله. سره له دې هم دغه توافق لیک باید په ۱۹۴۷ کې له هند نه د انګریزانو په وتلو سره باطل اعلام شوی وای، ځکه چې هغه که تحمیلي هم و د افغانستان او برتانوي هند ترمنځ و او انګریزانو هغه په نا ویشلي یا لوی هند باندې د روسانو د احتمالي یرغل د دفع لپاره تجویز کړی و (۱۲۵). په هر حال محمد داود هم د پښتنو او بلوڅو لپاره د خود ارادیت اصل ټینګ ونیوه په داسې حال کې چې د مرکزي کمېټې ځینو غړو ټینګار کاوه چې افغانستان باید په دغې موضوع کې له بهرنۍ سیاست نه لاس واخلي او په سیمې باندې د خپلې خاورې ادعا ورانده کړي. (۱۲۲).

په زیاته اندازه د دغې کشالې په سر د ۱۹۷۴ تر پیله پورې د افغانستان او پاکستان اړیکې ترخه وو او هر یوه په خپلې خاورې کې دننه د بل مخالفان روزل او وسله وال کول او د ورانکارۍ د پاره بېرته استول. په دې ډول په خبرو سره د دغې کشالې د هوارولو هیله له منځه لاړه. دا یو تریخ حقیقت دی، چې افغان اسلام پالو له خپل حکومت سره د مخالفت په موضوع کې خپل خانونه د پاکستان د حکومت ارادې ته وسپارل او د هغه په لمسونې سره یې دننه په خپل هېواد کې د امنیت ګډوډولو ته ملا وتړله په داسې حال کې چې افغانستان له پاکستان سره په یوې ملي بنسټیزې کشالې کې ګېر و. دا د

افغان اسلام پالو له لارې په افغانستان کې د پاکستان غټه څرګنده لاسوهنه وه، چې وروسته د شوروي اتحاد او ایران لپاره سرمشق وګرځیده. غیر له هغه هم اسلام پالان په خپلې ماتې سره بې اعتبار شوي وو. دغې ماتې په ډاګه کړې وه چې دوی په سیاسي چارو کې د خپلو خلکو له اعتبار نه برخمن نه دي. دوی د پاکستان حکومت ته هم بې اعتباره شول، په تېره وروسته له هغه چې محمد داود د خپل دښمني او باندني سیاست لوري واړوه او د دغه بدلون په رڼا کې د دواړو حکومتونو اړیکې ښه شول، چې وروسته به دغه ټکي وسپړم. دغه افغان اسلام پالان په افغانستان باندې د شوروي اتحاد تر یرغل پورې د کوم بل حکومت په کار نه وو او تر هغو پورې ددوی حرکت چې له ماتې نه وروسته ووېشل شو، په نیم ژواندي حال کې و.

د افغان د اسلامي سیاسي حرکت لومړی غټ وېش د هغه دستې او شیعه پلویانو ترمنځ و، دوی تر دغه وخت پورې سره یو موټي وو. ددوی دغه وېش تلپاتې شو، د حرکت د مخکښانو په سطح کې هم بې اتفاقي او بېلتون راغی، خوانو مخکښانو یې په تېره حکمتیار د جمهوري نظام پر ضد عملیات غوښتل او په سن پخو مخکښانو؛ لکه رباني عملیات نه غوښتل. په پای کې لکه چې دمخه ولیدل شول، د حکمتیار په دستور عملیات وشول، خو هغه دا نه منله چې عملیات د هغه په امر شوي دي. حقیقت چې هر څه و له عملیاتو نه وروسته دوی په یوه بل باندې تورونه لګول او ترمنځ یې د لومړي ځل لپاره پراخې ناندرۍ پیل شوې. د پاکستان حکومت له چارواکو سره د اړیکو ټینګولو هڅو، له هغو نه د پیسو او امتیازونو د ترلاسه کولو کوښښونو او داسې هم د شخصي مقام غوښتلو هڅو د اسلامي حرکت په

توپه کېدلو کې غټ رول ولوباوه په نتیجه کې افغان اسلامي حرکت چې تر دغه وخت پورې د افغانستان اسلامي جمعیت نومېده اول دوه ټوټې او وروسته نور هم ووېشل شو. په اول وېش کې حکمتیار او قاضي محمد امین وقاد د افغانستان اسلامي حزب په نامه خانله تنظیم جوړ کړ او رباني د جمعیت نوم وساته

درې کاله وروسته وقاد د اسلامي انقلاب په نامه نوی تنظیم جوړ کړ، خو هغه زر له منځه لاړ. د عملیاتو نا بریالیتوب دوی ټول محتاط کړل. په داسې حال کې چې رباني یې د اعتدال په لور وهڅاوه، حکمتیار د اوږدې مودې ستراتیجي وایسته او خپل تنظیم یې په تنګو کړښو باندې روان کړ، چې دا ټول یو اوږد بحث غواړي. دلته به دا هم ووېل شي چې د افغان اسلامي حرکت په وېش کې سیمه ییز او قومي میلونه هم ښکاره شول.

د مخکښانو په سطح کې حزب د پښتنو او جمعیت د تاجکو په لاس ولوېد، خو د دواړو تنظیمونو غړي د افغانستان د قومونو مخلوط وو. په جمعیت کې دننه د پنجشیري، بدخشاني او هراتي په نومونو سیمه ییز میلونه هم څرګند شول. په دې ډول سیمه ییز توب او قوم ولیتوب په اسلامي ایډیالوجي کې ننوتل، که څه هم اسلامي ایډیالوجي په تیوري کې ورسره مخالف ده.

د نويو سياستونو په لور هڅې

دننه په وطن کې

د اسلام پالو پاڅونونه که څه هم وځپل شو، بې اثره پاتې نه شول. تر دغه وخته پورې ولسمشر محمد داود هم خپل دريغ پياوړى کړى او چپي وزيران له اعتبار نه لوېدلي وو. محمد داود په دې پيل وکړ چې په دننيو او باندنيو سياستونو کې بدلون راولي او د خپل حکومت لورى وا‌ړوي. د پرچمي چارواکو او داسې هم د شوروي اتحاد په هکله د پلان وزير، علي احمد خرم او د باندنيو چارو وزارت مرستيال وحيد عبدالله د محمد داود نظر د مخه اړولى و. په دغه اړه د فايق کوښښونه هم اغېزمن شول. وروستي به په پرله پسې ډول محمد داود ته ويل چې له حکومت نه د خلکو ناراضي توب د پرچمي چارواکو له امله دى چې «سرخېل» يې محمد حسن شرق دى.

له «سرخېل» نه د فايق مراد دا و چې پرچميان د شرق له لارې حکومتي مقامونو ته رسېدلي او خلکو دى هم پرچمي باله. د فايق په نظر شرق «پرچمي و کمونست مطلق است» خو شرق دغه ادعا ردوله.

په هر حال فايق چې محمد داود ته منلى و، د ۱۹۷۵ کال د جولاى په مياشت (د ۱۳۵۴ کال د سرطان په مياشت کې) هغه ته: حسن شرق ثبت کړى اواز اوروليى و، چې په هغه کې د

محمد داود پرضد د کودتا د طرحې خبرې وې. (۱۲۷)

زر وروسته د سرطان په ۳۱مه (جولای ۱۰-۱۹۷۵) د مرکزي کمېټې په یوې غونډې کې چې دهمدغې موضوع لپاره بللې شوې وه، محمد داود له خپلو ملګرو نه په ټینګه وغوښتل چې دخپلو اختلافونو په اړه په زغرده او سپین وغږېږي، چې د هغو له مخې سمه پرېکړه کېدلی وشي. په عین حال کې یې دغو اختلافونو له امله خپله ټینګه خواشیني ښکاره کړه. د کمېټې له غړو نه یوازې فایق جګ شو او د اوږدې وینا په ترڅ کې یې وویل چې «منشاء تمام بی عدالتی ها و بدبختی های امروزی و اختلافات کمیته مرکزی اقای حسن شرق است.» ده د خپلې ادعا د ملاتړ لپاره یو څو مثالونه هم ورکړل. حسن شرق ته بله لاره نه وه پاتې، مګر دا چې توبه وکړي او خان وژغوري. د فایق په وینا هغه همدغسې وکړل. محمد داود چې دشرق ثبت شوی اواز دمخه اورېدلی و، پرې غوسه شو. د فایق په وینا «در اخر محمد حسن شرق گفت من از اقای فایق صاحب وزیر فواید عامه نهایت ممنون و سپاسگذارم که مرا به خبط و خطا و اشتباهات ملتفت ساخت و از حضور پدر معنوی ولی نعنم التجا میکنم که اشتباهات و نقصاناتیکه از من سرزده بدیده عفو پدرانه بنگرد و این درسی بود که در زندگی گرفتم، دیگر تکرار نخواهد شد.» (۱۲۸)

محمد داود د کودتا موضوع ټینګه ونه نیوله لکه چې د میوندوال په اړه یې ټینګه نیولې وه، هغه ممکن شوروی اتحاد په نظر کې نیولی وي؛ لکه چې تر هغه دمخه صدر اعظم نور احمد اعتمادي پرچمیان په ضمني ډول آزاد پرېښي و او د هغه پر خلاف په کابل کې یې د اسلامي عالمانو پاڅون خپلی و، سره

لـه دې هـم د فـايق پـه وينـا « زوال كمونـستان اغـاز گرديـد.» (۱۲۸ الف)

د كـابينې پـه تغيـر كـې درې چـپـي وزيـران - غـلام جيلانـي بـاختري، عبدالحميـد محتـاط او نعمـت الله پـژواك د وزارت لـه مقـامونو نـه گوښـه شـول او فـيض محمـد او پاچـا گـل وفـادار د باندې سفيران وټاكل شول.

د حـسن شرق پـه برابـر كـې اول د مـالـې وزيـر سيد عبدالالـه د صـدارت دوهـم مرسـتيال وټاكـل شـو او وروسـتـه لـه كـابينې نـه وايستل شو او په جاپـان كـې سفير وټاكـل شـو، خـو محمـد داود د امنيتـي وزارتونو پـه سـر كـې دغـسې كـسان كښېنول چـې د ناوړتيـا لـه املـه يې پـه حسـاس وخت كـې لـه جمهوريت نـه دفـاع كـولى نـه شـوه او نظـام نـسكور شـو او محمـد داود هـم لـه مينځـه يـوړل شـو. غـلام حيـدر رسـولي د ملـي دفـاع وزيـر او عبدالقـدير نورسـتاني د كورنيـو چـارو وزيـر شـو. روسـلي دمخـه د مركـزي قوتونـو قومنـدان او نورسـتاني د ژانـدارم او پوليـسو قومنـدان و. دى اول د ترافيكـو خـورد ضـابط و، رسـولي د تولـو ليكنـو لـه مخـې چرسـي او د پيـرۍ او مريـدۍ پـه لـړ قايـل و. دى د غـلام علـي شـاه چـې پـه روسـتاقي اغـا صـاحب يادېـده مريـد و. د عظيمـي پـه وينـا «اكثـراً همـراه بـا عبـدالعزيز لـوى درسـتيز امـور كـشور را رهـا ميكـرد در جبـل الـسراج در منـزل پيـر خـويش ... ميرفـت و در خانقـاه وى بـه شـنيدن موسـيقى و رقـص [و] سـماع ميپرداخـت.» دغـه پيـر د رسـولي پـه مريـدۍ سره تـر دې حـده نفـوذمن شـو چـې د عظيمـي پـه مبالغـه ييـزې وينـا « ... در همـه امـور [دولتـى] حتـى رفـتن بخـارج و بـورس هـاى تحـصيلى دسـت داشـت و بيـك اشـاره او همـه چيـز بكـام انـسان ميگرديـد.» (۱۲۹) پـه دې اړه فـايق د زړه لـه درده پـه

تینګه حکم کوي چې «امور امنیت و دفاعی کشور بنا اهل ترین وبی کفایت ترین و از نقطه نظر تقوا به کثیف ترین مردم سست عنصر سپرده شد.» دی دا هم وايي چې «بارها از ضعف اداره غلام حیدر وزیر دفاع، فجایع قدیر ضابط ترافیک و عبدالاله ویرا [محمد داود] بر حذر ساختم اما موثر واقع نشد.» (۱۳۰)

خو محمد داود نه یوازې د حکومت له لوړ پوړ نه پېژندل شوي چیپان وایستل، له چپي ایډیالوجۍ نه یې هم په ښکاره ډول فاصله ونیوله او افغان پالنه یې خپله سیاسي عقیده اعلام کړه. دغه غبرګون یې هم په خپلو وینااو او کړو کې وښود او د ولسمشر په توګه یې د لومړي ځل لپاره نوی ملي لاز ونیوله.

محمد داود لا په کال ۱۹۷۴ (دغویي ۹، ۱۳۵۳) د کابل په پولي تخنیک کې د محصلانو او استادانو په یوې غونډې کې ښکاره کړې ده چې «... دشمنان انقلاب به ما نسبت کمونستي میدهند، به شما جوانان بصراحت میګویم که ما مسلمان هستیم، متهم ساختن ما بکمونست ګناه و جرم نا بخشود نیست.» د بل کال د ورې په لومړۍ ورځ له خینو عربي هېوادونو او ایران نه د ستنېدو په لار کې دهرات ښاریانو په محضر کې «و اوراتي ایډیالوجي» چې مقصد یې کمونزم و رد کړ او د تولنې په زیان وښوده. هغه دا هم ښکاره کړه چې «ما دارای ایدیالوجی ملی هستیم» لکه چې یو کال د مخه یې د کندهار ښاریانو ته ښکاره کړې وه چې «... نظام موجود بروی اساسات ملی و ناسیونالزم استوار بوده، آنچه را دشمنان بما و رفقای ما نسبت میدهند نا درست و اتهام محض است، ما مسلمان هستیم و بخداوند عقیده و ایمان داریم.»

د افغانستان په اړه هم هغه وویل چې «بعض کشورها افغانستان را یکی از اقمار روس قلمداد میکنند، من بصورت اشکارا اعلام میکنم: افغانستان یک دولت حر و ازاد است، اقمار هیچ کشور نیست ونه ... شده میتواند. اگر دشمن مفکوره داشته باشد [که ان را قمر خود بسازد] اینقدر میگویم. این نظر خواب و خیال است و جنون.» (۱۳۱) د عمل په ډګر کې د مارکسزم او سیاسي اسلام په برابر کې د افغان نیشنلزم او ملي پیوستون د ټینګښت لپاره د مقدمې په توګه بو خو ګامونه هم وچت شول. د تابعیت په تذکره کې د قومي نومونو استعمال چې رواج ګرځېدلی و منع شو او د افغانانو هغه تخلصونه هم منع شول چې نسبت یې قوم یا سیمې ته کېده. دا ټول ددې لپاره وو چې افغان ولس په قومونو او نورو نومونو نه وي وېشل شوی او خلک په خپلو کې د افغان په نامه د برابرۍ او ورورۍ ژوند وکړي. د نظام د اصلاح لپاره په اخر وخت کې د استخدام دغسې لایحه هم اعلام شوه چې د هغې له مخې حکومتي مقامونه به لوړ تعلیم کړو افغانانو ته سپارل کېږي. ددې مانا دا کېده چې له دې وروسته به په حکومتي نظام کې د قانون له مخې د وړتیا پرنسیپ چلېږي، چې دا د نظام د اصلاح په لور یو اساسي ګام و. په دغه ډول ولسمشر محمد داود د سیاسي اسلام پالو او چپیانو له لرې کولو نه وروسته هغه لاز غوره کړه چې امیر شیر علي کښلې، او پاچا امان الله پراخه کړې وه. پاچا امان الله د تولنې د مدني کولو لپاره افغانانو ته د لومړي ځل لپاره په وینا او عمل کې برابر سیاسي حقونه ومنل او د افغانستان هر تبعه یې افغان اعلام کړ. (۱۳۱ الف)

محمد داود د ټولنیز تیاو په لور هم ګامونه وچت کړل، د

بيمو او بانک شرکتونه يې ملي کړل او د مخکو د سمونو نر او مترقي ماليو لايحې وايستلې. د لومړي لايحې له مخې دولت د مخکه وال له سلو جريبو ته زياتې او په ييزې مخکې، له دوه سوو څخه دېرې للمي يا باراني مخکې په بيه واخيستلې چې بيه به يې په پنځه ويشتو کلونو کې په قسطونو سره ورکوي او دولت به دغه اخيستل شوې مځکې بزګرو ته په قسطونو سره ورکوي. د مترقي ماليو عملي کېدلو سره يو شمېر ځمکه والو ته مترقي ماليو لاندې مځکې د درنو ماليو له امله پرې ښودلې.
(۱۳۲) په افغانستان کې دا يو نوی او په ټولنيز لحاظ مهم کار و، خو هغه ددغسي مامورانو له خوا عملي کېده، چې نه مسلکي او نه د تجربو خاوندان وو. په دوی کې لکه چې دمخه يې يادونه شوې، ګوندي پرچميان هم وو، چې د مځکو په وېش او د وېش په طرز کې يې د خپلې ايډيالوجۍ له مخې مځکه وال د «فيوډالو» په نامه سپکول او خپلې مفکورې خپرولې.

ددغو بدلونونو په لړ کې د نوي اساسي قانون ايستل او د جمهوري نظام مشروع کول و. څنګه چې د پاچايي نظام اساسي قانون لغو شوی و، چاروا کو ته د زور واکۍ لار خلاصه وه؛ لکه چې دمخه ويل شوي د زور واکۍ پايله ناوړې پېښې او د ټولنې قطبي کېدل شوي و. ددغې وضع په دوام سره ملي پيوستون چې محمد داود پرې معتقد و، بې ارزښته کېده او ورسره ټولنه کړکيچنه کېدله. له بلې خوا څنګه چې جمهوري نظام له اسلامستانو سره ټکر کړی او د چپيانو د نفوذ په لړ لو يې لاس پورې کړی و، غوښتل چې ولس ته نږدې وي او ژوند د ښه کولو لپاره يې پر وجې تطبيق کړي.

د ۱۹۷۷ کال په فيروري کې نوی اساسي قانون وايستل

شو او د ملي غورځنګ په نامه نوی رسمي ګوند میدان ته ووت. محمد داود تر کودتا وروسته په خپلې لومړۍ وینا کې د پاچایي دورې
«قلابي دموکراسي» پر ځای د «معقولې دموکراسي» وعده ورکړې وه. سره له دې هم د ۱۹۷۷ کال تر فبروري پورې جمهوري نظام؛ لکه چې دمخه یې یادونه شوې، نظامي و او چارواکو زور واکي کوله. خو څنګه چې دقانوني پاچایي په لسیزې کې خلکو په تېره سیاسي لوبغاړو د ازاد ژوند او قانوني حکومت او دموکراسي شکه کړې وه او څنګه چې جمهوري نظام د سیاسي ډلو تر فشار لاندې شوی و او محمد داود هم د خوانۍ له نوت نه لوېدلی و (دې دغه وخت ۲۷ کلن و)، دا یې غوره وګڼله چې ولس ته نږدې او له فعال ملاتړ نه یې دو لسمشري نظام بهره من وي. تو یې د عنعنې له مخې له لویې جرګې نه اساسي قانون په ایستلو کې کار واخیست او د ۱۹۷۲ په پای کې یې د فرهنګ د لیکنې له مخې ۴۱ تنه او د محمد علم فیض زاد د لیکنې له مخې ۲۰ تنه مخور افغانان د اساسي قانون د لومړنۍ لیکنې په تهیه کولو وګمارل. دا په اصل کې یو څو قانوني ماهرانو کار و خو حکومت سره له دې چې د پاچايي دورې اساسي قانون یې په مخ کې پروت و دغومره ډېر کسان د هغه په تهیه کولو مامور کړل چې اجتماعي ارزښت او اغیزه یې ډېره وي. د ۱۹۷۷ کال د جنوري په ۲۲مه د نوي اساسي قانون لومړۍ لیکنه په خپرونو کې راووتله. وروسته ۲۲۲ تنه افغانان د لویې جرګې د غړو په توګه په خپلو محلونو کې د خلکو په اتفاق سره غوره شول. د هغو په غوره کېدلو کې دمعمول په شان حکومتي چارواکو لاس لاره، چې د هغه له املـه

یو خای پل خای د اعتراض اوازونه جګ شول او ځینې چارواکي له خپلو وظیفو نه ګوښه شول. په غوره شویو غړیو سربیره ۱۳۰ تنه نور د بزګرو، کارګرو او روښانفکرو د استازو په نامه د دولت د سروال محمد داود له خوا وټاکل شول. په دغه ډول ۳۵۲ تنه غوره شوي او ټاکل شوي افغانان د کابینې د وزیرانو او د سترې محکمې د غړیو په ګډون د کابل ښار په انصاري واټ کې د عامه روغتیا کنفرانس په تالار کې سره جرګه شول او له جنوري ۳۱ نه یې د فبروري تر دیارلسو پورې د جمهوري نظام لومړۍ او د افغانستان څلورم اساسي قانون په ۱۳۲ مادو کې وایست. (۱۳۳)

دغه قانون په لنډې مودې کې بې له کومې غټې ستونزې نه وایستل شو. د جمهوري نظام نوي او غټ ټکي د ولسمشر غوره کول و، چې د همدغې لویې جرګې استازي به یو ځوک د یوې ټاکلې مودې لپاره غوره کوي او ټاکلی واک به ورته منې.

محمد داود راتلونکی ولسمشر ګڼل کېده، خو د منلو طرز یې هغسې چې فکر کېده ونه شو. عمومي نظر دا و چې محمد داود به خان د ولسمشر لپاره کاندید کوي او وکیلان به یې غوره کوي، له هغه نه پرته بل کاندید نه و، یا ډګر ته وتلی نه شو. د لویې جرګې سروال عزیزالله واصفي ښارې کړې چې «محمد داود کاندید نه دی او ولسمشري نه غواړي.» هغه څو خلې همدغسې ښارې کړې او هر ځل به د وکیلانو ګډ اواز پورته شو چې «موږ له داود خان نه پرته بل ځوک نه غواړو.» واصفي بیا محمد داود ته مخ واړوه چې «صاحبه! خلک تا غواړي.» په دغه وخت کې د خوست استازي وربنمین غږ کړ چې «جنرال غلام حیدر رسولي هم د ولسمشرۍ لپاره ورکس دی که یې

وغواړي.)) محمد داود بیا سم له لاسه غږ کړ چې ((په یوه شرط کاندید کېږم چې ټول یې په اتفاق سره ومني.)) دې بیا د ټولو په اتفاق سره د شپږو کلونو لپاره د افغانستان ولسمشر غوره شو. (۱۳۴) خو ځنګه چې د ولسمشر د غوره کولو طرز د جوړې فکر ورکوه د ولسمشر محمد داود اعتبار یې زیانمن کړ.

په هر حال په اساسي قانون کې د ((افغانستان جمهوري دولت دموکراتیک)) شلمه ماده) او د ((افغانستان ادراه د مرکزیت پر اصل بنا)) اعلام شوه. (۲۲مه ماده). له دغو مادو ځنه مقصد دا و چې د افغانستان مرکزي حکومت په ټول افغانستان باندې په خپله حکومت وکړي، خو د دموکراسۍ د اصولو له مخې په دې مانا چې ولسمشر او د ولسي جرګې غړي به د خلکو له خوا غوره کېږي، د ((دموکراتیک)) او ((مرکزیت اصل)) اصطلاح ګانې شاید د ((دموکراتیک مرکزیت)) د اصل له مخې غوره شوې وي، چې د شوروي اتحاد رسمي ګوند پرې بنا شوی او په دغه وخت کې په کابل کې په خاص ډول په چپیانو کې عامې شوې وې. فرهنګ وایي چې د دغه اساسي قانون په ایستلو کې د محمد داود له لیکل شویو هدایتونو ځنه کار واخیستل شو او هغه شاید د کومې پټې ډلې په ټینګار و چې محمد داود نه غوښتل یا نه شو کولی هغه له نظر نه وغورځوي. (۱۳۵) له همدې امله به و چې محمد داود په دغه قانون کې هغه وراندیز په نظر کې ونه نیوه چې له صدر اعظمي نه په ګوښه کېدلو کې یې د مشروطې پاچاهۍ په اړه پاچا ته کړی و. هر څه چې و د مرکزي اصل له مخې ولسمشر ته ډېر واک ورکړل شو. (اووم فصل) دی نه یوازې د دولت سروال، د اجرائیه قوې منتظم وبلل شو، د ګوند منتظم هم وګڼل شو. (۷۵مه ماده) له

بلې خوا د دولت قانون جوړونکې څانګې یا شورا ته چې له یوه مجلس یانې ملي جرګې ته به جوړه وي زیات واک ورنکړل شو. شورا د حکومت په وزیرانو باندې د اعتماد یا نه اعتماد رایه ورکولی نه شوه یوازې استیضاح یې ترینه کولی شوه. (۵۵مه ماده) پر هغه سربېره د هغې غړي به د رسمي ګوند په سپارښتنه د خلکو له خوا غوره کېږي، (۴۹مه ماده) او په کال کې به یو ځل د څلورو میاشتو لپاره غونډې کوي. (۵۷مه ماده).

دا چې د دغه قانون له مخې به ولسمشر او ورسره اجرائیوي قوه ډېر واک او قانون جوړونکې قوه لږ واک لري، شاید د پاچایي دورې د انارشي د مخنیوي لپاره و. خو یو ګوندي طرز د ملي غورځنګ (حزب انقلاب ملی) په لاربنود سره (۴۰مه ماده) د زورواکۍ او حتی تولواکۍ لپاره پیلامه وه. په دغه حال کې دموکراسي هسې کلمه کېدله؛ لکه په شوروي اتحاد کې چې شوې وه.

له جرګې نه وروسته نظامي حکومت لغو شو او مرکزي کمېټه رنګه شوه. د مرکزي کمېټې رنګېدل د هغې د غړو په سلا ونه شو او له دې امله هغوی ناراضه شول. (۱۳۲). مهمه دا وه چې د لویې جرګې په ختم سره عمومي هیله دا وه چې ولسمشر به خپله کابینه نوې کوي او ور کسان به پکې راولي، خو له سید عبدالاله نه پرته چې د ولسمشر نایب و تاکل شو، نور څه ونه شول. په خلکو کې د نارضي توب څپه خوره شوه. مولف سراج په یو څه مبالغې سره وایي چې «مردم ... بعد از دایر شدن لویه جرګه انتصابی و نظام یک حزب دکتاتوری مایوس شده و به تلاش افتید تا رژیم جمهوری را بر اندازند.» بې له شکه له یو ګوندي طرز سره سیاسي

لوبغاړي مخالف وو، نه خلک.

غلام حیدر رسولي او قدیر نورستاني د ملي غورځنګ پـه رسمي ګوند منتظمان وتاکل شول، خو دوی ددغه کار ړ نه وو. فایق لاوایي چې «شورای عالی حزب که تحت ریاست غلام حیدر در اردو اعلان شد زنګ خطر در سقوط دولت بود» (۱۳۸)، دې ځکه دا حکم کوي چې دده په وینا کوم هغه خلقیان او پرچمیان چې له حکومتي څانګو نه ایستل کېدل «نزد قدیر وزیر داخله و غلام حیدر وزیر دفاع آمده خودها را ثبت نام کرده با روحیه تازه تري از ګذشته به فعالیت سقوط دولت اغاز کردند.» (۱۳۹)، رسولي لاکوښښ کاوه چې د محمد داود ځای ناستی شي. (۱۴۰) د همدغه مقصد لپاره به و چې «هر شب وزیر دفاع با وزرای داخله، مالیه و افسران عالی رتبه وزارت های داخله و دفاع در وزارت [دفاع] جلسه میداشته باشند.» (۱۴۱) ده لاله جرګې نه دمخه د قدیر نورستاني، سید عبدالاله او نورو په ملګرتیا یوه خاصه ډله جوړه کړې وه او په هغې باندې یې د «حزب انقلاب ملی» نوم ایښی و. (۱۴۲) شرق وحید عبدالله هم ددغې ډلې ملګری بولي، خو هغه په دغې ډلې کې نه و. دغه نوم وروسته په اساسي قانون کې د رسمي ګوند نوم شو. په جرګې کې د وکیل وربښمین وړاندیز به رسولي نور هم هیله من کړی وي، خو زیاتره وزیران له دغې ډلې سره مخالف او له ملي غورځنګ سره بې علاقې وو، نو په حکومت کې د وزیرانو په منځ کې درز راغی، ان تر دې چې اتو تنو وزیرانو حتی له خپلو وظیفو نه د ګوښه کېدلو نیت وتبود. د وزیرانو د ګوښه کېدلو دغه نیت کومه عادي خبره نه وه، دوی د فایق په کور کې سره جرګه شول چې په دې اړه یو ګډ دربخ غوره

کړي او ولسمشر له دغې ډلې نه واړوي، دوی بیا په دې هڅکله د ولسمشر وروږ محمد نعیم سره د هغه په کور کې ولیدل او ترېنه یې وغوښتل چې ولسمشر د هېواد له ناوړې وضع نه خبر کړي او د دغې ډلې د کړو پایلو ته متوجه کړي. محمد نعیم هغوی د ګوښه کېدلو له هوډ نه واړول، خو سپارښتنو یې په وروړ باندې اغېزه ونکړه.(۱۴۳) له هغه وروسته دی او د محمد داود مشر زوی محمد عمر هم ناراضه شول او د افغانستان راتلونکې یې خړه او خطرناکه وبښووله. (۱۴۴) په دغه حال کې ملي غورځنګ هم د یوه سیاسي ګوند حیثیت پیدا کولی ونه شو. سره له دې هم ولسمشر محمد داود نورو هېوادونو ته په رسمي سفر لاړ چې له هغو نه د پرمختیایي پروجو او اوه کلن پرمختیایي پلان لپاره مرستې ترلاسه کړي.

د نویو سیاستونو په لور هڅې

- ۲ -

له هېواد نه دباندې

شوروي اتحاد ته سفر:

شوروي اتحاد د ۱۹۱۷ کال د اکتوبر له انقلاب نه وروسته د داخلي جنګ په دوران کې د منځنۍ اسیا په لاندې کولو سره د افغانستان چم ګاونډی هېواد شو. شوروي اتحاد له هماغه وخت نه د ضیق مرکزي اصل له مخې د کمونستي ګوند له خوا د هغه د عمومي منشي په سرواليٰ چې له روسي تزار نه د زیات واک خاوند و په غیر دموکراتیکې طریقې سره اداره کېده. په منځنۍ اسیا کې د دغه نظامي زبر ځواک غښتل کوښښ دا و چې د خپلې امپراتورۍ سهیلې ارخ خوندي وساتي او په چم ګاونډیو هېوادونو؛ لکه افغانستان کې د لویدیځ په تېره د امریکې د نفوذ مخه ونیسي. سروالان یې وېرېدل چې که افغانستان د امریکې د نفوذ سیمه شوه په منځنۍ اسیا کې به ددوی واکمنۍ ته خطر پېښ شي، نو دوی له دوهم نړیوال جنګ نه وروسته د ساړه جنګ په دوران کې د نکیتاخروشچف په واکمنۍ کې له افغانستان سره د محمد داود په صدر اعظمۍ کې له ۱۹۵۲ نه راهیسې ډول ډول مرستې کولې او اوس یې د هغه په ولسمشرۍ کې هم د مرستو وعدې ورکولې. ولسمشر

محمد داود د همدغو مرستو د تر لاسه کولو او د دواړو هېوادونو د دوستۍ د مزي د ټینګولو په غرض په کال ۱۹۷۴ کې شوروي اتحاد ته په رسمي سفر تللی و.

ولسمشر محمد داود له ورسره هیئت سره د ۱۹۷۷ په اپریل کې د شوروي اتحاد په بلنه بیا مسکو ته لاړ. په دغه سفر کې د شوروي اتحاد حکومت افغانستان ته ۴۳۷ میلیون ډالر اعتبار منلی و. په ۱۹۷۲ کې د دواړو خواوو ترمنځ د سوداګرۍ دغسې قرار داد هم لاسلیک شوی و، چې له یوه بل سره د سوداګرۍ حجم باید ډېر شي او تر ۱۹۸۰ پورې شپېته سلو ته ورسېږي. د همدغه جاري کال ۱۹۷۷ تر سپټمبر پورې په افغانستان کې د شورویانو شته والی د هر بل هېواد تر ماهرانو او کسانو ته ډېر وو، خو محمد داود په افغانستان کې د شوروي ماهرانو له ډېر شته والي نه په اندېښنه کې و. حتی تر خپلې کودتا نه وروسته د دفاع وزارت د ځانګو سروالانو په یوې غونډې کې ویلې و چې «از تعداد مشاورین نظامی شوروی کاسته شود، اصرار مینمود که کارها بدست صاحبمنصبان افغانی سپرده شود.» (۱۴۲)

په دې اړه د هغه مشخص هدایت دا و چې دوه - دریمه برخه افغان افسران دې مصر او هند ته او دریمه برخه شوروي اتحاد ته واستول شي، هغه دا هم ویلې و چې د هند او مصر حکومتونو په خپلو هېوادونو کې د افغان افسرانو زده کړه منلې ده، په دې ډول چې هغوی به هلته په روسي وسلو او تجهیزاتو تمرینونه کوي (۱۴۷) محمد داود لا په ۱۹۷۴ کې هندي ژورنلست کولدیپ نیار ته په یوې مرکې کې ویلې و چې «دی د امریکې او شوروي کارپوهان نه غواړي؛ د هند کارپوهان

غواړي.» نيار دا هم وايي چې په افغانستان کې په ۱۹۷۴ کې دري يا څلور زره روسي کارپوهان په هندي کارپوهانو سره عوض شوي وو. (۱۴۸) دا او د افغانستان د «اسلامي ګوندونو» بياني ايران او پاکستان ترمنځ د نويو اړيکو څرګندېدل او پراخېدل او له حساسو او لوړو مقامونو نه د پرچميانو ايسته کول په وو، چې د شوروي حکومت يې انديښمن کړی و. د شوروي حکومت انديښمن شوی و چې په دغو کارونو سره به په افغانستان کې د هغه نفوذ لړ شي. هر څه چې و په کابل کې يې عمالو افغان کمونستان تنظيمول او پياوړي کول چې دا په افغانستان کې ددوی لاسوهنه وه. (۱۴۹)

د شوروي اتحاد بلنې محمد داود ته موقع ورکړه چې عمومي منشي ليونيد بريژنيف وپوښتي چې عمال يې په کابل کې دغه لاسوهنه د هغه په دستور کوي يا په خپل ابتکار کوي او په هر حال هغه د افغان - شوروي له دوستۍ سره اړخ نه لګوي. نو يې د مسکو په لار په الوتکه کې وحيدعبدالله ته هدايت ورکړ چې ددغې موضوع د سپينولو لپاره له بريژنيف سره د يوې خانګړې ناستې ترتيب ونيسي.» (۱۵۰) مولف محمد صديق فرهنګ ادعا کوي چې محمد داود «در آن وقت از فعاليت احزاب پرچم و خلق عليه دولتش به ستوه آمده ميخواست در اين باره باليونيد بريژنيف رئيس دولت شوروی مذاکره کند.» (۱۵۱) فرهنګ د خپلې وينا سرچينه صمد غوث بنيې خو هغه، لکه چې پورته وويل شول، د شوروي اتحاد د مامورانو له ورانونکو کارونو څخه غږېږي، نه د خلقيانو او پرچميانو، پر هغه سربېره محمد داود دغسې واکمن نه و چې له خپلو افغانانو که څه هم کمونستان وي د تور ملکونو واکمنو

ته شکایت وکړي. د دغه موضوع د افغان واکمن یاتې: د محمد داود په صلاحیت کې وه، نه د نورو ملکونو د واکمنو.

د کریملن په ماڼۍ کې افغان - شوروي هیاتونه د اپریل له ۱۲ نه تر ۱۵ پورې د رسمي خبرو اترو لپاره سره کیناستل: د شوروي د رسمي ګوند سرمنشي لیونید بریژنیف، ولسمشر نیکولای پوتګورني، صدر اعظم الیکسي کاسیګین، په کابل کې د شوروي اتحاد سفیر الکیزاندر پوزانوف او نور. ولسمشر محمد داود، سید وحید عبدالله، محمد حسن شرق، علي احمدخرم، صمد غوث، محمد خان جلالي، په مسکو کې افغان سفیر علي احمد پوپل، عبدالجلیل جمیلي او نور. د افغانستان له خوا روسي ګوریلوف چې په فارسي ښه پوهېده د ترجماني لپاره ګمارل شوی و که څه هم افغان هیئت عبدالجلیل جمیلي غونډې د روسي ژبې تکړه ترجمان لازه هغه د خبرو په مېز کې د محمد داود ښي خواته او وحید عبدالله د هغه کیڼې خوا ته ناست وو. د دغو غونډو جریان لومړی د صمد غوث په کتاب کې راغلی. غوث د افغان پلاوي غړی او د باندنیو چارو د وزارت یو لوړ رتبه مسلکي مامور و. تر دې نږدې وختو پورې د ده روایت د دغو خبرو یوازنۍ سرچینه وه، خو په کال ۲۰۰۲ کې جمیلي هم د دغو غونډو بهیر په خپلو لیکنو کې بیان کړ. د جمیلي روایت د غوث له روایت نه په یوې مهمې موضوع کې د غښې اساسي توپیر لري، چې په هغه سره هغه تیوري بې مفهومه کېږي، چې د وروستي په روایت بنا شوې او عامه شوې ده. تیوري دا ده چې د محمد داود پرضد د ثور کودتا د هغه لفظي ټکر نتیجه وه چې د کریملن په دغو غونډې کې د محمد داود او بریژنیف ترمنځ پېښ شوی و. د موضوع د اهمیت له

نظره دد غو غونډو تفصیل ورکول کیږي.

بریژنیف د اپریل دولسم د مازیګر په لومړنۍ غونډه کې د هرکلي لنډه وینا وکړه. د غوث د لیکنې له مخې دی: «په څرګند ډول ډېر ناروغ و، تر هغه نه ډېر چې موږ په کابل کې له پهلو سرچینو نه اورېدلي و... په ډېر زحمت سره ګرځېده او زیاتره به د جملې په منځ کې ودرېد؛ لکه هغه څه چې یې شروع کړي، هېره کړې وي.»(۱۵۲)

محمد داود د بریژنیف له لنډو خبرو نه وروسته په خبرو پیل وکړ: د شوروي اتحاد له هغو مرستو نه یې مننه وکړه چې له افغانستان سره یې د اووه کلن پلان په پلي کولو کې کوي. ده دا هم وویل چې د پلان وزیر خرم ته یې هدایت ورکړی چې د افغان او شوروي اتحاد ترمنځ د اقتصادي همکارۍ د انکشاف لوظنامه لاسلیک کړي.

وریسې یې زیاته کړه چې شوروي اتحاد ته د افغان ګاز د صادرولو د بیې لوړولو ضرورت یو ځل بیا تکراروي، دې له پاکستان او ایران سره د افغانستان د اړیکو له ښه کېدلو نه هم وغږېد. دا یې هم وویل چې افغانستان پرمختیایي پروژې په مخ کې لري او د هغو لپاره د دوستو هېوادونو بې‌غرضه مرستو ته اړ دی. محمد داود بیا کړه چې د افغانستان خلک د شوروي اتحاد د مرستو درناوی کوي او دې هیله کوي چې د دواړو هېوادونو ترمنځ د دوستۍ اړیکې نور هم انکشاف ومومي.

محمد داود په خاص ډول خپلو کوربنو ته ډاډ ورکړ چې افغانستان په خپل ناپېيلي سیاست باندې ټینګ ولاړ دی. ده دا هم وویل چې په کولمبو کې د ناپېيلو هېوادونو د مشرانو جرګه د قناعت وړ وه، خو ځینې اړخونه یې باید د دغه غورځنګ له

اساسي ارزښتونو سره ارخ ولګوي. د محمد داود دغه اشاره کېدای شي ووايو چې کوښښ يې کاوه دغه غورځنګ د شوروي اتحاد په لور کوږ کړي. (۱۵۳)

نیکولای پودګورني د پاکستان-افغانستان د اړیکو بڼه بدل په جنوبي اسیا کې د هېوادونو د اړیکو په طبيعي کېدلو کې یو مثبت ګام وباله، خو د ایران په اړه یې هېڅ ونه ویل کاسېګين چې د خبرو بهیر ته بنه خیر و، محمد داود ته په خطاب کې وویل چې شوروي اتحاد د ګاز بیې لوړلو ته د افغانستان غوښتنه مهمه ګڼي او هیله کوي چې شوروي اتحاد د شوروي-افغان د اقتصادي کمیسون له لارې ددغه ټکي په اړه په نږدې راتلونکي کې افغان خواته مثبت وړاندیز وکړي، خو بریژنیف لکه چې له یوه ډوب چرت نه سر پورته کړي وي محمد داود ته په خطاب کې وویل چې دده په نظر ایران د ډېرې وسلې ترلاسه کوي، ده دا هم وویل: چې ایران ته نه ښایي له شوروي اتحاد نه ووېرېږي؛ ځکه چې شوروي اتحاد د ایران پاچا ته د خپلې دوستۍ او سوله ییزو نیتونو په اړه پوره ډاډ ورکړی. ایا ایران د امریکې د قایمقام په شان غواړي د خلیج په سیمه کې د هغې ګټې خوندي وساتي؟ که ایران دغه څه په نظر کې لري دا کوم معقول سیاست نه دی. امریکا له سیمې نه لیرې پرته ده او شوروي اتحاد د ایران ګاونډی هېواد دی او د جنګ په وخت کې وسلې که څه هم ډېرې وي د نږدې توب په برابر کې مقابله کولی نه شي.

بریژنیف دا هم وویل چې ایران ګاونډیان د هغه د وسلو له ډېروالي خاپله ګواښي ګڼي. محمد داود په ځواب کې وویل چې ایران دده په نظر په سیمه کې پرغلیز سیاست پرمخ نه بیایي او

افغانستان د ایران د وسلو په زېرمې سره تر ګواښ لاندې نه دی او زیاته یې کړه چې دی که څه هم په نظامي چارو باندې د ایران دغومره ډېرو لګښتونو ته په ښه نظر نه ګوري؛ خکه چې ایران بیا نه شي کولی په خپلو اقتصادي او ټولنیزو پرمختیایي پروجو باندې کافي پیسې ولګوي او ده د ایران له پاچا سره دغې موضوع په اړه په ۱۹۷۵ کې خبرې کړې دي. ده دا هم وویل چې د ده په نظر دغومره ډېرو وسلو لرل شاید ددې لپاره وي چې د ایران پاچا غواړي ایران د یوه نظامي ځواک د حیثیت خاوند او د تیرې په مقابل کې یو سپر وي. په دې ډول ایران په غواړي چې د سیمې او اسیایي چارو کې یو قوي اواز وي. له هغه نه پرته د محمد داود په نظر د ایران دغومره ډېرې وسلې مفهوم نه لري په تېره د ایران-شوروي د ښنتو په ارتباط محمد داود دا هم وویل چې په دې اړه داسې کوم دلیل نه شته چې له ایران د «سیمه ییز ژاندارم» د نسبت شوي رول نه یا په لویدیځې اسیا کې د امریکې د نظامي ځواک د توسعې په توګه له هغه نه د ډار احساس وشي. هغه زیاته کړه چې د دربیمې نړۍ هېوادونه د ایران په ګډون دغومره ډېرې جوړښتي او تشکیلاتي نیمګړتیاوې لري، چې د پرېمانه وسلو په لرلو سره هم ورته ممکنه نه ده، دغسې هیلې په اغېزمنه توګه واقعي کړي.

د کریملین ماڼۍ په ماښامنۍ میلمستیا کې محمد داود او پودګورني د خپلو حکومتونو د باندنیو سیاستونو اساسي کرښې روښانه کړې. پودګورني په خپلې وینا کې داسیا د ولسه ییز مصونیت وراندیز ته په اشاره کې وویل چې «موږ غواړو د اسیایي هېوادنو ترمنځ سوله او همکاري وي، ترڅو ددوی ګډ

کوښښونه د اسیا په لویه وچه کې مصونیت تضمین کړي» دی د خپلو خبرو په دوام کې انتقادي شو په دې ډول چې «هرڅوک په دې پوهېږي چې د ساړه جنګ پلویان په اسیا کې هم له دېتانت سیاست سره په مقابله کې هر ه کوي.

دوی کوښښ کوي چې د اسیايي هېوادونو ترمنځ کړکیچ وساتي، دوی د خلکو په مینځ کې بې اعتمادي پیدا کوي، ددې لپاره چې هېوادونه د یوه بل پر ضد ولمسوي او په منځ کې یې جنګونه تحریک کړي. نظامي خواکونه په بلاکونو او د جنګ په هډو سره تنبلوي، چې دوی په اسیا کې جوړې کړي دي. د امپیریلیستي ارتجاع فعالیتونه په منځني ختیځ کې هم دوام لري. د سولې غوښتونکو هېوادونو کوښښونه او د ازادۍ قدرت باید له دغو توطیو سره مقابله وکړي.»

پودګورني په خاص ډول د افغانستان نوم یاد کړ او وویل چې « د افغانستان جمهوریت رول چې د اسیا په زړه کې پروت دی د هغه مساعده مرسته مهمه ده، شوروي اتحاد او افغانستان په ډېرو جدي مسئلو کې چې په اسیا او د نړۍ په نورو برخو کې په اوسني وضع پورې ربط لري، ګډ دریځ لري.»

محمد داود په خپلې وینا کې د اسیا د ټولنیز مصونیت نوم وانه خیست، د افغانستان په ناپیلي سیاست باندې یې ټینګار وکړ چې د هغه په نظر د « سوله ییز ګډ ژوند دوه ارخیز درناوی، د یوه بل په چارو کې نه لاسوهنه او په سیاسي ډلو ټپلو او جنګي بلاکونو کې د نه ګډون توب پر ټینګو بنسټونو ولاړ دی.» داسې هم محمد داود د شوروي - افغان نښه ګاونډیتوب وستایه چې هغه د هغه په فکر د ګاونډیتوب روڼ والی، رښتین توب، بې غرضه او د ارزښت وړ په ټینګو بنسټونو تکیه لري،

هغه د ډیټانت پیاوړتیا م وستایله او هیله یې ښکاره کړه چې هغه په ټولو هېوادونو او لویو وچو کې خپور شي. په دې ډول چې د هغو ملي او مشروع ګټې په نظر کې وي. د پاکستان په اړه محمد داود وویل چې له هغه سره «سیاسي اختلاف» لا هم شته چې له امله یې د دواړو هېوادونو ترمنځ اړیکې تر اوسه هم نورمال نه دي، خو هغه د هغو د ښه کېدلو په اړه هیله ښکاره کړه او وویل چې که موږ په دې بریالي شو چې هغه فضا وساتو چې د دواړو هېوادونو د مشرانو په تماس سره پیدا شوې ده، هیله کولی شو چې په نږدې راتلونکې کې به د دغه سیاسي اختلاف د حل لپاره یوه معقوله لار پیدا شي.

د بلې ورځې په غونډه کې د خبرو وار د کوربه و. بریژنیف د هیئت مشر د مخه شو او افغانانو ته یې د بیا هرکلي له ویلو نه وروسته وویل چې دی خوښ دی چې په هلسنکي کې د اروپا د مصونیت او تعاون په اړه موافقه شوې ده او دی دغه موافقه مهمه ګڼي چې له ستونزو سره سره پرمختګ بېیي. ده دا هم وویل چې په امریکې او اروپا کې «نظامي کړۍ ګانې» او په رلسي چین کې «لوړتیا غوښتونکي» د نړۍ خپرتیا وړ، د لېرې کولو او د سولې د پیاوړې کولو په مخ کې خنډونه دي. هغه دا د خپل هېواد هیله وښووله چې افغانستان شتمن وي او دغه مقصد لپاره یې د اقتصادي او تخنیکي مرستو د برابرولو وعده ورکړه. بریژنیف د افغانستان د ناپېیلتوب سیاست د شوروي اتحاد له نظر نه مهم او په اسیا کې د سولې د پرمختګ لپاره اساسي وباله او هیله یې ښکاره کړه چې د ناپېیلتوب غورځنګ د امپریلستي فتنو او دسیسو قرباني نه شي.

په دغه وخت کې بریژنیف د صمد غوث د لیکنې له مخې محمد داود ته نیغ وکتل او هغه څه یې وویل چې ترجمان ګوریلوف یې نا ارامه کړ. «خو له یوې لنډې وقفې نه وروسته یې د بریژنیف خبرې زړه نا زړه وژباړلې او هغه څه چې موږ واورېدل هم یې فکر نه کېده او هم کرېته وو. بریژنیف شکایت وکړ چې د ناټو هغه کارپوهان چې په افغانستان کې په دوه اړخیزو تشبثاتو کې او داسې هم د ملګرو ملتونو او نورو څو اړخیزو مرستې کوونکو پروژو کې بوخت دي، ډېر شوي دي ده وویل چې پخوا به افغان حکومت لږ تر لږه د ناټو کارپوهان نه پرېښوول چې د هېواد په شمالي برخو کې ځای پر ځای دي، خو نور نو د دغه عمل مراعات په دقیق ډول نه کېږي. هغه خپلو خبرو ته په دغه ډول دوام ورکړ چې شوروي اتحاد دغو انکشافونو ته په بېه نظر نه ګوري او غواړي چې د افغانستان حکومت له دغو کارپوهانو نه ځان خلاص کړي چې هغوی له جاسوسانو پرته نور څه نه دي او په دې پسې دي چې د امپیریلزم داعیه پرمخ یوسي.»

غوث لیکي چې د بریژنیف په دغو خبرو سره سالون کې یوه سړه ځپه خوره شوه. ځینې روسان په ځرګند ډول ناراحته او افغانان خپه شول بریژنیف خپلې خبرې بس کړې وې او داسې ښکارېده چې د محمد داود ځواب ته په انتظار وي. «محمد داود په ساړه او غیر جذباتي آواز سره د بریژنیف ځواب ورکړ چې په ظاهر کې روسانو ته هغسې نه فکر کېدونکی و؛ لکه د بریژنیف خبرې چې موږ ته وې. هغه بریژنیف ته کړه چې هغه څه چې همدا اوس د روسیې مشر وویل د افغانانو لپاره به هیڅکله د منلو وړ نه وي «ځکه، چې هغوی به هغه د افغانستان په چارو

کې ناورېه لاندې وګڼي. محمدداود د خبرو په دوام کې وویل چې افغانستان له شوروي اتحاد سره د اړیکو قدر کوي، خو حتمي ده چې دغه ملګرتیا د برابرۍ ملګرتیا وي، داود خپله وینا اوږده کړه او زه د هغه خبرې ټکي په ټکي رانقلوم.»

«موږ به هیڅکله تاسو ته اجازه ورنکړو چې په موږ باندې حکم وکړئ چې څنګه خپل هیواد اداره کړو او څوک په افغانستان کې استخدام کړو دا به د افغان دولت خاص امتیاز وي چې موږ باندې کارپوهان څنګه او چیرته استخداموو. که لازمه وي افغانستان به غریب پاتې شي خو به خپلو کړو او پریکړو کې به خپلواک وي.»

د غوث د لیکنې له مخې محمد داود د دغې غوږ او غیر دیپلوماتیک ځواب له ورکولو نه وروسته سم له لاسه جګ شو او ټول افغانان ورپسې روان شول. محمد داود روسانو ته پوازې په سر اشاره وکړه او د سالون د وره په لور رهي شو. په دغه وخت کې بریژنیف چې لکه د شوک له حال نه وتلی وي، له خپلې څوکۍ نه په زحمت سره جګ شو. په داسې حال کې چې پودګورني او کاسیګین ورسره جوخت روان وو او ترجمان یې تر شا و، د محمد داود په لور یې ګړندي ګامونه واخیستل، داسې ښکاریده چې غواړي د خپلو خبرو جبران وکړي. وحید عبدالله او غوث چې له محمد داود سره نږدې روان وو، د روسانو حرکت ته متوجه شول، وحید عبدالله محمد داود ته په ورو وویل چې د دیپلوماسۍ په خاطر باید له روسي مشرانو سره په مناسب ډول مخه ښه وشي او که نه دغه سفر به پوره نابریالی وي. محمد داود ودرېد او شاته یې مخ واړوه، په مخ باندې یې د خپګان نښې نه مالومېدلې او د روسانو په لور وراندې شو او د

بریژنیف غزېدلی لاس یې ونیوه. بریژنیف په موسکا سره ورته وویل چې «ماته وبل شوي چې تاسې جلالتماب غواړئ له ما سره په ځانګړي ډول وغږېږئ، زه ستاسې په خدمت کې یم. موږ به سره ووینو په هر وخت کې چې ستاسو لپاره اسانه وي.» محمد داود په صاف اواز چې ټول یې واوري وویل چې «غواړم ستاسو جلالتماب په خبرتیا ورسوم چې نور نو د دغسې ناستې لپاره اړه نه شته.» محمد داود بیا د پوډګورني او کاسیګین لاسونه ونیول او له سالون نه ووت، په هغه ورځ بیا د دواړو هیئتونو ترمنځ خبرې ونه شوې.

د غوث په نظر «دا په ځرګند ډول هغه قصدي تکرور چې بریژنیف غوښتل په هغه سره د محمد داود په دنیوو او باندنیو سیاستونو کې د نوي بهیر په هکله د شوروي اتحاد خپګان ښکاره کړي.»

په بله ورځ د دواړو هیئتونو ترمنځ خبرې له سره ونیول شوې چې لکه د دوی په منځ کې کومه ناوړه پېښه نه وي شوې. د اقتصادي تعاون د انکشاف تړون چې په هغه کې افغانستان ته د شوروي اتحاد د اقتصادي او تخنیکي مرستې د دولسو کلونو لپاره په نښه شوې وې، د پلان وزیر علي احمد خرم او د شوروي وزیر سکاچوف له خوا لاسلیک شو. د دواړو هیوادونو ترمنځ په یوې ځانګړې ځرګندونې باندې هم موافقه وشوه. د دغه ځرګندونه په اساس کې د هغو ګډو ځرګندونو په شان وه چې په ۱۹۷۴ او ۱۹۷۵ کې اعلام شوې وې.

افغانستان ته د افغان هیات له ستنېدلو نه وروسته د افغانستان او شوروي اتحاد اړیکې د پخوا په شان دوام لاره. (۱۵۴)

د بریژنیف – محمد داود دغه لفظي ټکر چې تر ډېر نږدې وخته پورې رښتیا ګڼل کېده، مبصرانو ته موقع ورکړه چې دوی وټاکوي او د ثور کودتا د دغه ټکر نتیجه وګڼي. مولف فرهنګ چې نه هغه نه پرته هم په محمد داود باندې انتقادي دی، دغه ټکر د هغه «آیینه حقیقت نمای خوی و خصلت» بولي چې د هغه په نظر «بارها در مجالس خانواده شاهی و سایر گردهمایی ها ظاهر شده و اکنون در سطح بین المللی پدیدار گردید.» فرهنګ د بریژنیف له غرور نه ډک چلند غندي چې محمد داود باید بېخوابه نه وای پرې ایښی خو د نصیحت په ډول وایي چې د محمد داود تردید باید «باستناد بر معاهدات دو کشور به شکل مستدل و منطقی صورت میگرفت نه با عصبانیت و ترک مجلس.» (۱۵۵)

د تاریخ لیکونکو یوه اساسي وظیفه دا ده چې مهم متونه په خاص ډول په انتقادي نظر وګوري او د هغو قرینه او د ثبت کوونکي شخصیت په نظر کې ولري او که کېدلی شي د هغو په اړه نورې سرچینې هم ووېني. البته تر ډېر نږدې وخته پورې صمد غوث د دغې پېښې یوازې معلوم مشاهد راوي و، خو دا باید په نظر کې وي چې څه وخت چې په کومې پېښې سره هېواد او هېوادوال اغېزمن کېږي د کتاتوران هم احتیاط کوي، خو فرهنګ دغه مهم ټکی له نظر نه غورځولی، شاید له دې امله چې د محمد داود په اړه یې نظر هیڅکله افاقي نه و. په هر حال د کریملن په غونډو کې د افغانستان د هیئت بل غړي عبدالجلیل جمیلي په روایت دغه ټکر هغسې چې صمد غوث بیان کړی هیڅ پېښ شوی نه دی. د جمیلي د لیکنې له مخې د دواړو هیئتونو ترمنځ رسمي خبرې په دوو ورځو کې (اپریل ۱۳ او ۱۴،

او د غـوث د لیکنـې لـه مخـې پـه درې ورځـو کـې (۱۲، ۱۳ او ۱۴) وشـوې. دغـه تـوپیر د وروسـتي اثـر اعتبـار زیـانمن کـړی، چـې لـه هغـه نـه بایـد پـه احتیـاط کـار واخیسـتل شـي، پـر هغـه سربېره د غـوث پـه اثر کـې محمـد داود د شـوروي اتحاد لوبـاتو سـره پـه خبـرو کـې احسـاساتي او د جمیلـي پـه لیکنـې کـې یـو پـوخ سیاسـت وال لیدل کېږي.

جمیلــي د دوهمــې ورځــې (اپریــل ۱۴) خبــرې پــه دې ډول انځـوروي: «لیوینـد بریژنیـف... منشی عمـومی حـزب کمونسـت اتحـاد شـوروی بـا اغـاز بیانیـه خـویش روز دوم جلسـات را افتتـاح کـرد. موصـوف بعـد از شـرح یـک قسـمت بیانیـه خـود کـه ۲۰-۲۵ دقیقـه دوام کـرد، دفعتـاً بـا توقـف مـتن بیانیـه سـربلند کـرده و بـه شـکل جـدی تـر و صـدای بلنـد تـر رو بطـرف رئـیس جمهـور افغانسـتان کرده چنین به سخن اغاز کرد.

«اقـای رئیس جمهـور! شـما بـه خـوبی میدانیـد کـه کشـور مـا همیشـه نزدیکتـرین دوسـت افغانسـتان بـوده و در هـر وقـت و مرحلـه دسـت دوسـتی را بطـرف افغانسـتان پـیش کـرده و از هـیچ نـوع کمکـی دریـغ نکـرده اسـت و حـال هـم بخوشـی حاضـریم کـه بـرای پـلان جدیـد اقتـصادی افغانسـتان کمـک کنـیم. ولـی طوریکه اطلاع داریـد دشـمنان مـا میخواهنـد کـه در ایـن دوسـتی مـا رخنـه انداختـه و انـرا خـراب سـازند. بـدین لحـاظ عمـال خودهـا را زیـر عنـوان پیـسکور (Reace Corps) و رضـاکار و غیـره بافغانسـتان اعـزام میدارنـد کـه آنهـا زیـر عنـوان کمـک و همکـاری اساسـاً در تخریـب روابـط ذات البینـی مـا میکوشـند. بایـد حکومـت افغانسـتان تمـام ایـن اشـخاص را از افغانسـتان خـارج کنند.»

جمیلي لیکي چې ګوریلوف دغه وینا هغسې چې وه ترجمه نکړه؛ بلکې« آنقدر این مطلب را جویده ولی ګوارا واژګونه جلو داد و ترجمه کرد که جانب شوروی که به لسان دری اشنایی نداشتند و جانب افغانی که اصل مطلب و کلمات را به روسی نفهمیده بودند هیچ انتباه خرابی از ان نګرفتند.» خو ده د وظیفې له مخې وحید عبدالله ته چې د محمد داود کین اړخ ته ناست و په ورو وویل چې «معاون صاحب! ترجمه درست نیست.» محمد داود جمیلي ته په یو څه تینګه لهجه وویل چې « چه ګپ است؟» جمیلي وایي چې ما ورته وویل چې « همین مطلب اخیر را ترجمان درست ترجمه نکرده است.» په دغه وخت کې بریژنیف هم جمیلي ته مخ واړوه چې « چه ګپ است؟» ده ورته په یو څه تفصیل سره هغه څه وویل چې محمد داود ته یې ویلي و. بریژنیف بیا په ګوریلوف باندې په لوړ اواز غږ وکړ چې وینا یې هغسې وژباړه چې کړې یې ده او ترجمان « در این مرتبه ګفتار او را... مکملاً توضیح داد.» له هغه وروسته بریژنیف خپله وینا چې تر ۴۵ دقیقو نه زیات وخت یې ونیوه، ختمه کړه او د خبرو وار د محمد داود شو.

جمیلي لیکي چې محمد داود یوازې د هغو ورو یادښتونو له مخې خپله وینا پیل کړه چې د بریژنیف د وینا په بهیر کې یې برابر کړي او د هغو له مخې یې « هر یک از جملات و پاراګراف های بیانیه بریژنیف را قدم بقدم و بصورت سیستماتیک جواب دادند تا اینکه به همان تذکر جدی و یا اخطاریه دیپلوماسی منتقاد کننده بریژنیف رسیدند و با صدای نسبتاً بلند تر ... چنین ګفتند.»

«جلالتماب بریژنیف:

شما و همه خوب میدانند که افغانستان یک کشور رو بانکشاف بوده و برای رفع مشکلات اقتصادی خود به کمک تمام کشورهای دوست خود در جهان ضرورت دارد و ما همیشه از کمک های همه کشورهای دوست منجمله اتحاد شوروی صمیمانه تشکر میکنیم. بنا برین همیشه خواهشمندیم تا کشورهای دوست با کمک اقتصادی و اعزام متخصصین خود بافغانستان باما کمک کنند، ولی اگر این کمک ها و اعزام متخصصین به منزله مداخله در امور ما بحساب رود ما از بازوی آنها گرفته و تمام شان را از افغانستان بیرون می اندازیم (...) ولو که از جرمنی، فرانسه، اتحاد شوروی، امریکا، بلغاریا و غیره باشند.)) محمد داود د خپلې وینا وروستي برخه بیا وویله او اضافه کړه چې ((البته افغانستان یک کشور غریب است ولی یک کشور مستقل و ازاد است و به هیچ کشوری اجازه نمیدهد که بنام کمک در امور داخلی اش مداخله کند. تصمیم سرنوشت افغانستان تنها بدست ملت افغان بوده و تنها مردم افغانستان حق دارند که در ان باره تصمیم بگیرند.))

د محمد داود د خبرو په پای کې کسیګین بلې خواته د توجه اړولو په مقصد له محمد داود نه د دغسې یوې موضوع په اړه نظر وغوښته چې له موضوع سره یې تړاو نه لاره، هغه وویل چې ((چون شما یکی از سیاستمداران مجرب بوده و مخصوصاً در منطقه شرق میانه وهمجواری با ایران و پاکستان و هند و چین در امور دولتی و سیاسی سابقه و تجربه کافی دارید و چون دید و نظر شما منحیث سیاستمدار و رئیس جمهور افغانستان برایما ارزش زیاد دارد، ممکن است بفرمائید که شما اوضاع منطقه و احوالات کشورهای همجوار و روش

سیاسی شان را بـه چـه نظر دیده و تحلیل میکنید، یقیناً شنیدن نظر شما در این باره ارجناک میباشد.»

جمیلي لیکي چې محمد داود د دغو تولو هوادونو په اړه د شوروي اتحاد په ګډون «از دید افغانها و همسایه ها انقدر معلومات و توضیحات مکفی و لازم با اتکا باعداد و ارقام و احصائیه ها ارایه کرد که صدر اعظم اتحاد شوروی در اخیر ... با ابراز تشکر و قدردانی گفتند واقعاً توضیحات ... شما انقدر غنی و حتی [دارای] مطالب بکر بود که از ان مستفید شدیم و به شما میگوییم که به مطالبی رسیدیم... که قبلاً نمیدانستیم... و توضیحات شما ما را به راه های بهتر... راهنمایی کرده است.» جمیلي دا هم وایي چې محمد داود «با چنان متانت و سنگینی و چنان لهجه... ارامی صحبت کردند که بکلی حیرت آور بود.»

د جمیلي د لیکنې له مخې هغه لفظي تکر ته یا چا اشاره هم ونکړه او محمد داود د بریژنیف د خبرو په برابر کې هغسې عکس العمل نه دی ښوولی چې صمد غوث بیان کړی. ددغه تکي په نظر کې نیولو سره دی لیکي چې «مرحوم محمد داود خان نه کدام حرکت بی حرمتانه از خود بروز داد ونه از جای خود و حتی از کرسی خود حرکت کرده و نه سخن را به ان [جا] رسانید که به مرحوم سید وحید عبدالله... فرصت دهد که او برایش اشاره کند که بر خواستن و حرکت او از پشت میز مذاکرات دور از نزاکت است و نه هیات شوروی وضعیتی کردند که باعث بروز مشکلات و نارسایی در مجلس شود.»

دی دا هم وایي چې محمد داود د غونډې په پای کې له شوروي لویانو سره له لاس ورکولو نه وروسته په عادي ډول له سالون نه

ووت او د هیئت غړي ورپسې روان شول. د بلې ورځې (اپریل ۱۵)، په سبا افغان هیئت د کندهار په نامه افغان الوتکه کې نېغ د کابل په لور روان شو او شوروي مشران یې مخې ښې ته راغلي وو، دی اضافه کوي چې «من... شخصاً با ایشان قدم بقدم یکجا بودم، جز مراسم و کلمات وداعیه نورمال کلمه و جمله ای را نه شنیدم که دال برتیره گی اوضاع و یا کدورت برخوردها بکند و مرحوم محمد داود خان تا لحظه بالاشدن به زینه طیاره همان لبخند و ارامش دایمی خود را داشت.» (۱۵۲)

ما په تیلفون کې جمیلي وپوښت چې صمد غوث چې د باندنیو چارو په وزارت کې دده همکار و، ولې په دغسې مهمې بین المللي موضوع کې هغه څه په ډراماتیک ډول لیکلي دي، چې په اصل کې پېښ شوي نه دي. هغه دغومره وویل چې صمد غوث اوس کلک ناروغ دی او دده خپله لیکنه پر واقعیت بنا ده او دی پرې ټینګ ولاړ دی. دلته ددغه ټکي یادول په کار دي چې د صمد غوث او عبدالجلیل جمیلي دغه لکینې چې سره په ځرګند ډول په تضاد کې دي، ددوی په قلم ددوی د خپلو لیدنو کتنو او مشاهدو محصول دي، نه دکومو رسمي ځرګندونو او سندونو.

پاکستان ته سفر:

محمد داود په دغه فکر چې د امنیت د خوندي ساتلو او هوادو ته دانکشاف ورکولو به لاز داده چې له پاکستان او داسې هم له ایران او د عربي هیوادونو سره د دوستي اړیکي ښه ټینګ وي. په دې اړه پاکستان د افغانستان لپاره خاص اهمیت لري، څو افغانستان لکه چې د مخه یاده شوې ده له پاکستان

سره د هغه له هسکېدلو نه وروسته د پښتنو او بلوڅو په سر سیاسي اختلاف لاړه. اختلاف له دېنه را ولاړ شوی و، چې تر اباسین پورې سیمه د افغانستان وه.

خو پېښور د دراني امپراتورۍ له ړنګېدلو نه وروسته او د پنجاب سکهه حکومت او په ۱۸۴۹ کې د انګلیسي هند حکومت لاس ته ورغی او د دغه حکومت په کال ۱۸۹۳ کې په افغانستان باندې د امیر عبدالرحمن په واکمنۍ کې د ډیورنډ توافق لیک تحمیل کړ او په هغه سره یې د ډیورنډ د کرښې ختیځې خوا سیمه د خپل د نفوذ سیمه کړه او دغه سیمه له ۱۹۴۷ نه وروسته چې انګریزان له لوی هند څخه ووتل او هند په پاکستان او هند بدل شو، د پاکستان شوه په داسې حال کې چې دهغې او سیدونکو بلوڅو او پښتنو ته باید د خود ارادیت د منل شوي پرنسیپ له مخې د خپل سیاسي برخلیک ټاکلو حق ورکړل شوی وای، چې غواړې خپلواک وي، یا د افغانستان وي یا د پاکستان. هغو ته دغه حق ورنکړل شو؛ لکه چې د هند حکومت په کشمیر کې خلکو ته دغه حق قایل نه شو. افغانستان دغومره پیاوړی نه و چې د دغې سیمې په اړه خپله ادعا وړاندې کړي، یا د غه پرنسیپ ته په دغې سیمې یا پښتونستان کې تحقق ورکړي؛ لکه چې پاکستان دهند په برابر کې دغومره پیاوړی نه و چې د کشمیر کشاله د دغه پرنسیپ له مخې هواروليوشي. هغسې چې هند د کشمیر په کشاله کې د پاکستان ادعا ونه منله داسې هم پاکستان د پښتونستان په کشاله کې د افغانستان ادعا ونه منله او په نتیجه کې له هند سره د پاکستان او له پاکستان سره د افغانستان اړیکي ترخه او د دښمنۍ شول او سیمه ناکراره شوه او اوس هم ده.

افغانستان ته د پښتونستان د کشالې یوه پایله دا شوه چې افغانستان له شوروي اتحاد سره د ډېر اړخیز اړیکې ټینګ کړي. ددغه نږدې والي پایله بیا دا شوه چې شوروي اتحاد د خپلو د ډېرو مرستو له لارې په افغانستان کې نفوذ وکړي او د افغانستان خلق دموکراتیک ګوند چې په ماهیت کې کمونستي و رامنځته شي او وده وکړي. ولسمشر محمد داود له حکومتي مقامونو څخه د خلقیانو او پرچمیانو له ایستلو نه وروسته په دې فکر شو چې په افغانستان کې د کمونیزم د نفوذ له ختمولو او افغانستان ته د انکشاف ورکولو لپاره له پاکستان سره اړیکې عادي کړي او له نورو اسلامي هېوادونو نه مرستې ترلاسه کړي. له پاکستان سره د اړیکو عادي کول ددغه مهم سیاست د پلي کولو لپاره لومړی اساسي ګام و.

له هغه نه پرته هم پاکستان د افغانستان د امنیت په خوندي ساتلو او د افغانستان د پرمختیایي پروژو د عملي کولو په برخه کې کلیدي رول لري. هغومره چې افغانستان او پاکستان په ډول ډول اړیکو سره تړلي دي، شاید د نړۍ بل دوه ګاونډي هېوادونه هغومره سره تړلي نه وي. پر هغه سربېره په وچې سره چاپېر افغانستان د پاکستان له لارې له لویدیځې نړۍ په تېره له امریکې سره هغې اړیکې لرلی شي، چې د بل هېواد له لارې یې په هغه ډول لرلی نه شي نو له پاکستان سره د اړیکو عادي کول او پراختیا ورته ورکول د ولسمشر محمد داود د باندني سیاست مهم ټکی شو.

په عین حال کې د پاکستان حکومت د صدر اعظم ذوالفقار علي بهوتو په مشرۍ چې له پښتنو او بلوڅو سره په شخړو کې اخته شوی و، هم غوره ګڼله چې په دغې موضوع کې

له افغانستان سره پوهاوي ته ورسېږي. بهوتو د ۱۹۷۲ کال په جون کې کابل ته د یوه رسمي سفر لپاره د محمد داود بلنه ومنله او کابل ته تر تګ دمخه یې د پښتنو لوی مشر خان عبدالغفار له بند نه ازاد کړ، خو د پښتنو او بلوڅو نور مشران لا په جېل کې وو. بهوتو درې ورځې (جون ۷ نه تر ۱۰ پورې) په کابل کې رسمي میلمه و.

دا لومړی ځل و چې د پاکستان صدر اعظم په کابل کې له افغان ولسمشر سره د خپل منځي سیاسي موضوع ګانو په اړه ګړېده. د پاکستان له خوا د بلوڅو او پښتنو د حقونو منل او د ډیورنډ د کرښې په اړه پوهاوي ته رسېدل د بحث اساسي موضوع ګانې وې. دغه موضوع ګانې په خپل حال پاتې شوې خو دواړو خواوو د یوې بلې په اړه روغ نیتي وښوده او هره خوا ډاډه شوه چې بله خوا غواړي چې دغه موضوع ګانې په خبرو سره فیصله شي، خو دغه کار وخت غوښته. دغه روغ نیتي «د کابل روحیه» ونومول شوه او د دواړو هېوادونو ترمنځ د ښه والي راغی او د همدغه کال (۱۹۷۲) په اګست کې محمد داود د بهوتو په بلنه پاکستان ته لاړ او له ۲۰ نه ۲۴ پورې له خپل ورسره هیئت سره هلته پاتې شو. لاتجمني کشالې بیا هم هوارې نه شوې، خو د هغو د هوارونو لپاره دواړو خواوو یو ځل بیا علاقه وښووله او دغه ځل د خبرو په پای کې یوه ګډه څرګندونه هم خپره شوه چې په هغې کې د «کابل روحیې» له مخې فیصلې ته د رسېدلو ژمنه وشوه. بل کال (جون ۵، ۱۹۷۷) بهوتو له تهران نه پاکستان ته د تګ په لار کې په کابل کې د لږ وخت لپاره تم شو او محمد داود ته یې وعده ورکړه چې په پاکستان کې د ګډې وډې وضع په عادي کېدلو سره به د پښتنو

او بلوڅو ټول سیاسي بندیان ازاد شي. ددې لپاره چې د توررو لانجمنو کشالو د هوارولو لپاره لاز هواره شوې وي، خو د جولای په ۵مه د هغه حکومت د هغه د لوی درستیز جنرال محمد ضیاء الحق په کودتا سره نسکور او دی بندي او وروسته اعدام شو

د جنرال ضیاء الحق په کودتا سره چې د پاکستان په لنډ تاریخ کې دریمه نظامي کودتا وه، نظامي حکومت اعلان شو او سیاسي فعالیتونه منع شول، خو د توقع پر خلاف نوي حکومت له افغانستان سره د اختلافونو د حل لپاره د بهوتو تر حکومت نه لا ډېر روغ نیتي ونښوده. د «کابل ټایمز» یې تائید کړه او د لاپیاوړي کولو لپاره یې جنرال ضیاء الحق تیاري ونښود چې غواړي له افغان ولسمشر سره ووینې. محمد داود دی په کابل کې میلمه کړ. جنرال ضیاء د ۱۹۷۷ په اکتوبر کې کابل ته راغی او له محمد داود سره یې دوه ځل په خصوصي توګه ولیدل. په دواړو غونډو کې صمد غوث چې انګریزي یې مورنۍ او فارسي یې پلارنۍ ژبه وه حاضر و. دی د غه وخت د باندنیو چارو د وزارت مرستیال شوی و، په دغو غونډو کې په اصل موضوع باندې خبرې ونه شوې، خو د هغې د حل لپاره دواړو خواوو ټینګه اراده ونښووله. ضیاء الحق د خبرو په ترڅ کې ښکاره کړه چې دی په هغو پیاورو عاملونو خبر دی چې دواړه مسلمان ګاونډي هېوادونه هڅوي چې د ورونیو شان ژوند وکړي. ده دا هم وویل چې د افغانستان او پاکستان دښمني د دواړو خواوو لپاره خطرونه لري. موافقه وشوه چې خبرې به بیا کېږي. ګډه څرګندونه هم خپره نه شوه.

د ۱۹۷۷ کال په آخر کې د بلوچستان جنګ پای ته ورسېد او د بل کال تر پیل پورې وضع هلته عادي شوه. محمد داود د

۱۹۷۸ په مارچ کې د یو شمېر نورو هېوادونو له سفر نه وروسته د پاکستان په بلنه راولپنډۍ ته ورسېد. تر دغه وخت پورې جنرال ضیاء الحق د پښتنو او بلوڅو تول سیاسي بندیان د عبدالولي، غوث بخش بزنجو، عطاء الله منګل او خیر بخش مري په ګډون له بند نه خلاص کړي وو. ضیاء الحق او محمد داود د صمد غوث په ګډون بیا هم په خصوصي ډول سره ولیدل. محمد داود د خبرو په ترځ کې څرګند د کړه چې خپلې هېوادونه هغې تودوښې ته په ښه سترګه نه ګوري، چې د افغانستان او پاکستان په اړیکو کې پیدا شوې وه او دا چې د ستراتیجي له نظره په سیمې کې دغسې جریانونه شته چې ددوی هېوادونو ثبات ته زیان اړولی شي. هغه دا هم وویل چې « دغه دوه هېوادونه په یو موټي کېدو او وروري سره ممکن وکړلی شي له دغو خطرونو سره مقابله وکړي او خپلې خپلواکۍ خوندي وساتي.»

محمد داود د افغانستان - پاکستان تېرو اړیکو ته له لنډې اشارې نه وروسته وویل چې « که له پاکستان سره دغه اختلاف نه وای چې ملي جذبه یې غوره کړې ده، افغانستان به هغه لاره نه وای نیولې چې یې ونیوله.» خو اوس د همکارۍ وخت راغلی او ښایي د اوس لپاره یو لوړ ګډ اقتصادي او کلتوري کمیسیون جوړ شي. جنرال ضیاء الحق د محمد داود نظرونه تائید کړل او دا یې هم مهمه وګڼله چې د دواړو هېوادونو د پخلاینې لپاره اوس دغسې پوهاوی پیدا شوی چې د هغه په رڼا کې به یو وخت نهایي فیصله وشي. محمد داود د هغه له وینا نه مننه وکړه او هیله یې ښکاره کړه چې پښتانه به یوه ورځ ددې پر ځای چې د کړکیچ سرچینه وي یوه

موتی کوونکې کړی اوسي.»

محمد داود ته موقع ورکړل شوه چې د پښتنو، بلوڅو او د پاکستان له نورو قومي مشرانو سره هم وګوري. هغه وروسته د لاهور د شالمار په پارک کې د پاکستان ملت ته په خطاب کې د ملکي او مدني مشرانو په مخ کې وینا وکړه او پکې یې وویل چې «ستاسې قوت زموږ قوت دی، ستاسې هوساینه زموږ هوساینه ده او سیاسي ثبات زموږ ثبات دی.»

ده د پاکستان د نامتو فیلسوف شاعر محمد اقبال هغه بیتونه په فارسي کې وویل چې د پاچا محمد نادر په وخت کې د افغانستان له لیدلو نه وروسته پیلي وو:

اسیا یک پیکر اب و گل است
ملت افغان در آن پیکر دل است
از فساد او فساد اسیا
از گشاد او گشاد اسیا

په بله ورځ د پاکستان د باندنیو چارو وزارت د افغان هیئت وبالنه. هلته آغا شاهي د باندنیو چارو سکرتر، افغان هیئت ته یو متن وسپاره چې پکې راغلي وو چې « افغانستان به د ډیورند کرښه د دواړو هېوادونو ترمنځ د بین المللي پولې، په توګه وپېژني او د پښتونستان له مسئلې نه به تېر شي او دواړه خواوې به د یوه بل هېواد په دننیو چارو کې له لاسوهنې نه ډډه وکړي او دواړه خواوې ژمنه کوي چې د یوه بل پر ضد به ددښمنۍ پروپاګند نه کوي او دواړه خواوې به د اقتصادي او کلتوري پروګرام لپاره سره همکاري کوي او پراخوي به یې.»

وحید عبدالله د متن وروستي ټکي ومنل، خو د دوو لومړیو ټکو په اړه یې وویل چې افغانستان په دغه ډول د ډیورند کرښه

منلي نه شي او د پښتونستان له مسئلې نه تېرېدلی نه شي. هغه دا هم ووېل چې دغه مسئلې به يوه ورځ د دواړو خواوو له خوا په قناعت لرونکي ډول سره حل شي او دغه اوسنی خبرې د همدغو موضوع ګانو د حل لپاره د لارې هوارول دي او دواړو مشرانو لاموقع مناسبه ليدلې نه ده، چې دغه مهمې مسئلې اوس حل شي. هغه مقابل لوري ته ياده کړه چې دغه کرښه د افغان د لويې جرګې له خوا باطله شوې او يوازې دغه موسسه کولی شي، خپله پخوانۍ پرېکړه واړوي. هغه دا هم ووېل چې « نه د افغانستان ولسمشر او نه بل حاضر څوک صلاحيت لري چې د ډيورنډ د کرښې يا د پښتونستان په اړه پرېکړه وکړي. دغسې پرېکړې يوازې د افغانستان په خلکو پورې اړه لري.»

وحيد عبدالله د مقابل لوري پام دېته هم واړوه چې د پاکستان حکومت د پښتنو او بلوڅو لويانو سره د هغوی د خلکو راتلونکې په اړه تر اوسه غږېدلی هم نه دي او افغانستان پخوا له دې چې د دغه متن په اړه ګام واخلي بايد په معقوله اندازه پوه وي، چې له هغو په تېره له پښتنو سره څه شی منل شوي دي. د وحيد عبدالله په تبصرو سره پاکستاني ماموران يو څه نروه شول او داسې يې وښووله چې افغانان ګواکې په خبرو کې رښتيني نه دي. محمد داود د وحيد عبدالله تبصرې پر ځای وبللې او ورته يې هدايت ورکړ چې «پاکستاني متن ونه مني» محمد داود بيا دغه موضوع له ضياء الحق سره پورته کړه. : هغه وخندل او ووېل چې ماموران يې له حد نه ډېر لېوال دي» هغه محمد داود ته دا هم ووېل چې دوی به هغه پرمختګ پوه دي چې په موضوع کې شوی او چې وخت يې راغی د دواړو خواوو له خوا به مناسب ګامونه واخيستل شي، خو د اوس لپاره

«د دوو ورونو ترمنځ د متنونو او سندونو ضرورت نه شته.»

محمد داود وروسته په یوې مطبوعاتي مرکې کې وویل چې «په هر څه باندې بحث وشو او د وخت په تېرېدلو سره به هر څه په خپل ځای وي او وخت به د هر څه شمه وخوري.» هغه دا هم څرګنده کړه چې دواړو خواوو د یوه ګډ اقتصادي کمیسون په جوړولو موافقه کړې ده، چې د کلتوري همکارۍ ډګر به هم پراخ کړي. ده دا هم وویل چې د خبرو بل دور به په اوړي کې په کابل کې وي، خو بله میاشت په ده باندې هم کودتا وشوه. (۱۵۷)

صمد غوث چې د افغانستان – پاکستان د دغو خبرو یوازنۍ سرچینه ده په دې نظر دی چې دغو مشرانو به د خپلو هېوادونو ترمنځ د یوازني اختلاف (پښتونستان) لپاره د حل معقوله لاره پیدا کړې او په دریو یا څلورو کلونو کې به یې له منځه وړې وای» (۱۵۸) خو ځنګه چې دغه موضوع په اصل کې د پښتنو او بلوڅو د سیاسي برخلیک ټاکلو، که دغو هېوادونو موافقه هم کړې وای، چا ددې ضمانت کولی شو چې پښتانه او بلوڅ به له خپل حق نه تېر شوي وای چې هغه د هغو د خلکو له خوا د خپل سیاسي برخلیک ټاکل دي.

ایران او ځینو نورو هېوادونو ته سفر:

په چم ګاونډیو هېوادونو کې له پاکستان نه وروسته ایران د افغانستان لپاره مهم هېواد دی. په ایران کې د ۱۹۰۷ انقلاب له امله په ۱۹۲۵ کې د ترکمني اصله قاجاري کورنۍ واکمني ختمه شوه او د ایران اصله پهلوي کورنۍ واکمني پیل شوه او نظامي افسر رضا خان پهلوي د ایران پاچا شو. خو دی

په ۱۹۴۱ کې د دوهمې نړیوالې جګړې په تودوښې کې د شوروي اتحاد او برتانیې په فشار سره له واکمنۍ نه ګوښه شو او له ملک نه په وتلو مجبور شو پر ځای یې مشر زوی محمد رضا پهلوي پاچا شو. محمد رضا شاه په ۱۹۵۳ کې د ملت پال صدراعظم محمد مصدق سره د اختلاف له امله له هېواد نه په وتلو اړ شو، خو د پاچایي پالو نظامي افسرانو او د امریکې د (سي-آی-اې) په همکارۍ په دریو ورځو کې په ډراماتیکي ډول بېرته پاچا شو. له هغه وروسته د هغه حکومت د ځمکو او نورو اجتماعي، اقتصادي او پوهنیز سمونو نه پلې کړل، په داسې حال کې چې د پولیسي او امنیتي ځواک (ساواک) له لارې یې خپل مخالفان ځپل. په دغه لار کې یې د تېلو له پریمانو پیسو په تېره د اوپاوومې لسیزې په مینځ کې چې په نړۍ کې د تېلو بیه ډېره لوړه تللې وه، له امریکې نه یې د عصري وسلو په رانیولو سره ایران په سیمه کې په یوه نظامي ځواک بدل کړ. رضا شاه چې د امریکې د سیاست پلوي او د شوروي د سیاست او د کمونیزم مخالفت کاوه، هڅه کوله چې ایران پخواني ستر توب ته ورسوي، خو د ۱۹۷۷ کال له منې نه وروسته پاچا او حکومت یې د ایت الله روح الله خمیني په سروالۍ د ملایانو، روحانیونو او ښکته متوسطې ډلې خلکو له ټینګ او پرله پسې مقاومت سره مخامخ شو، ترڅو د ۱۹۷۹ کال په جنوري کې پاچا له ایران نه په وتلو اړ شو او په بل کال کې مړ شو او د امام خمیني په سروالۍ په دغه هېواد کې دغسې یوه نوي مذهبي دوره پیل شوه؛ لکه چې لږو ډېر د پنځلسمې پېړۍ په پای کې د صفویانو مذهبي واکمنۍ پیل شوې وه. (۱۵۹). په همدغه صفوي وخت کې و چې شیعه ګرۍ د سني توب پر ځای د ایران

رسمي مذهب شو.

د افغان – ايران اړيکې د محمد داود په ولسمشرۍ کې ډېر ښه شول. دا وروسته له هغه و چې ايران ونه شو کولی مخلوع پاچا محمد ظاهر د محمد داود پر ضد ولمسوي او د بيا پاچا کېدو په لاز کې ورسره مرسته وکړي. د افغانستان د جمهوري نظام له هسکېدو نه يو کال وروسته (۱۹۷۴) محمد نعيم د محمد داود د خاص استازي په توګه د وحيد عبدالله په ملګرتوب له ايران، عراق، ليبيا، الجيريا، مصر، سعودي عربستان او کويټ نه ليدل وکړل او ټولو دغو هېوادونو له افغانستان سره د مرستې کولو ميل ښودو؛ ډېرو يې څرګنده کړه چې له پاکستان سره د افغانستان د اړيکو ښه کېدل به د مرستو کول لا اسان کړي. ايران، عربستان، کويټ او عراق د خپلو ټېلو په ذاوېنې له افغانستان سره د مالي مرستو کولو ژمنې هم وکړې. (۱۵۹ الف)

د ۱۹۷۵ کال په اپريل کې په خپله محمد داود ايران ته په رسمي سفر لاړ. په دغه وخت کې لکه چې دمخه يې يادونه وشوه، په نړۍ کې د تېلو بيه لوړه تللې وه او ايران افغانستان ته د دوه مليارد ډالرو کريډټ ومنه چې يو مليارد او اوه سوه ميليون به يې د هرات، کندهار، کابل رېل وې په غزولو او پاتې اوه سوه ميليون به په اوه کلن او نورو پروجو لګېږي. افغان رېل وې به د ايران له رېل وې سره نښلېدې وې چې د عباس بندر پورې رسېږي. د دغې رېل وې غټ اهميت دا و چې افغانستان به يې د يوه ګوښه شوي او په وچه محاط حال نه ايستلی او په پاکستان باندې له اتکا نه تر زياتې اندازې ژغورلی وي. له ايران نه تر افغانستان پورې د رېل وې لومړنۍ سروې د يوې فرانسوي

کمپنۍ له خوا د لسو ملیونو ډالرو په بدل کې هم تر سره شوه، خو د ۱۹۷۷ له مني نه وروسته چې د ایران په قم او تبریز کې د محمد رضا شاه پر ضد د مظاهرو په نتیجه کې په سلګونو ایرانیان د امنیتي قوتونو له خوا تلف شول او د مظاهرو لړۍ اوږده شوه د پهلوي غزولو لومړي پړاو ودرول شو. د تېلو د بیې په لوېدلو سره د ایران مرسته هم په شک کې شوه. پر هغه سربېره د ایران د امنیتي وضع په خرابېدلو سره په ایران کې د شوروي اتحاد یا د امریکې د مداخلې اندېښنه هم پیدا شوه. سره له دې هم د ایران او افغانستان دوستي د ټینګېدلو په حال کې وه، په تېره وروسته له هغه چې ایران په ځینو ورو سرحدي پېښو کې روغ نیتي وښوده او افغانستان په ۱۹۷۷ کې د هلمند د اوبو په سر د شوي تړون سندونه لاسلیک او مبادله کړل. (۱۲۰)

د ۱۹۷۸ کال لومړي میاشتې د محمد داود لپاره د ډیپلوماسۍ ډېر فعال وخت و. محمد داود په دغه وخت کې د یوه هیئت په مشرۍ مصر، لیبیا، یوګوسلاویه، هند، سعودي عربستان او کویټ ته هم په رسمي سفر لاړ. په ځینو هېوادونو کې یې د خپلو پرمختیایي پروژو په تېره د اوه کلن پلان د پلي کولو لپاره مرستې وغوښتلې او ډېرو په تېره عربستان او کویټ د غټو مرستو وعدې هم ورکړې. د مصر ولسمشر انور سادات محمد داود ته دا هم وویل چې روسانو په مصر کې د ۱۹۷۰ په لسیزې کې هم په ملکي او هم په نظامي څانګو کې د واکمنو په شان چلند کاوه. (۱۲۱) په افغانانو کې اوس هم ویل کېږي چې د افغان هیئت یوه غړي، محمد خان جلالر د محمد داود د سفرونو راپورونه مسکو ته ورکړل، خو جورنلست نیار وایي چې افغان کمونیستان له دغو خبرو نه تر هغو چې محمد داود فکر

کاوه لا د پر خبر شوي وو. د رحیم رفعت په نامه د محمد داود يو ترجمان د هغو جاسوس و او هغه په شپاړسو مخونو کې د دغه سفر راپور ببرک ته ورکړ او هغه د وظیفې له مخې «خپلې دغه مونډنې مسکو ته انتقال کړې.»(۱۲۲) رفعت هم د باندنیو چارو په وزارت کې د شاه محمد دوست په شان پټ پرچمي وچې مهم حکومتي رازونه يې د کارمل له لارې (ک،ج،ب) ته رسول. دوی او داسې هم نورو پټو پرچمیانو ملکي او نظامي څانګو کې ګوندي وفادارۍ تر ملي وفادارۍ نه غوره ګڼله.

د امریکې متحدو دولتونو سره اړیکې:

له پاکستان، ایران او مهمو عربي هېوادونو سره د اړیکو په کېدل د افغانستان او امریکې متحدو دولتونو په اړیکو هم اغیزه وکړه. افغانستان له امریکې سره لنډ تاریخ لري. د پاچا امان الله په واکمنۍ کې محمد ولي د پاچا د خانګړي استازي په توګه اروپا ته له سفر نه وروسته امریکې ته په سفر لاړ، خو څنګه چې افغانستان په دغه وخت کې د امریکې په ډیپلوماتیکي نقشه کې مهم ځای نه لاره، د محمد ولي سفر ګټه ونکړه. امریکې په کال ۱۹۳۴ کې د فرانکلین روزولت په ولسمشرۍ کې افغانستان په رسمي ډول وپېژندو. سره له دې هم په کابل کې يې د سفارت له پرانیستلو نه ډډه وکړه. د نړۍ وال دوهم جنګ په منځ کې يې د افغانستان د ستراتیجیکي اهمیت په درک سره خپل لومړنی سفیر د کورنیلیوس انګرت په نامه په کابل کې هستوګن کړ. له جنګ نه وروسته امریکا د ولسمشر ترومن د څلورو ټکو تر پروګرام لاندې افغانستان ته د مرستو ورکول پیل کړل او د موریسن کنودسن په نامه يوې امریکايي

کمپنۍ د هلمند په ناوه کې د اوبو او کرنیزې پروجې هم پیل کړې، خو امریکې د پنځوسمې لسیزې په وروستیو کلونو کې افغانستان ته شا کړه او له پاکستان سره یې توده ونیوله. دا هغه وخت و چې افغانستان له پاکستان سره د پښتونستان د کشالې په سر لانجه لرله او امریکا په دغې مسئلې کې د پاکستان خوا ونیوله. پاکستان امریکې ته ځکه خان نږدې کړی و، چې د امریکې تر څارنې لاندې یې د سنتو او سیټو په نظامي تړونونو کې ګډون کړی و، چې د هغو اصلي مطلب په نظامي تړونونو سره د شوروي اتحاد چاپېرول و. افغانستان اړ شو چې شوروي اتحاد ته مخ واړوي. سره له دې هم ځکه چې له افغانستان سره د امریکې اړیکې کمزوري وو او د امریکې له خوا د افغانستان خاورې ته هیڅ خطر نه و، افغان لویانو په افغانستان کې د امریکائیانو د شته والي لپاره کوښښ کاوه او امریکې هم له افغانستان سره په خاص ډول په پوهنیزو او کرنیزو ساحو کې مرستې کولې. (۱۲۲ الف) امریکې د قانوني پاچاهۍ په لسیزې کې له افغانستان سره تر هرې بلې دورې نه ښه اړیکې ټینګ کړې وو.

امریکې د افغانستان د جمهوریت په هسکېدلو سره د یو شمېر تورو لویدیځو حکومتونو په شان انتظار وکېښ. په دغه وخت کې افغان چې چارواکو کوښښ کاوه د دواړو هېوادونو تر منځ اوبه خړې کړې په داسې حال کې چې محمد داود او ورور یې محمد نعیم کوښښ کاوه، امریکا په افغانستان کې ټینګ حضور ولري. په کابل کې د امریکې نوي سفیر، تیودور ایلییټ، دواړه ډاډه کړل چې امریکا د افغانستان د خپلواکۍ او د ناپییلتوب د سیاست درناوی کوي او غواړي په خپلو مرستو

سره د افغانستان په ثبات کې برخه ولري. د ۱۹۷۴ کال په نومبر کې د امریکې د باندنیو چارو وزیر هنري کسینجر افغانستان ته په رسمي سفر راغی. هغه محمد داود ته ډاډ ورکړ چې امریکا غواړي، د افغانستان له اقتصادي او اجتماعي پرمختیایي پروګرامونو سره مرسته وکړي. هغه هم ډاډ ورکړ چې امریکا د افغانستان خپلواکي، ناپیلتوب او ثبات ته ارزښت ورکوي. ددوی د خبرو غټه موضوع د افغانستان - پاکستان اړیکې وو. د پاکستان صدر اعظم ذوالفقار علی بهوټو کسینجر ته شکایت کړی و، چې افغانستان د پاکستان دبې ثباته کولو لپاره د پاکستان مخالفانو (پښتانه او بلوچ) روزي او د ورانکارۍ لپاره یې بیرته پاکستان ته استوي.

په دغه وخت کې د افغانستان – پاکستان اړیکې ترخه وو. محمد داود د اوږدې شرح په ترڅ کې وویل چې پښتانه او بلوچان د پاکستان حکومت د زور زیاتي له امله افغانستان ته پناه راوړي او څنګه چې افغانستان « ددوی خپل هېواد » دی موږ یې منو او ددوی جنګیالان بیا د خپلو خاورو د دفاع لپاره خپلو وطنو ته ځي. نو ددوی د کشالې چاره داده چې پاکستان له دوی سره زور زیاتی ونه کړي. محمدداود دا هم وویل چې افغانستان به هیڅکله ددوی د مشروعو هیلو له ملاتړ نه لاس وانه خلي؛ ځکه چې دوی زموږ د هر نږدې خپلوان دي. محمد داود د خپلو خبرو په پای کې زیاته کړه، چې د ګډو دوستانو روغ نیتي به ګټور وي چې دواړه هېوادونه د خبرو میز ته وهڅوي. کسینجر له دغه نظر ته خوښي ښکاره کړه، چې افغانستان له پاکستان سره د خبرو له لارې د کشالې هواري غواړي. ده دا هم وویل چې د افغانستان او پاکستان ترمنځ

درستي به د نړۍ په دغې مهمې سيمې کې د سولې او ثبات له ټينګښت سره مرسته وکړي او د امريکا حکومت به يې هر کلي وکړي. (۱۲۳)

د کسينجر له سفر نه وروسته د ښوونځيو د درسي کتابونو، د کابل پوهنتون د پراخولو، کليوالي پرمختيا، اطرافي ښوونځيو، په اطراف کې د روغتيايي مرکزونو د پرانستلو او د هلمند ناوې کې د نهرونو ايستلو په هکله د امريکې د مرستو په باب ددواړو خواوو ترمنځ موافقت ليکونه لاسليک شول. صمد غوث وايي چې د امريکې مرسته که څه هم ډېره نه وه، د هغې له سره تيول کېدل د افغان مشرانو د خوښۍ سبب شو. امريکې تر ۱۹۷۸ پورې څه کم ۵۳۳ ميليون ډالر ونګول چې له هغو نه يو او يا سلنه يې بې عوضه بخشش و. (۱۲۴)

محمد نعيم بل کال (۱۹۷۴) امريکې ته وبلل شو، د سفر اساسي موضوع د نشه يي موادو په هکله وه. افغانستان په ۱۹۴۷ کې د امريکې د کانګرس په غوښتنه د کوکنارو کرل منع اعلام کړي و. خو دغې موضوع اوس ستونزې لرلې په تېره په بدخشان کې چې د کرنې مځکې د لږوالي له امله بزګرو د کوکنارو له کرلو نه پرته بله چاره نه لرله. حکومتي پوليس هم دغومره ډېر او قوي نه و، چې د کوکنارو د کرلو مخه ونيسي. افغانستان دغومره شتمن هم نه و چې بزګرو ته د کوکنار د نه کرلو په بدل کې نغده ورکړي. يو شمېر هېوادونو د جرمنۍ او امريکې په ګډون د ملګرو ملتونو موسسې ته پيسې ورکولې چې افغان پوليس وتوانوي چې د کوکنارو د کرلو مخه ونيسي. په عين حال کې د باتدنيو چارو په وزارت کې يوه اداره

پراتیستله شوه چې د کوکنارو د کرلو مخنیوي لپاره لازې چارې وسنجوي. په دې اړه بېه پرمختګ هم وشو خو د ثور کودتا یې مخه ونیوله. (۱۲۵)

کسینجر د دوهم ځل لپاره په ۱۹۷۴ کې د افغانستان په بلنه کابل ته راغی، ده د افغانستان - پاکستان د اړیکو له ښه والي نه د امریکې خوښي ښکاره کړه او د امریکې مرستو د یادولو په ترڅ کې یې د هلمند ناوي پروجه وستایله. په هغې ګډې څرګندونې کې چې د هغه د سفر په پای کې خپره شوه «د افغانستان په اقتصادي او اجتماعي پرمختیا کې د امریکې د برخې اخیستلو علاقمنې» تائید شوه. د امریکې دغه علاقمنې افغانانو ته له دېنه هم جوته وه چې د امریکې حکومت خپل دوست شتمن عربي هېوادونه [عربستان او کویټ] په ټینګه هڅول چې له افغانستان سره د هغه پرمختیایي پروجو کې مرسته وکړي. کسینجر د امریکې ولسمشر بلنه هم محمد داود ته وسپارله چې امریکې ته په سفر لاړ شي. (۱۲۲)

محمد داود چې افغانستان یې د صدر اعظمي په وخت کې په فکر نه کېدونکې اندازه شوروي اتحاد ته نژدې کړی و، د ولسمشرۍ په دوره کې په دې لټه کې شو چې له هغه نه یې لیرې کړي یې له دې چې د هغه پر ضد کوم سیاست غوره کړي او د ناپېیلتوب سیاست پرېږدي. د جمهوریت په دوره کې یې په دې پیل وکړ چې افغانستان د پاکستان، ایران، عربي او لویدیځو هېوادونو پر لور پرمخ بوځي او د هغو په روغ تیتیو او پولي مرستو سره هېواد ودان کړي، خو ددغې متوازن باندنۍ سیاست پرمخ بیولو کې چې د افغانستان لپاره په اصل کې دهغه د جغرافیوي موقعیت له امله تر هر بل سیاست نه غوره

دی، د ثور کودتا محمد داود هغسي نابریالی کړ؛ لکه دده کودتا چې صدر اعظم محمد موسی شفیق یې نابریالی کړی و. سره له دې هم د محمد داود د سفرونو ویټوولو چې افغانستان ته خپلواک هېواد او په خپل ناپېيلي سیاست باندې ټینګ ولاړ دی. په دغه چلند سره د افغانستان بین المللي حیثیت نور هم لوړ شو. د سفرونو عملي اړخ د پرمختیایي پروژو لپاره د کریډیټونو او مرستو جلبول و، چې د هغو په اتکا د پلان وزیر علي احمد خرم اوه کلن پرمختیایي پلان ایستلی او په ۱۹۷۷ کې یې په پلي کولو پیل کړی و. دغه پلان د ژوندانه د ټولو اړخونو لپاره پروژې لرلې. لویه برخه یې د ګاګرو مخکو اوبه کول او زراعتي کول او اصلي او تخنیکي پوهنې ته وده ورکول و. منظور دا و چې افغانستان به د پلان تر پایه پورې د خوړو مواد و له نظره په خان بسیاوي او د پېلو پېلو څانګو لپاره به په کافي شمیر تعلیم کړي مسلکي افغانان ولري. خو دا چې دغه پلان به په ټولنیزه ول تر کومه حده پورې عملي شوی وای، یقیني نه وه. د هغه لګښت په باندنیو کریډیټونو او بې عوضه مرستو سره کېده او هغه یقیني نه و؛ لکه دا ایران بلـه دا چې د پلان د پلي کولو لپاره افغانستان په کافي شمېر مسلکي او تخصصي کدرونه نه لرل او له دې امله خیني هېوادونه؛ لکه امریکا د افغانانو په سروې قانع نه وو. (۱۲۲ الف)

د جزا قانون، په کودتا باندې کودتا او د محمد داود پای

د افغانستان د جمهوري حکومت لپاره په دې چې په کودتا سره واک ته رسېدلی و او په باندیو او د تیو ډګروالو کې یې خپل لوړي اړولي و، د امنیت خوندي ساتل په اوله درجه مهم و. چارواکو ته مالومه وه چې د خلق او پرچم مسکو پلوه ګوندګي پرخپای پاتې او اسلام پالان او ملت پالان خپل شوي وو. د لومړنیو پوازې مالوم کسان چې وزیران وو، یا له کار نه ګوښه کړل شوي یا سفیران شوي و. په پوخ کې یې هم یو څو مالوم چپي افسران په غیر مهمو پوستونو وګمارل او نور یې پر خپای پرېښوول، نو حکومت هغوی پارولي و بې اثره کړي نه و. دا په داغسې وخت کې و چې منظم پوخ چې شمېر یې څه کم یو لک و، په زیاته اندازه سیاسي شوی و. د نبي عظیمي په یو څه مبالغه پېښې وینا «در ان موقع اردوی افغان خواسته یا ناخواسته در سیاست داخل شده بود. اردوی که روزی در ان خواندن اخبار اصلاح و انیس جرم تلقی میشد، اکنون با نفوذ دسته جات ګوناګون سیاسی و تبلیغ اندیشه ها و ایدیالوجی های رنګارنګ ... دیګر نمیتوانست مانند ګذشته در بند انضباط و دسپلین اهنین نظامی باشد و یا مجبور با طاعت کور کورانه و اجرای او امر دولت ها و حکومت خاصتاً که در راس اردو وهیات رهبری اشخاص بیسواد و بی معرفتی مانند

غلام حیدر رسولي قرار داشت.»(۱۲۷) یوازې د پوځ وا ړه افسران سیاسي شوي نه وو، په څارندویانو کې هم سیاست تو تلي و. د همدغو واقعیتونو او نورو له امله به و چې حکومت د جزا قانون وایست او په څرخي پله کې یې د یوه عصري محبس په نامه د خو ودانیو په ودانولو پیل وکړ، دواړه تدبیرونه توي او وېرونکي وو.

د جزا قانون د پنځه سوه او درویشت مادو په لړلو سره د جزایي موضوع ګانو په اړه یو جامع او بې ساری قانون و. د دغه قانون ۵۲ مادې یوازې د امنیت د خوندي ساتلو لپاره ځانګړې شوې وې. په ۲۲۱ ماده کې یې حکم شوی و چې «شخصیکه سازماني را بنام حزب، جمعیت، هیات یا گروه ایجاد، تاسیس، تنظیم یا اداره نماید که هدف آن منقلب ساختن یا ازبین بردن یکی از ارزش های اساسی ملی قبول شده سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و کلتوری دولت باشد یا برای ترویج و گرایش آن بهر وسیله که باشد تبلیغات یا نشرات نماید، حسب احوال به حبس طویلیکه از ده سال بیش نباشد محکوم میگردد.» د جمهوریت په وخت کې له رسمي ګوند نه پرته بل هیڅ ګوند قانوني نه و، خو سیاسي ګوندونه شته وو او په پټه يې فعالیت کاوه چې د دغه قانون د ۲۲۹ مې مادې له مخې په ډول محکوم وو: «د پټ جمعیت هر غړی په حبس چې له یوه کال نه زیات نه وي، یا (په) نقدي جزا چې له دولس زره افغانیو نه تجاوز ونه کړي محکومیږي.» د دغه قانون له مخې ټول موجود ګوندونه او سیاسي جمعیتونه پټ او د محکومیت وړ ګوندونه کېدل، په یوې مادې (۲۲۹، دریمه برخه) کې یې راغلي و چې «هر جمعیت چې خپل ټول یا یو قسمت فعالیتونه

په پټه توګه تر سره کې او یا یې هدف نه مغایر وي او یا خپل غرض په دروغجنو یا ناقصو اظهاراتو په وسیله د مربوطو مقاماتو څخه پټ کې یا اساسنامه د فعالیت په وسیله یا د غړیو نوموړنه یا وظیفې یا د خپلو غړو موضوع ګانې پټې کې د پټ جمیعت په حکم کې وي.» د توجه وړ ده چې په دغه قانون کې سیاسي ګوندونه په څرګند ډول منع شوي نه دي، بلکې په ضمني ډول منل شوي دي، خو پکاره غونډې د ۲۳۰ مادې له مخې په دې ډول محدودې او د قانوني تعقیب وړ دي چې « که پنځه یا تر هغې نه زیات کسان په یوه عمومي محل کې د امنیت د اخلال په مقصد غونډه وکي او د امنیتي قواوو له خوا ورته د تیتدلو امر وشي د هغوی هر یو چې امر ورته ابلاغ شوی او ور څخه سر تا وکي د حالاتو سره سم په لنډ حبس یا نغدي جزا چې دولس زره افغانیو نه زیاته نه وي محکومېږي.» (۱۲۸)

د دغو او نورو مادو پر اساس چې تولې یې دقیقې نه دي او پولیس ته یې ډېر واک ورکاوه، ګوندي فعالیتونه د پولیس تر تعقیب او د محکمو تر حکم لاندې راتلل. په دې ډول سیاسي ګوندونه په تېره د پرچم او خلق ګوندګې له مرګ سره مخامخ وو. د وروستیو د پاتې کېدلو یوه لاره په نظامي افسرانو کې په پټه فعالیت کول او بله یې سره یو موټی کېدل شول. د دغو ګوندګیو یا ګوندونو په اړه په بل اثر کې د ثور د کودتا په نامه پوره ګړېدلی یم دلته به دغومره ووایم چې دغه دواړه ګوندونه چې په واقع کې مسکو پلوه کمونستي ګوندونه وو د افغانستان خلق دموکراتیک په نامه د ۱۹۲۵ کال د جنوري په اوله ورځ په کابل کې تاسیس شوي و، خو دوه کاله وروسته په ۱۳۴۲ (۱۹۲۷) کې دوه ټوټې شو، چې یوه یې د ببرک کارمل په مشرۍ

د پرچم او بله یې د نور محمد تره کي په سروالۍ د خلق په نامه یاده شوه. هر ګوندګي د افغانستان خلق دموکراتیک ګوند د نامه ادعا کوله، خو له لس کاله بېلتون او مخالفت نه وروسته د عراق، هند او شوروي کمونستي ګوندونو په سپارښتنې سره بېرته یو شول.

دغه یو موټی والی واقعي نه و، د عظیمي په وینا «از همان اغاز وحدت بصورت میکانیکي بوجود آمده بود، زیراکه هر دو حزب حوضه های حزبی خود را بطور جداگانه دایر میکردند و سازمان های نظامی خویش را از همدیگر مخفی نگاه میداشتند. اعضای هر دو حزب مخلوط نشده بودند.» په هر حال د بیا یو موټي شوي ګوند عمومي منشي نور محمد تره کی غوره شو او ببرک کارمل د ګوند دوهم شخص شو.(۱۶۹)

خو پولیس د جزا قانون سره سره یاشاید د هغه له امله ګوندي غونډې په خپل حال پرېښوولې، که څه هم د هغه د زیاترو لویانو د پټو غونډو راپورونه ورته رسیدل، چې د عامه نظم او په خاص ډول د جزا د قانون پر خلاف وو.

عاصم اکرم لاوایي چې «داود خان از فعالیت ها و سخن های ضد دولتی کمونست ها مطلع بود.»(۱۷۰)، محمد داود شاید فکر کاوه چې افغانان به دده په اقتصادي او اجتماعي سمونو سره راضي او حکومتي مخالفان بې اثره وي.

په دغه وخت کې په کابل کې یو امریکایي ډالر تر پنځه دېرش افغانیو پورې ښکته شوی و، چې دا د افغانۍ په برابر کې د ډالر بېساري ټیټه بیه وه. سره له دې هم حکومتي ضد پروپاګندونه او فعالیتونه کېدل. سیاسي ډلې لکه ښنتې پال اسلام پالان، شعله یان یا ماوستان او ستمیان یا افغان دښمنان

په پټه فعال وو. خلقیانو او پرچمیانو هم ورانی کاوه. په نتیجه کې اول په اطراف کې امنیتي ضد کړه او ترورونه وشول. مجید کلکاني چې د ساما عیار ډوله چپي ډلې مشر و، کابل ته نژدې په کوهدامن کې فعالیتونه پیل کړل، لږ وروسته په هغه ډول چې حبیب الله کلکاني د پاچا امان الله پر ضد کول. حکومت هغه ونیولی ونه شو، خو دپټه یې اړ کړ چې له هېواد نه بهرون شي، تر هغه د مخه متقاعد جنرال میر احمد شاه په یوې نابریالی کودتا لاس پورې کړی و.

په دغه وخت کې (۱۹۷۷) په کابل کې اوازه شوه چې د زمان خان په ښارګوټي کې په خو روایتونو اوه اویا او په یوه روایت پنځه سوه جسدونه کشف شول. «د زمان خان کلا... د عصبي لاعلاجه روحي ناروغانو لپاره متخصصین ورګمارل شوي او د کورنیو چارو وزارت مربوط وه عدلي طب د مرګ علتونه وهل، د لاسونو او پښو او حتی د خینو ملاماتول، یخني، سوء تغذیه او د خوړو نشت والی ویاله.» دغه مړي له کفن او اسلامي سنتونو نه پرته خښ شوي وو. د چارواکو له کوښښونو سره سره چې دغه پېښه خپره نه شي، هغه خپره شوه. محمد داود په دغې تراجیدي سره په زور ډول غمجن شو، خو څوک محاکمه نه شول او د حکومت اعتبار ته سخته صدمه ورسېدله. (۱۷۱) دغه فکر عام شو چې امنیتي چارواکي د اساسي قانون په شته والي سره هم خلک په ډول ډول کړوي او د مرګ غېږې ته سپاري.

په خینو ولایتونو کې د بد امنی ورې پېښې عامې وې او «داود خان او ده دولت پرضد پروپاګند او شپه لیکونو [خپرېدل] دود مونډلی و.» (۱۷۱) په دموکراتو او سر خلاصو

تولنو کې د غسې پروپاګندونه عادي او بې اثره وي، خو په پښتو ټولنو کې هغه د حکومتي ناتوانۍ، د چارواکو د ناوړتیا، د مخالفانو د زړه ورتیا او وراتي، تبنې او د غتو پېښو پیلامه وي. په افغانستان کې له هغه وروسته د بدامنۍ، ناوړي پېښې یو په بل پسې راغلې، ترڅو په پای کې حکومت د ثور په کودتا سره نسکور او ولسمشر داود د خپلې کورنۍ له غړو او یو شمېر وزیرانو سره له منځه یووړل شو او په هېواد کې د ناارامۍ او مرګ ژوبلې یوه اوږده دوره پیل شوه.

د ۱۹۷۷ کال په اګست کې د اریانا هوایي شرکت پیلوټ؛ انعام الحق ګران، د کابل په مایکرو رویانو کې د خپل اپارتمان په مخ کې په شپه کې ترور یاني ووژل شو. په یوه روایت وژونکي په ده باندې د ببرک کارمل ګمان کړی و، چې هغه هم په هغه بلاک کې اوسېده. هر څه چې و، وژونکی نیولی ونه شو او د وژونکي ربښتینی مقصد مالوم نه شو. د جبل السراج د سیمنټو د فابریکې سروال، شیر آغا هم په خپل کور کې ترور شو. دی د محمد داود د ملي کلب د وختو ملګری و. د نومبر په میاشت کې مرجان نومي ښوونکي د پلان وزیر علي احمد خرم په داسې حال کې چې له یوه جاپاني هیئت سره په خبرو بوخت و، د توپانچې په زور له دفتر نه وایست او د محمد داود د لیدلو لپاره یې د ارګ په لور وان کړ، خو په لار کې یې د خلکو په ګڼه ګوڼه کې په توپانچې سره وواژه او په خپله وتښتېد. دا یوه پوره حیرانوونکې او په افغانستان کې بېساري پېښه وه. مرجان وروسته په خپله حکومت ته تسلیم شو، خوځنګه چې په تحقیق کوونکو پولیسانو کې پرچمیان - یعقوبي، باقي، نبي، اتمر، همکار او قطره تر نورو ډېر وو «د مرجان په تش حبس قناعت

وشو: که څه هم د هغه په اقرار هغه دغه وژنه کړې، خو هغه یې د امریکې د ولسمشر په هدایت د ګلبدین حکمتیار او وکیل محمد اعظم شینواري په مرسته کړې ده. د مولف هارون په نظر دا

«د ک ج ب یوه محاسبه شوې وژنه وه.» (۱۷۳)

لکه چې د مخه مې ویلي، خرم لومړنی وزیر و چې محمد داود ته مشوره ورکړې وه، چې له شوروي اتحاد نه فاصله ونیسي او له عربي او لویدیځو هېوادونو سره افغانستان نږدې کړي. محمد داود که څه هم د خرم د بښخېدلو په وخت کې له امریکا او شوروي اتحاد نه شکایت وکړ، د شوروي اتحاد په هکله یې وویل چې «د شوروي اتحاد مرستې هم د دري په شخصي غرضونو کې نغښتې دي.» (۱۷۴)

د جمهوري نظام وروستی ډېر اثرناک ترور د خلق دموکراتیک ګوند تیوري پوه میر اکبر خیبر و، چې د ۱۳۵۷ د وري د میاشتې په ۲۸مه (اپریل ۱۷، ۱۹۷۸) د کابل ښار د دولتي مطبعې مخامخ سړک کې د مازیګر مانیام تر منځ له یوه روان روسي جیپ نه پرې ډزې وشوې. دغه ترور د پرچم ګوندګي دتنه په اصل کې د خیبر او کارمل تر منځ د اختلاف نتیجه وه. چې په غالب احتمال د کارمل د نږدې ملګرو نور احمد نور او امتیاز حسن له خوا عملي شو. ما دغه موضوع او داسې هم د ثور د کودتا بهیر په یوه بل اثر کې د ثور د کودتا په نامه پوره بیان کړی چې هغه به له دغه اثر نه وروسته خپور شي. دلته به دغومره ولیکم چې د خیبر د خښېدلو مراسم او فاتحه د خلق دموکراتیک ګوند لخوا په دغسې لوی شان سره واخیستله شوه چې دواړه د قدرت ښوولو او حکومت ته د چیلنج ورکولو په مانا

وو. حکومت ځو ورځې وروسته د جزا قانون له مخې د ګوند یو ځو د سر کسان بندي کړل او تر تحقیق لاندې ونیول. په داسې حال کې چې د غه ګوندي لویان د تره کي او کارمل په ګډون په جیل کې و، حفیظ الله امین د خلق د ګوندګي د نظامي څانګې آمر، د کودتا قومنده ورکړه. د ثور په اوومه او د اپریل په ۲۷مه کودتا بریالۍ شوه او جمهوري نظام نسکور شو. په کودتا سره د افغانستان خلق دموکراتیک ګوند د نور محمد تره کي په سروالۍ په واک شو. دلته به یوازې دغه ټکی وسپړودل شي چې د جمهوریت امنیتي ځواکونه ولې د امنیت په ساتلو کې پاتې راغلل او د ثور کودتا چې فکر یې نه کېده، بریالۍ شوه.

د ثور کودتا د سرطان کودتا په شان نظامي کودتا وه؛ ملکي او ولسي خلکو پکې هیڅ برخه نه لرله. هغه ډېرو ته حیرانوونکې او نه فکر کېدونکې او حتی ناڅاپي پېښه وه. عملي کېدل یې هم هغو مره چې د نظام د امنیتي ځواکونو د ناوړتیا او په خپله د محمد داود له خوا د غوڅ تصمیم د نه نیولو له امله و، نه هغومره د کودتاچیانو د فعالیت له امله که څه هم هغو خپل ماموریت په پوره زړه ورتیا سره تر سره کړ. د امنیتي ځواکونو یاني د پوځ، څارندوی او د ملي مصونیت سرولان په ترتیب سره غلام حیدر رسولي، عبدالقدیر نورستاني او محمد اسماعیل فرمان وو.

فرمان که څه هم محمد داود او نظام ته ربښتیني و، په حساس او بحراني وخت کې اغیزناک کار ترسره کولی ونه شو، علت یې شاید داوي چې دده په ملي مصونیت اداره کې کمونیستانو ځای نیولی وو او چارواکو ته د هغو پېژندل او له مقامونو نه لیرې کول ګران وو. (۱۷۵) د څارندوی لوی

قومندان تورن جنرال محمد طاهر د هارون په وینا «زړې بې کفایته غیر مسلکي منصبدار وچې فقط د پرچمي څارندویانو د لاس غړکي و.» (۱۷۶)، د څارندویانو لوی آمر عبدالقدیر نورستاني که څه هم د کورنیو چارو وزارت ته په ورتیا سره رسېدلی نه و، د نظام د ټینګښت لپاره هلې ځلې کولې. د خلق دموکراتیک ګوند لویانو په اړه یې راپورونه په منظم ډول تهیه کول او ولسمشر ته استول.

د نور محمد تره کي، ببرک کارمل، حفیظ الله امین او داسې هم د شوروي اتحاد سفارت یې تر څارنې لاندې نیولي و او د کمونستي لویانو په اړه یې غوڅ عمل غوښته. هغه لا په یوه روایت ویلي و چې «اگر صلاحیت میداشتم همین امروز کمونستها را گرفتار و از دم تیغ میکشیدم باز هر چه شده بود میشد.» (۱۷۷) خو محمد داود غوڅ عمل نه غوښته.

د امنیت د خوندي ساتلو په برخه کې د ملي دفاع وزیر رول تر نورو ډېر مهم و، خو هغه لکه چې د مخه ویل شوي، د دغه مقام وړ نه و. د پوځي افسرانو هم بې نه ایښېده. په اړه یې ځینې لیکنې حیرانوونکي دي؛ لکه د هارون دغه وینا چې «د غوسې او غضب په وخت کې به یې په منصبدارنو خوله لګوله او یا به یې د هغه غوږ په خوله چیچی.» (۱۷۷ الف)

رسولي بدې هم اخیستې، ډګروال عبدالقادر یې د بنو په بدل کې د دفاع وزارت د مسلح له سروالۍ نه لېرې کړ او د هوایي ځواکونو د ارکان حرب رئیس وټاکه. هغه بیا له دغه مقام نه په استفادې سره د نظامي الوتکو له لارې د ثور په کودتا کې په غوڅه توګه کار واخیست. د رسولي په وخت کې چپي افسرانو په پوځ کې بنه وده وکړه، تر دې حده چې د فرهنګ په

وینا «عناصر پرچمي و خلقي توانستند در دوره قدرت او از راه های مختلف از جمله ارتشا مواضع شان را تقویت نمایند.» (۱۷۸) د وزیرانو په سویه هم له هغه نه سر تکول کېده، خو هغه په تل محمد داود ته ډاډ ورکاوه چې «کاملاً بر اردو کنترول دارد و هیچ گونه خطری از این ناحیه متصور نیست.» (۱۷۹)

رسولي محمد داود ته ربښتینی هم نه و او غوښتل یې د هغه ځای ونیسي. د عاصم اکرم په وینا «در اواخر دوره جمهوریت جنرال غلام حیدر رسولي کودتای را در نظر گرفته بود چه بنظرش قدرت در حال از هم پاشیدن بود و فکر میکرد چون «رهبر» دیگر وظیفه خود را بطور دلخواه ایفا کرده نمیتواند باید او را عوض کرد ورنه حکومت بدست کمونست ها می افتد.» (۱۸۰) په دغه وخت کې د محمد داود حال د پاچا امان الله د پاچایي له وروستي حال سره ورته و. د محمد داود ځینو لوړ رتبه چارواکو د پاچا امان الله د چارواکو په شان په پټه وراني او بر الاغوره مالي کوله. د پوځ ځینو ناڅرګندو کمونستي افسرانو د دغه حال په درک سره د کمونیستانو د دغې مفکورې له مخې چې موخې ته د رسېدلو په لار کې د هر څه کول اخلاقي وي یا غیر اخلاقي جایز دي، په غوړه مالي کولو او بدو ورکولو سره رسولي ته ځانونه نږدې کړي وو. د رسولي مسلکي او شخصي ناوړتیا د کودتا په ورځ ثابته شوه چې حتی د سلیم عقل پر خلاف د لوی درستیز جنرال عبدالعزیز په ملګرتیا د نظامي قومندې مرکز پرېښود او په داسې حال کې چې له عسکري قطعو سره یې اړیکې شکېدلې وو، اول د فرقې فرقې او بیا د ریشخورو فرقې د فعال کولو په لور لاړل، تر څو د کودتاچیانو لاس ته ورغلل او هغوی دواړه ووژل که له دوی او

داسې هم محمد داود سره د امنیت خوندي ساتلو فکر په اساسي ډول وای د نا ارامي د لومړیو نښو په څرګند بدو سره به یې د قومندي پو پښت مخابراتي مرکز جوړ کړی وای. په همغه سربیره محمد داود د امنیتي چارو په اړه د خپل ورور محمد نعیم او حتی خپل مشر زوی محمد عمر او نورو خپلوانو مشورو ته هم غوږ نه نیوه، په داسې حال کې چې په خپله یې د پرمخ تللي عمر (دی دغه وخت ۲۹ کلن و) له امله امنیتي چارې په فعال ډول اجرا کولی نه شوې، له دې امله هم و چې محمد داود د شرق په ویتا «یک مرحله ابتدایی عدم کفایت قلب و تصلب شرائین و خستگی گرفتار شده بود.» (۱۸۱) د دغو تولو عاملونو له امله به وي چې محمد داود په دغه وخت کې په یوه روایت دتصوف تر اثر لاندې تللی او وینې توبول ته یې زړه نه کاوه. (۱۸۲)

نو دی که څه هم «از فعالت ها و سخن های ضد دولتی کمونست ها مطلع بود، لیکن باوجود آن در مورد آنها تصمیم خود را به تعویق مي انداخت.» (۱۸۳)

نو ولسمشر محمد داود څه وخت چې عامه امنیت له خطر سره مخامخ و، له غوڅ عمل کولو نه هغسې ډډه وکړه؛ لکه پاچا محمد ظاهر چې ډډه پر ضد جنرال عبدالولي له عمل کولو نه اړولی و. په دې ډول د یوه د نه عمل کولو نتیجه د سرطان کودتا او د بل د عمل نه کولو پایله د ثور کودتا شوه چې په هغو سره افغانان په چنګیزي ډول له مصیبت واوښتل او سیمه او نړۍ هم ناکراره شو.

محمد داود

هغــــو مره چـــې محمـــــد داود (۱۹۰۹ - ۱۹۷۸) د شـــلمې پېړۍ افغانســـتان پېښو باندې اثر کړی. بـل افغـان نه دی کـړی، کـه څـه هم لـوړه زده کـړه یې نـه وه کـړې. محمـد داود لـه لـس کالـه (۱۹۶۳ - ۱۹۷۳) کوبنـه تـوب نـه پرتـه لـه خـوانۍ نـه تـر پایـه پـورې څلوېښت کالـه پـه ملکـي او پـوځي سـاحو کـې پـه زغـرده حکومـت کـړی دی د عـــسکري قومنـــدان، فرقـــه مـــشر، د مرکـــزي قـــواوو قومنـدان، د کورنیـو چـارو د وزیـر، د ملـي دفـاع وزیـر او د صـدر اعظم پـه توګـه او لـه یـوې وقفـې نـه وروسـته د افغانـستان د لـومړي ولسمشر پـه توګـه. ده چې پـه اتلـس کلنـۍ کـې پـه رسـمي کـار پیـل کـړی؛ پـه درویـشت کلنـۍ کـې د فرقـه مـشري مقـام تـه ورسـېد یـا ورسـول شـو. پـه کنـدهار او فـراه کـې نایـب الحکومـه او عـسکري قومنـدان هـم و؛ لکـه چـې پـه لـوی ننګرهـار یـا د هغـه وخـت پـه مـشرقي کـې یـو څـل اعلـی حـاکم او پـوځي قومنـدان او بـل څـل پوځي قومندان او د تنظیمي رئیس و.

محمـد داود تـر ۱۹۴۷ پـورې د خپـل سـکه تـره صـدر اعظـم محمـد هاشـم تـر سـیورې لانـدې کـار کـاوه. محمـد هاشـم د خپلـې واکـنې کـورنۍ لـه هـسکېدو نـه تـر ۱۹۴۷ پـورې اوولـس کالـه د صـدر اعظمـي چـارې پـه دغـسې لـوړ اختیـار سره اجرا کـړې چـې؛ لکـه د افغانـستان پاچـا وي. هغـه خپـل دغـه سـکه وراره تـه هـم پـوره اختیـار ورکـړی او ده هـم د خپـل تـره پـه شـان خپلـې دنـدې پـه دغـسې

شوګه توګه اجرا کوله چې د هغه له امله په خلکو کې د «لیوني سردار» په نامه یاد شو.

په دې ډول محمد داود چې د پاچا محمد ظاهر تربور او اوښی هم و، له دغسې بې ځنډه لوړ دولتي واک سره روږدی شو چې له هغه نه پرته ژوند ورته کیف نه لاره.

محمد داود د خپلې صدراعظمۍ په لسیزې کې وځلېد (۱۹۵۳ـ ۱۹۶۳)، په دغې دورې کې لوړ واک د یحیی خېل واکمنې کورنۍ دوهم نسل ته د پاچا محمد ظاهر، صدراعظم محمد داود او د باندنیو چارو وزیر محمد نعیم په سروالي انتقال کړی و، خو محمد داود یې واقعي چلوونکی و. داسې ښکاري چې محمد داود غوښتل په دغې دورې کې د پاچا امان الله سمونیزې کرښلارې د جاري واقعیتونو په نظر کې نیولو سره پلي کړي. محمد داود هم د محمد ظاهر او نورو په شان د پاچا امان الله په وخت کې د زده کړې لپاره فرانسې ته استول شوی و.

په دغه ډول د هغه نړۍ لید له محلي توب نه وتلی او پراخ شوی و، لکه په نولسمې پېړۍ کې چې د امیر دوست محمد، امیر شیر علي، او امیر عبدالرحمن نړۍ لیدونه په ګاونډیو هېوادونو کې په اوسېدلو سره پراخ شوي وو.

د محمد داود ملي ارمانونه د پاچا امان الله ارمانونو ته او د حکومت کولو طریقه یې د امیر عبدالرحمن او محمد هاشم طریقې ته ورته وه. په بله ژبه محمد داود سمونپال او زورواک ټینګ افغان و، خو پښتو یې نه ویله یا ویلی نه شوه او که څه هم ټینګ مسلمان و د پاچا امان الله په شان یې له پیرانو، ملایانو او مذهبي لوبیانو سره نه لګېده او هغوی یې د پرمختګ او عصري توب په وړاندې خنډونه ګڼل.

صدر اعظم محمد داود د خپلو لائقو وزیرانو په مرسته یو لړ اقتصادي، پوهنیز، اجتماعي او د نظامي سمونونه پلي کړل، د هغو لپاره یې له شوروي اتحاد، امریکې او نورو هیوادونو نه کریډتونه او هم بې عوضه پولي مرستې تر لاسه کړې. دا هغه وخت و چې شوروي اتحاد له دوهمې نړیوالې جګړې نه وروسته د سړه جنګ په بهیر کې د سوله ییز ګډ ژوند په فضا کې افغانستان ته په اسانو شرطونو سره کریډتونه ومنل. اقتصادي سمونونه په دوو پنځه کلنو پلانونو سره عملي شول، چې په هغو سره د نورو پرمختیاوو په ډله کې لویې لارې کرېړاو کانکریت شوې او انتقالات او تګ راتګ ګړندي شو او د ملي پیوستون لپاره لار هواره شوه.

په دغې لسیزې کې عصري پوهنې د علي احمد پوپل په وزیري د عادي، مسلکي او تخنیکي موسسو په ډېریدو او د کابل پوهنتون په پراخېدلو سره بنه وده وکړه. د دغه انکشاف په نتیجه کې ډېر نوي کدرونه په دولتي ادارو او د پروجو په عملي کولو کې په کار ولوېدل. د پوهنې د پراختیا له امله و چې تعلیم کړې ښځې په بانکونو، روغتونونو او ښوونځیو کې په کار بوختې شوې. د تعلیم کړو ښځو شته والی او ډېروالی و، چې په کال ۱۹۵۹ کې د هغو مخ لوڅي او په ټولیزه ول د ښځو غورځنګ شونکی شو. په دغه کال کې پاچا محمد ظاهر، صدر اعظم محمد داود، وزیران او نور لوړ رتبه ملکي چارواکي او نظامي افسران له خپلو مخ لوڅو ښځو سره په کابل کې د عمومو په محضر کې ځرګند شول. د هغو دغه کړه په ټول هیواد کې د نورو افغانانو لپاره سر مشق او د ښځو مخ لوڅي په هڅوني او رضا سره نه په جبر سره عام شو. یوازې د کندهار په

بنار کې دښمنو په مخ لوځي سره ناارامي پیښه شوه، خو هغه د هغه ولایت د نایب الحکومه محمد صدیق وزیري د پارونکي چلند نتیجه وه، چې هغه هم په نظامي قوې سره د یو څه وینو په توېولو سره زر وځپله شوه. په دې ډول دښمنو لپاره د افغانستان په تاریخ کې د لومړي ځل لپاره ممکنه شوه چې د نارینه وو په ملګرتوب په اداري، سیاسي او اجتماعي ساحو کې برخه واخلي او د وطن پرمختیا چټکه کړي.

تر دغه وخته پورې پوخ چې په زیاته اندازه د شوروي اتحاد په کریډت او مرسته په عصري وسلو او پرسونل سره پیاوړی شوی و، د ناارامي په وړاندې ډاډمن سپر شوی و. په اصل کې د پوخ د پیاوړتیا په قوت و چې صدر اعظم محمد داود د خپل حکومت لوری د شوروي اتحاد په خوا اړولی و، که څه هم د افغانستان او شوروي اتحاد دولتي نظامونه او حتی اجتماعي او فردي ژوند لارې سره په څرګند اختلاف او حتی په تضاد کې وې. د افغانستان په تاریخ کې دا لومړی ځل و چې افغانستان له شوروي اتحاد سره ډېر نږدې شو. امریکا او نورو لویدیځ حکومتونه حاضر نه وو چې په افغانستان باندې حتی وسلې خرڅې کړي. دوی د پاکستان خاطر ساته چې د سنتو مرکزي تړون موسسه (CENTO) او سیټو یا د سهیل ختیځې اسیا تړون موسسه (SEATO) نظامي اتحادیو غړی شوی و. دغه اتحادیې د امریکې په سرپرستۍ د هغې پراخې نظامي کړۍ برخې وې چې له هغې نه مطلب د شوروي اتحاد احاطه کول و.

دغو هېوادونو د پښتونستان په مسئله کې هم د پاکستان ملاتړ کاوه، په داسې حال کې چې صدر اعظم محمد داود د پښتونستان داعیه په ټینګه پرمخ بیوله. شوروي اتحاد په اصل

کې د دغه سیاست په درناوي چې په هغه سره یې د خپلې امپراتورۍ سهیلي اړخ مصون ګاڼه افغانستان ته مرستې او کرېډټونه منل، که څه هم افغانستان په نړیواله سطح کې د مثبت نا پېیلتوب سیاست پر بنسټ عمل کاوه. خو له پاکستان سره د پښتونستان د کشالې په سر خړ پړتیا، د پاکستان لخوا د پولې تړل کېدل او د شوروي اتحاد له لارې د سوداګري مالونو او نورو اړینو انکشافي څېزونه راوړل او له شوروي اتحاد سره د هر اړخیزو اړیکو ډېرېدل. په پای کې صدر اعظم محمد داود دې ته اړ کړ په کال ۱۹۶۳ کې له صدر اعظمۍ نه ځان ګوښه کړي. محمد داود تر دغه وخته پورې په خپلو اصلاحي کړنلارو سره افغانستان په شلمې پېړۍ کې داخل کړی او د پاچا امان الله ارمانونه یې د وطن د ابادۍ په اړه تر ډېرې اندازې واقعي کړي دي.

اساسي داده چې صدر اعظم محمد داود یو پیاوړی دولت، باثباته ټولنه او د وطن د ودانولو کړنلارې په میراث پرېښوولې او د قانوني پاچاهۍ په لسیزې کې په یو څه بدلون سره نور هم ورته انکشاف ورکړل شو، خو د حیرانۍ ځای دی چې ولسمشر محمدداود له صدر اعظم محمد داود نه په اساسي ډول تغیر کړی و؛ لکه پاچا امان الله چې د اروپا په شپږ میاشتني سفر سره تغیر کړی و. همدغو تغیرونو دواړه نابریالي او هېواد یې په ژور ډول زیانمن کړ. د محمد داود د ولسمشرۍ پېښې په دغې لیکنې کې بیان شوې دي، دلته به یې اساسي ټکي په بیا ویلو سره وړاندې شي.

محمد داود په خپلې کودتا سره دغسې یو قانوني نظام له منځه یووړ، چې په لويې جرګې سره تاسیس شوی او په ملي

انتخاباتو سره تثبیت شوی و. ده په دې ډول قانون او قانوني نظام ترديې حده بې اعتباره کړل چې د هغه د کودتا پر ضد هم څو کودتاګانې وشوې او په پای کې د ثور په کودتا سره دده نظام هم نسکور شو. محمد داود خپله کودتا هم په دغسې ورڅافسرانو سره تر سره کړه چې زیاتره یې مسکو پلو کمونیستان وو. ده خپل کودتایي حکومت هم د هغو په ملګرتوب پیل کړ او په دې ډول یې مسکو پلو کمونیستانو په تېره پرچمیانو ته اعتبار او حیثیت ورکړ. ددغه چلند پایله دا شوه چې د اساسي قانون په نشتوالي سره دغه پرچمیان په امنیتي څانګو کې د قدرت خاوندان شي او د خپلې ایډیالوجۍ له مخې د وطنپالو، اسلام پالو او په عمومي ډول د خپلو مخالفانو او رقیبانو پر ضد دسیسې وکړي. د محمد هاشم میوندوال او خان محمد مرستیال د کودتا په پلمه یې تر ځلوېښتو ته ډېر پوځي، ملکي او اجتماعي افغانان په اعدام او بندي توب سره بې اثر کړل؛ لکه چې د غلام محمد نیازي په مشرۍ یې ډېر اسلام پالان بندي او یو شمېر ته اعدام کړل او د هغو تور لویان یې اړ کړل چې وطن ترک کړي او پېښور ته واوړي. ولسمشر محمد داود د حکومت په چلولو کې د صدر اعظمۍ د وخت ملګرو ته هم د «ضعیف النفس» په خطاب کولو سره شا کړه په داسې حال کې چې هغوی د قانوني پاچایي په نظام کې وطن ته خدمت کولو ته دوام ورکړی و. په همدغه لړ کې ولسمشر محمد داود د پوځ یو شمېر مسلکي جنرالان یخوا له وخت نه متقاعد کړل. ددغو ټولو چلندونو پایله دا شوه چې محمد داود خپل طبیعي پلویان او ملګري له لاسه ورکړي او خپله ولسمشري ناتوانه کړي. په دغه حال کې هم ولسمشر

محمد داود په خپل خان د غومره داده و چې د خپل ورور محمد نعیم او مشر زوی محمد عمر مشورو ته هم غوږ و نه نیوه او هغوی یې هم ناراضي کړل. ورور یې تر دې حده مخالف شوی و چې د هغه پر ضد یې کودتا غوښتله. محمد داود چې په خپلې صدر اعظمۍ کې په عمومي ډول د پاچا محمد ظاهر او وزیرانو په ملګرتوب حکومت کاوه افغانستان په هر لحاظ وړاندې ولاړ، خو افغانستان د هغه په ولسمشرۍ کې په زوره ډول کړکیچن شو. دا په دې املـه و چې محمد داود زورواک و او له دموکراسۍ او د موکراتانو سره یې نه لګېده او تر دې حده د دولتي واک لېوال و چې هغه ته د بیا د رسېدلو لپاره یې له کمونېستانو سره اتحاد وکړ او بیا قانوني نظام یې په کودتا سره نسکور کړ، نو ویل کېدلی شي چې د محمد داود په سروالۍ د سرطان کودتا د افغانستان د پرله پسې بې ثباتۍ سرچینه ده.

سره له دې هم د محمد داود وژنه هغه هم د هغه د کورنۍ له ښځو او نورو سره غټ جنایت او لویه ملي تراجیدي وه. محمد داود د وژلو وړ نه، بلکې د درناوي وړ افغان و، په دې چې هغه خپل فامیل ته، خپلو خلکو ته او خپل هېواد ته وفادار و او خپل ټول بالغ عمر یې افغانانو ته په خدمت کې په پاک نفسي سره تېر کړی و، که څه هم د خدمت طریقه یې د زور واکي وه.

پای

د ځينو اثرونو لنډه پېژندنه

د محمد داود د ولسمشرۍ په اړه دوه اثرونه د هغه د نږدې ملګرو او نورو يې د نورو دي. د هغه له نږدې ملګرو څخه يو هم محمد حسن شرق دی. د «کرباس پوش هاي برهنه پا» په نامه د هغه اثر له ۱۹۳۱ څخه پيل کېږي او تر ۱۹۹۱ پورې رسېږي. په دغه اثر کې د عنوانونو پر ځای چې د بحث موضوع څرګندوي، يوازې عددونه راوړل شوي چې د بحث موضوع ترېنه نه مالومېږي. د محمد داود د صدر اعظمۍ په اړه يوازې څلور عددي عنوانونه هغه هم په دولسو مخونو کې لري، په داسې حال کې چې په دغو کلونو کې په افغانستان کې ډېرې پېښې شوې او ده ته به هغه مالومې وې، ځکه چې دی په دغه وخت کې دمحمد داود د قلم مخصوص مدير يا منشي و.

شرق د محمدداود ولسمشري هم يوازې په پنځوس مخونو کې بيان کړې ده. شرق د دواړو برخو ليکنې په عمومي ډول له خپل ياد نه کښلې، نه د سندونو، رسمي پاڼو يا حتی د هغه وخت د يادښتونو يا ژورنال له مخې، نو ځکه هغه مستند او دقيق نه دي؛ ژورنالستيکي او د ازاد ذاهن او ازاد قلم محصول دي؛ لکه چې ما په خپل دغه اثر کې ځای پر ځای راوړي، دهغه د ځينو پېښو روايت سم هم نه دی. ده خپلې سرچينې هم چې کله کله ورته اشاره کوي، په ناڅرګند ډول ذکر کړې دي. په هغه سربېره دده په دغه اثر کې دده خپل نظرونه پوره څرګند توب لري. سره له دې هم په دري سوه مخونو او لويې

قطع کې دده دغه اثر مهم دی؛ ځکه چې په هغه کې زموږ د مهال افغانستان سیاسي پېښې بیان شوې. پر هغه سربېره محمد حسن شرق د افغانستان لومړی صدر اعظم دی، چې د خپل وخت پېښې یې بیان کړې. ده په واقع کې په دغه برخه کې نوښت کړی دی. څومره به ښه وي که نور دولتي لوړ چارواکي هم د خپل وخت پېښې بیان کړي او د شرق په شان خپلو لیکنو ته ابدیت ورکړي.

د محمد داود د ولسمشرۍ په اړه بل اثر د «رازی راکه نمیخواستم افشا گردد» په نامه د غوث الدین فایق دی چې د سرطان په کودتا کې کلیدي او د نوښتګري رول لوبولی او بیا د فواید عامې وزیر شوی دی. دی لا خپل ځان «متکر اصلی انقلاب ۲۲ سرطان» بولي. هر څه چې و دی محمد داود ته منلی و او ده هم هغه ته خپلې انتقادي خبرې په زغرده کړې، که څه هم هغه نه دي منلي یا ټولې نه دي منلي. د فایق اثر په وړه قطع کې په دوو سوو مخونو کې دی؛ لکه چې د هغه له سرلیک نه هم ښکاري، ده خپل اثر ددې لپاره کښلی چې د محمد داود د ولسمشرۍ د پېښو په اړه حقایق روښانه شي، چې د هغه په نظر نورو اړولي دي. په دې اړه دی په خاص ډول د شرق او نبي عظیمي اثرونه یادوي چې دده په نظر سم نه دي. فایق تر ډېرو سرلیکونو لاندې لنډ لنډ بیانونه کړي او خپل مطلبونه په ساده ژبه ادا کوي او له شرح ورکولو نه ډډه کوي. د سرطان د کودتا بهیر په قانع کوونکي ډول بیانوي. دده اثر هم د شرق د اثر په شان د یاد او ذهن محصول دی، خو څنګه چې دی لنډ او په غوښ ډول کړېږي، لیکنه یې هم ساده او رښه او له ابهام او پېچلتوب نه عاري ده.

له اثر نه یې ښکاري چې دی ټینګ وطنپال او افغانپال او له وطن دښمنو او ولس دښمنو سره په ټینګه وران دی. فایق د ولسمشري د پېښو په اړه د زیاتو مالوماتو خاوند دی. خو څنګه چې خپل اثر یې له خپل یاد نه لیکلی له نیمګړتیاوو نه خالي هم نه دی. متقاعد ډګروال اقا سعید د فایق د اثر په اړه یو انتقادي کتابګوټی لري، په نامه د «رازی را که فایق افشا نکرد». وروستي خپل کتابګوټي هغو پېښو ته وقف کړي چې فایق په خپل کتابګوټي کې راوړي، خو زیاتره انتقادونه یې سطحي دي، خو دواړه اثرونه په ګډه د محمد داود د ولسمشرۍ هغه پېښې چې بیانوي ښې روښانه کوي او لوستونکو ته موقع ورکوي چې هغه ښې درک کړي.

د هارون په قلم «داود خان د کی جی بی په لومو کې» کتابګوټی هم د محمد داود په اړه یو مهم اثر دی. هارون د لیکونکي مستعار نوم دی او ژبه یې کندهاري پښتو ده. داسې ښکاري چې هارون د څارندوی کوم افسر و؛ څکه چې د کتابګوټي غټه برخه یې جنايي موضوع ګانو ته ځانګړې کړې دا یوازنی کتابګوټی دی چې په افغانستان کې د (ک ج ب) او د هغې د افغاني ملګرو له تخریبي فعالیتونو نه ګرېږي، په تېره د افغانستان په شمالي سیمو کې. دغه سیمې له پخوا نه روسانو ته د توجه وړ وې، په کال ۱۹۷۷ کې په کرېملن کې د بریژنیف - محمد داود لفظي ټکر د هغه غټ او څرګند مثال دی. د هارون اثر د شورویانو تر یرغل پورې رسېږي، خو دهغه د بحث موضوع ګانې پر له پسې نه؛ بلکې انتخابي او لنډې دي او ژبه یې هم ربه او ساده ده. هارون که څه هم په خپله د مهمو مالوماتو خاوند دی، داثر غټه سرچینه یې د «ع» په نامه کوم بل شخص

دی، دوی دواړه هر څوک چې دي د یوه دقیق او اعتبار وړ اثر خاوندان دي. که څه هم هغه وړو دی، که ددوی تومو ته مالوم وای د کتابګوټي اعتبار به یې لاډېر وای.

بل اثر چې د محمد داود د ولسمشرۍ په اړه مهم مالومات ورکوي د «رویدادهای نیمه اخیر سده بیست در افغانستان» په نامه د محمد نذیر کبیر سراج دی. سراج په پوځ کې له اوږده خدمت نه وروسته په ۱۹۷۷ کې د ډګر جنرالۍ په رتبه څان ګوښه کې. دی به د ښه استعداد خاوند وچې د پاچا محمد نادر له وژل کېدلو نه وروسته چې له منظم تحصیل نه محروم شو له کاتبۍ نه خان جنرالۍ ته ورسوه. دده اثر نه یوازې د پوځي پېښو په اړه مهم دی د هېواد د نورو پېښو په اړه هم مهم دی. څنګه چې دی د مطالعې خاوند و او کوم ګوند ته منسوب هم نه و، په اثر کې یې کوښښ کړی چې متوازن، افاقي او ربښتیا ویونکی وي.

دی که څه هم له تاریخي افغانستان نه په لنډ ډول غږېږي خپل اثر یې په اصل کې د شلمې پېړۍ د وهمې برخې پېښو ته ځانګړی کړی. د محمد داود د ولسمشرۍ پېښې پکې په خاص ډول بیان شوي، څنګه چې دی د واکمنې کورنۍ غړي له نژدې نه پېژني او په خپله یې هم په پوځ کې مهمې دندې ترسره کړي او د تقوا او مطالعې خاوند هم و، اثر یې مهم او د اعتبار وړ دی. مهمه دا ده چې په خپل اثر کې یې پېښې په دغه ډول راوړي چې خپله پکې څرګند نه وي، نو ویل کېدلی شي، چې محمد نذیر کبیر سراج یو ارزښتناک او د اعتبار وړ اثر په میراث پرې ایښی دی.

د محمد داود په اړه ځانګړی اثر د عاصم اکرم دی په نامه

د «نگاهی به شخصیت، نظریات و سیاست های سردار محمد داود» په غلور سوه مخونو کې. د اکرم دغه اثر په زیاته اندازه د محمد داود صدراعظمي، ولسمشري او شخصیت ته وقف دی. د مالوماتو سرچینه یې هغه مرکې دي چې له نورو سره یې کړې. په دغه اړه یې له خپرو شویو اثرونو نه هم استفاده کړې ده. عاصم اکرم په تاریخ کې د فرانسې له سوربون پوهنتون نه د ډاکترۍ شهادتنامه تر لاسه کړې، خو دایې لومړنی څېړنیز لوی اثر دی، دغه اثر هم په زیاته اندازه امنیتي او سیاسي پېښو یا سیاسي تاریخ ته ځانگړی شوی. د پېښو نور اړخونه هم تر بحث لاندې نیسي. له دې امله دا یو گټور او په خپل نوع کې یو بېجوړې اثر دی.

بل اثر چې د محمد داود کودتا هم په کې بیان شوې د نبي عظیمي له خوا په نامه د «اردو و سیاست در سه دهه اخیر افغانستان» دی، له شپږ سوه نه په زیاتو مخونو او نوي قطع کې دا پنډ کتاب دی چې په کې له پوځي پېښو نه سربېره سیاسي او امنیتي پېښې هم بیان شوي دي، خو دغه اثر له خپرېدلو نه وروسته لانجمن شو.

د لانجمنۍ غټ دلیل یې دا دی چې دغه اثر د پرچم گوند په پلوۍ کښل شوی او د افاقې نه دی، یا ټول افاقي نه دی. د لانجمنۍ بل لامل یې دا دی چې هغه د عظیمي په نامه نورو یاني نورو پرچمیانو لیکلی دی، له دې امله هغه یا هغه ټول د اعتبار وړ کېدلی نه شي، خو له نظر نه غورځېدلی هم نه شي؛ ځکه چې په دغه پنډ کتاب کې د وطن د ېرې سیاسي، نظامي، امنیتي او اجتماعي پېښې بیان شوې، نو له هغه نه باید په احتیاط سره د دغه څه په نظر کې نیولو سره استفاده وشي، چې

هغه په اصل کې د ګوندي غرض لپاره د ګوندیانو له خوا لیکل شوی او نبي عظیمي یې هسې په نامه یا تر زیاتې اندازې پورې په نامه لیکوال دی.

بل اثر چې د محمد داود صدراعظمي او ولسمشرۍ هم یکې بیان شوې د «افغانستان در قرن بیستم» په نامه د امین الله دریځ دی. دا په اصل کې د اوسني افغانستان عمومي سیاسي تاریخ دی، چې له معتبرو چاپي کتابونو له مخې له شپږ سوو نه په زیاتو مخونو کې په نوي قطع کې لیکل شوی او خپور شوی دی، دا د دریځ لومړنی مالوم لوی اثر دی چې کوښښ یې کړی پښې په کې په افاقي ډول بیان کړي او عامه افغانان له خپل تاریخ نه خبر کړي.

یادښتونه:

۱. صباح الدین کشککي، دهه قانون اساسی، غفلت زدگی افغان ها و فرصت طلبی روس ها، ناشر شورای ثقافتی جهاد افغانستان، پشاور، ۱۳۶۵ / ۱۹۸۶، ۱۲. شهرت ننګیال، شاه سابق محمد ظاهر شاه، ناشر، مرکز نشراتی میوند، پشاور، ۱۳۷۹ / ۲۰۰۰، ۳۰ - ۳۱. امین الله دریځ، افغانستان در قرن بیستم، انجمن نشراتی دانش، پشاور، ۱۳۷۹ / ۲۰۰۱، ۳۷۳. میر محمد صدیق فرهنګ، افغانستان در پنج قرن اخیر، ناشر احسان الله مایار، ویرجینا، ۱۳۶۷ / ۱۹۸۸، ۴۷۵.

۲. فرهنګ، یاد شوی اثر، ۴۷۵.

۳. کشککي، یاد شوی اثر، ۱۲.

۴. دریځ، یاد شوی اثر، ۳۷۳.

۵. فرهنګ، یاد شوی اثر، ۴۷۴.

۵ الف. کشککی، ۱۳.

۶. محمد حسن شرق، کرباس پوشهای برهنه پا، چاپ شخصی، ۱۹۹۱، ۸۲.

۶ الف. شهرت ننګیال، شاه سابق محمد ظاهر شاه، مرکز نشراتی میوند، پشاور، ۲۰۰۱م، ۲۹م.

۷. دریغ، ۴۲۹.

۸. دریغ، ۴۲۲.

۹. عاصم اکرم، نگاهی به شخصیت، نظریات و سیاست های سردار محمد داود، انتشارات میزان، ورجنیا، ۲۰۰۱، ۱۹۳.

۹ الف. کشککی، ۸۲. دریغ، ۴۴۲. فرهنګ، ۵۲۲.

۱۰. شرق، ۹۲.

۱۱. سراج، ۵۹، ۲۰.

۱۲. شرق، ۹۰.

۱۳. غوث الدین فایق، رازی را که نمی خواستم افشا گردد، ناشر کتابفروشی فضل، پشاور، ۱۳۷۹/ ۲۰۰۱، ۱۵.

۱۴. شرق، ۹۲.

۱۵. شرق، ۸۸.

۱۶. شرق، ۸۹.

۱۷. شرق، ۸۹.

۱۸. فایق، ۲۰.

۱۹. فایق، ۲۱.

۲۰. فایق، ۲۰.

۲۱. فایق، ۲۰.

۲۲. فایق، ۳۲.

۲۳. فایق، ۲۳، ۳۶، ۳۸، ۳۷.

۲۴. فایق، ۵۲-۵۰.

۲۵. شرق، ۱۰۱.

۲۶. شرق، ۱۰۳.

۲۷. شرق، ۱۰۷.

۲۸. شرق، ۹۹.

۲۹. فایق، ۴۴.

۳۰. فایق، ۴۶-۴۵.

۳۱. فایق، ۵۲.

۳۲. فایق، ۵۴.

۳۳. شرق، ۱۰۸.

۳۴. فایق، ۲۰.

۳۵. شرق، ۱۰۹.

۳۶. فایق، ۵۸.

۳۷. فایق، ۲۰.

۳۸. شرق، ۱۰۹.

۳۹. فایق، ۲۰.

۴۰. فایق، ۲۰.

۴۱. فایق، ۲۰.

۴۲. فایق، ۲۱.

۴۳. فایق، ۵۷-۵۵.

۴۴. شرق، ۱۱۰.

۴۵. فایق، ۲۱.

۴۶. فایق، ۲۲.

۴۷. عبدالغفار فراهي، افغانستان د ديموکراسي او

جمهوریت په کلونو کې، ۱۹۷۸-۱۹۲۳ ، خپرونکی سپیدې، امریکا، ۲۰۰۱، ۲۲۵.

۴۸. فراهي. ۲۳۳.

۴۹. شرق، ۱۱۱.

۵۰. فراهي، ۲۲۳. دریخ، ۵۴۱-۵۳۹.

۵۱. فایق، ۲۵-۲۲.

۵۲. شرق، ۱۱۵-۱۱۲.

۵۳. تنګیال، ۸۱. دریخ، ۵۴۸. فراهي، ۲۲۲.

۵۴. سراج، ۴۹.

۵۵. فراهي، ۲۴.

۵۶. فراهي، ۲۵.

۵۷. فراهي، ۲۵.

۵۸. فراهي، ۲۶.

۵۹. فراهي، ۲۴.

۵۹الف. فرهنګ، ۴۹۳.

۵۹ب. پاچا محمد ظاهر د محمد داود د پخلا کولو لپاره شخصي کوښښ هم وکړ، خو نتیجه یې ورنکړه. د محمد داود د کورنۍ نفر خدمت عبدالکریم قصه عجیبه معلومېږي. دده په وینا پاچا یوه ورځ «... در کنار بستر محمد داود نشسته و شروع بمالیدن پاهای او کرد. وقتی محمد داود بیدار شد و پادشاه را در بالین خود دید بسوی پادشاه نگاهی غضب آلود کرد و از جایش برخاست و بدون مبادله حرفی با او اتاق را ترک کرد.» کشککي، ۱۵. تنګیال، ۴۴.

۶۰. فراهي، ۱۱۴.

۶۰الف تنګیال، ۷۰.

۲۱. سراج، ۲۵.

۲۲. سراج، ۲۶.

۲۳. سراج، ۲۷. عاصم اکرم، ۱۹۳.

۲۴. سراج، ۲۸.

۲۴ الف. تنګیال، ۷۸.

۲۴ ب. عبدالحمید مبارز، حقایق و تحلیل وقایع سیاسی افغانستان، ۱۹۷۳-۱۹۹۷، مرکز نشراتی حمید نور، پشاور ۱۹۹۷/۱۳۷۶، ۱۱. تنګیال، ۱۵.

۲۴ج. تنګیال، ۷۹. مبارز، ۱۷.

۲۵. فراهي، ۱۹۷.

۲۶. سراج، ۲۸.

۲۷. سراج، ۷۶.

۲۸. عظیمي، ۱۱۳.

۲۹. فایق، ۷۱.

۷۰. مبارز، ۱۷.

۷۱. عظیمي، ۹۳. دریخ، ۵۴۸.

۷۲. دریخ، ۵۴۸.

۷۳. سراج، ۷۸-۷۹.

۷۴. سراج، ۷۸.

۷۵. سراج، ۸۵.

۷۶. فایق، ۹۴. شرق، ۱۲۰.

۷۷. دریخ، ۵۸۴. سراج، ۸۲، ۸۵.

۷۸. شرق، ۱۲۰.

۷۹. عظیمي، ۱۰۲.

۸۰. سراج، ۸۸.

۸۱. سراج، ۸۹.
۸۱ الف. هارون، ۲۵-۲۶.
۸۲. سراج، ۷۵.
۸۳. قایق، ۱۰۵.
۸۴. سراج، ۷۷.
۸۵. سراج، ۷۹.
۸۵ الف. عبدالصمد غوث، د افغانستان سقوط، بین المللي دفاعي څېړونکي، واشنګټن، ۱۹۸۸، ۱۸۹.
۸۵ب. هارون، ۲۵.
۸۶. غلام مصطفی رسولي، شهادت محمد هاشم میوندوال سر آغاز فاجعه افغانستان، دانش کتابخانه، پشاور، ۱۳۷۹/۲۰۰۱، ۲۷۱.
۸۷. سراج، ۸۶. فراهي، ۲۳۸.
۸۸. قایق، ۱۰۰.
۸۹. قایق، ۱۰۰.
۸۹ الف. سراج، ۸۷. میوندوال مؤلف رسولي ته د سراج د روایت پر خلاف له خپل تیول کهدو نه دمخه ویلي و چې: « زماني به نزدش رفتم. داود خان بدون ارتباط موضوع به من گفت که بعضاً انسانهای نزد من می آیند که میخواهم رویش را بخورم.» ګومان نه کېږي چې دا به د محمد داود خبرې وي.
۹۰. هارون، ۲۲.
۹۱. هارون، ۲۲.
۹۲. واسیلي میتروخین، ک ج ب په افغانستان کې، د کرستین او سترمان او اوډ وستاد په زیار او پیلامه، د ساړه جنګ د بین المللي تاریخ پروجه، د پوهانو لپاره د وډرو ولسن

مرکز، واشنګټن، فبروري ۲۰۰۲، ۱۵۳.
۹۲ الف. فایق، ۹۵.
۹۳. د قول نقل، سراج، ۸۷.
۹۳ الف. هارون، ۲۵، ۲۷.
۹۴. عاصم اکرم، ۲۲۲.
۹۵. هارون، ۲۷.
۹۶. فایق، ۹۷.
۹۸. هارون، ۲۵.
۹۹. دریغ، ۵۹۰.
۱۰۰. سراج، ۸۷.
۱۰۱. اکرم، ۲۱۳.
۱۰۲. فایق، ۹۲.
۱۰۳. دریغ، ۵۸۹.
۱۰۴. فرهنګ، افغانستان در پنج قرن اخیر، ج ۲، امریکن سپیدی، ورجنیا، ۱۹۹۰، ۱۱.
۱۰۵. فرهنګ، ج۲، ۱۱.
۱۰۵ الف. سراج، ۹۲.
۱۰۶. هارون، ۲۲.
۱۰۷. هارون، ۲۱. عظیمي، ۱۰۱. فرهنګ، ۲، ۱۲.
۱۰۸. عظیمي، ۱۰۱.
۱۰۹. هارون، ۲۱.
۱۱۰. عظیمي، ۱۰۱.
۱۱۱. هارون، ۲۰.
۱۱۲. هارون، ۲۰.
۱۱۳. فایق، ۹۳.

۱۱۴. شرق، ۱۲۱.

۱۱۵. عظیمي، ۱۱۷.

۱۱۶. جارج ارني، افغانستان گذرگاه کشور گشایان، مترجمان، سید محمد یوسف علمي و حبیب الرحمن هاله، انتشارات میوند، پشاور، ۱۳۷۶ / ۱۹۹۷، ۷۳.

۱۱۷. محمد حسن کاکړ، طالبان او اسلامي بنسټ پالنه، د افغانستان د کلتوري ودې ټولنه - جرمني، پېښور، ۲۰۰۴، ۲۳۷-۲۶۴.

۱۱۸. صمد غوث، ۱۸۹. نبي عظیمي، ۱۱۰.

۱۱۹. دریغ، ۵۹۱.

۱۲۰. فایق، ۲۷.

۱۲۱. غوث، ۱۹۰.

۱۲۲. غوث، ۱۱۴.

۱۲۳. غوث، ۱۱۲.

۱۲۴. غوث، ۱۱۳.

۱۲۵. محمد حسن کاکړ، د افغانستان سیاسي او ډیپلوماتیکي تاریخ، ۱۸۶۳-۱۹۰۱، بریل خپرونکي موسسه، لیدن، ۲۰۰۶، ۱۱۷-۱۹۲. ژبړونی، د واحد ملت د بیلتون کربنه، د مقالو ټولګه، د افغانستان د کلتوري ودې ټولنه - جرمني، ۲۰۰۷/۱۳۸۶، پېښور.

۱۲۶. غوث، ۱۱۳.

۱۲۷. فایق، ۱۱۸.

۱۲۸. فایق، ۱۲۱.

۱۲۸ الف. فایق، ۱۱۹.

۱۲۹. عظیمي، ۹۸.

۱۳۰. فایق، ۱۳۷.
۱۳۱. فایق، ۱۲۹-۱۳۱.
۱۳۱ الف. محمد حسن کاکړ، د پاچا امان الله واکمنۍ ته یوه توې کتنه، د افغانستان د کلتوري ودې ټولنه – جرمني، پېښور، ۱۳۸۴ / ۲۰۰۵.
۱۳۲. دریغ، ۵۲۳.
۱۳۳. محمد علم فیض زاد، جرګه های بزرګ ملی افغانستان (لوی جرګه ها)، شخصي چاپ؟، پېښور؟، ۱۹۸۹/۱۳۲۸، ۳۱۱-۳۵۱. فرهنګ، ۲، ۳۵-۳۸. دریغ، ۵۲۵-۵۲۷. فرهنګ د جرګې د ټولو غړو شمېر ۳۴۹ تنه او دریغ یې ۳۵۱ تنه ښيي.
۱۳۴. فیض زاد، ۳۰۹.
۱۳۵. فرهنګ، ۲، ۳۷.
۱۳۶. شرق، ۱۴۳.
۱۳۷. سراج، ۱۰۱.
۱۳۸. فایق، ۱۳۹.
۱۳۹. فایق، ۱۳۸.
۱۴۰. شرق، ۱۳۱.
۱۴۱. فایق، ۱۳۲.
۱۴۲. شرق، ۱۳۱.
۱۴۳. فایق، ۱۳۹-۱۴۲.
۱۴۴. شرق، ۱۳۲.
۱۴۵. غوث، ۱۷۳.
۱۴۶. سراج، ۸۵.
۱۴۷. سراج، ۸۳.

۱۴۸. کلديپ نايار، د افغانستان په اړه راپور، د متحدو خپرونکو شرکت، دهلي، ۱۹۸۱، ۱۲۲.

۱۴۹. غوث، ۱۷۲.

۱۵۰. غوث، ۱۷۴.

۱۵۱. فرهنګ، ۲، ۲۸.

۱۵۲. غوث، ۱۷۴.

۱۵۳. غوث، ۱۷۵.

۱۵۴. غوث، ۱۷۴-۱۸۱.

۱۵۵. فرهنګ، ۲، ۲۹.

۱۵۶. د عبدالجليل جميلي دغه اته مخيزه ليکنه لومړی په افغان - جرمن .کام او وروسته د ۲۰۰۲ کال د مارچ په مياشت کې په کابل کې په اراده نومي خپرونې کې خپره شوې وه. په خپله جميلي د هغې يوه نسخه ماته تر هغه د مخه عبدالغفار فراهي هم د هغې يوه کاپي را استولې وه. زه دلته له دواړو محترمانو نه مننه کوم.

۱۵۷. د پاکستان او افغانستان د هيئتونو د خبرو سرچينه يوازې د صمد غوث کتاب دی، چې هغه ما دلته په خپله ژبه په لنډ ډول بيان کړی. ۱۲۷-۱۴۸.

۱۵۸. غوث، ۱۴۷.

۱۵۹. نيکي کيدي، د انقلاب ريښې، د اوسني ايران تاريخي تحليل، د ييل پوهنتون، ۱۹۸۱. سندرا ماکي، ايرانيان، فارس، اسلام او د يوه ملت روح، د پنګوين خپرونه، ۱۹۹۲.

۱۶۰. غوث، ۱۴۸-۱۵۱.

۱۶۱. غوث، ۱۵۱-۱۵۲.

۱۲۲. ثبات، ۱۴.

۱۲۲ الف. د افغانستان - امریکې د لومړي سیاسي پړاو اړیکې په دغه کتاب کې پوره او په مکمل ډول بیان شوي دي، لیون پولاده او لیلا پولاده، د افغانستان پاچایي او متحده دولتونه، ۱۸۲۸-۱۹۷۳، خپرونکې په اوماها کې د نبراسکا پوهنتون، لنکن، نبراسکا، ۱۹۹۵.

۱۲۳. غوث، ۱۵۳-۱۵۵.

۱۲۴. غوث، ۱۵۲.

۱۲۵. غوث، ۱۵۷.

۱۲۶. غوث، ۱۵۸.

۱۲۶ الف. شرق، ۱۲۱-۱۲۸. اکرم، ۲۸۷-۲۹۲.

۱۲۷. عظیمي، ۱۱۸.

۱۲۸. د جزا قانون، رسمي جریده، د افغانستان د دولت رسمي خپرونه، ۱۳مه ګڼه، پرله پسې لمبر ۳۴۷، تله ۱۵، ۱۹۷۶/۱۳۵۵، کابل.

۱۲۹. فرهنګ، ۲، ۳۰. عبدالقدوس غوربندي، نګاهی به تاریخ حزب دموکراتیک خلق افغانستان، چاپ شخصي، سوید، ۱۳۷۹/۲۰۰۰. محمد حسن کاکړ، افغانستان د شوروي یرغل او د افغان خواب، د کلیفورنیا پوهنتون خپرونه، لاس انجلس، لندن، ۱۹۹۵، ۵۸-۲۴. دریغ ۵۹۵. عظیمي، ۱۱۹.

۱۷۰. اکرم، ۳۰۵.

۱۷۱. دریخ، ۲۰۲. هارون، ۷۹.

۱۷۲. هارون، ۷۸.

۱۷۳. هارون، ۸۱.

۱۷۴. هارون، ۸۰.
۱۷۵. غوث، ۱۹۲.
۱۷۶. هارون، ۸۲.
۱۷۷. دریغ، ۲۰۰.
۱۷۷ الف. هارون، ۸۲.
۱۷۸. فرهنګ، ۲، ۴۲.
۱۷۹. دریغ، ۲۰۰.
۱۸۰. اکرم، ۳۱۸.
۱۸۱. شرق، ۱۴۴.
۱۸۲. اکرم، ۳۱.
۱۸۳. اکرم، ۳۰۵، ۳۱۷.

تذیر، کبیر سراج، رویدادهای نیمهٔ اخیر صد ذبیست در افغانستان، اریانا پلورنځی، فرانکفورت، ۱۹۹۷م، ۴ م

❋❋❋

منابع

جارج ارني. افغانستان، گذرگاه کشور گشایان. مترجمان. سید محمد یوسف علمی و حبیب الرحمن هاله. انتشارات میوند. پشاور، ۱۳۷۶ ۱۹۹۷

عاصم اکرم. نګاهی به شخصیت، نظریات و سیاست های سردار محمد داود. میزان. ورجنیا. ۲۰۰۱ امین الله دریځ. افغانستان در قرن بیستم. انجمن نشراتی دانش. پشاور. ۱۳۷۹ ۲۰۰۱

عبدالغفار فراهي. افغانستان د دیموکراسي او جمهوریت په کلونو کې. ۱۹۲۳ – ۱۹۷۸. سپیدي. امریکا. ۲۰۰۱

غوث الدین فایق. رازی را که نمیخواستم افشا گردد. کتابفروشی فضل. پشاور. ۱۳۷۹. ۲۰۰۰

محمد علم فیض زاد. جرگه های بزرگ ملی افغانستان لویی جرگه ها و جرگه های نام نهاد تحت تسلط کمونست ها و روس ها. چاپ شخصی؟. پشاور؟. ۱۳۶۸ ۱۹۸۹

میر محمد صدیق فرهنګ. افغانستان در پنج قرن اخیر. ناشر احسان الله مایار. ورجنیا.

۱۳۶۷ ۱۹۸۸ افغانستان در پنج قرن اخیر. جلد دوم. امریکن سپیدی، ورجنیا. ۱۹۹۰

صباح الدین کشککی. دهه قانون اساسی. غفلت زدگی افغان ها و فرصت طلبی روس ها. شورای ثقافتی جهاد. پشاور. ۱۳۶۵ ۱۹۸۶

محمد حسن کاکړ. افغانستان او اسلامي بنسټپالنه. د افغانستان کلتوري ودې ټولنه – جرمني. پېښور. ۱۳۸۴ ۲۰۰۴

د پاچا امان الله واکمنۍ ته یوه نوې کتنه. د افغانستان کلتوري ودې ټولنه – جرمني. پېښور. ۱۳۸۴ ۲۰۰۵

د افغانستان سیاسي او ډیپلوماټیکي تاریخ ۱۸۶۳-۱۹۰۱. برل خپرونکې موسسه. لیدن. ۲۰۰۲

افغانستان د شوروي یرغل او د افغان ځواب. کلیفورنیا پوهنتون خپرونه. لاس انجلس. ۱۹۹۵

نیکي کیډي. د انقلاب ریښې. د اوسني ایران تاریخي تحلیل. ییل پوهنتون. ۱۹۸۱

سندرا ماکي. ایرانیان. فارس، اسلام او د یوه ملت روح. پنگون خپرونه. ۱۹۹۶

واسیلي میتروخین. ک ج ب په افغانستان کې: د کرستین ا. ستر مان او اود وستاد په زیار ژباړه او پیلامه. د سړه جنګ د بین المللي تاریخ پروژه. وودرو ولسن مرکز. واشنګټن. ۲۰۰۲. ددې کتاب بشپړ ژباړه اوس اوس د دانش خپرندویې ټولنې له خوا خپره شوې ده.

لیون پولاده او لسلا پولاده. د افغانستان پاچاهي او متحده دولتونه. ۱۸۲۸-۱۹۷۳. نبرسکا پوهنتون. لنکن. نبراسکا. ۱۹۹۰

شهرت ننګیال. شاه سابق: محمد ظاهر شاه. مرکز نشراتي میوند. پشاور. ۱۳۷۹ ۲۰۰۱

ګلډ یپ نیار. د افغانستان په اړه راپور. متحده خپرونکو شرکت. دهلي. ۱۹۸۱

عبدالحمید مبارز. حقایق و تحلیل وقایع سیاسی افغانستان. ۱۹۷۳-۱۹۹۶. مرکز نشراتي حمید نور. پشاور. ۱۳۷۶ ۱۹۹۷

محمد حسن شرق. کرباس پوشهای برهنه پا. چاپ شخصي. هند. ۱۹۹۱

غلام مصطفی رسولي. شهادت محمد هاشم میوندوال سر آغاز فاجعه افغانستان. دانش کتابخانه. پشاور. ۱۳۷۹ ۲۰۰۱

عبدالقدوس غوربندي. نګاهی به تاریخ حزب دموکراتیک خلق افغانستان. چاپ شخصي. سوید. ۲۰۰۰

عبدالصمد غوث. د افغانستان سقوط. بین المللي دفاعي خپرونکي. واشنګټن. ۱۹۸۸

نذیر. کبیر سراج. رویدادهای نیمهٔ اخیر صدهٔ بیست در افغانستان. اریانا پلورنځی. فرانکفورت. ۱۹۹۷م. ۴ م

ناچاپ شوې لیکنه د عبدالجلیل جمیلي. مرحوم محمد داود خان اولین رئیس جمهور افغانستان و جریان مکمل و واقعی سفر رسمي ۱۹۷۷ او به مسکو

انځورونه

ولسمشر محمد داود له خپلې مېرمن زينب او لونو

زربښت، شينکۍ او درخانۍ سره

د عاصم اکرم له کتاب څخه

صدراعظم محمد داود او د شلمې پېړۍ ستر مبارز

خان عبدالغفار خان

د عاصم اکرم له کتاب څخه

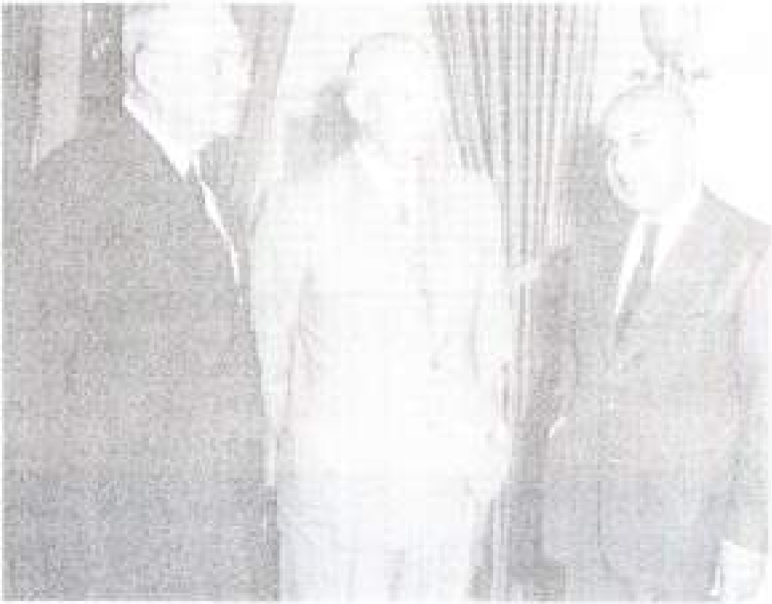

صدراعظم محمد داود له ولسمشر ایزنهاور او باندنیو چارو وزیر
فاستردس سره په کابل کې په کال ۱۹۵۸ کې
د عاصم اکرم له کتاب څخه

صدراعظم محمد داود د شوروي اتحاد له مارشال بولګانین سره
په ۱۹۵۵ کې د دوستۍ د تړون د لاسلیک په حال کې،
له خروشچف او محمد نعیم او نورو لوړو چارواکیو سره

ولسمشر محمد داود د کابينې له غړيو سره

د کابل پوهنتون د ادبیاتو د پوهنځي محصلانې په کال ۱۹۶۰ کې

کابل، مارچ ۲۰۰۹

د افغان افسرانو له خوا د ارواښاد

محمد داود جنازه هدیرې ته د سپارلو په لور.

کابل، مارچ ۲۰۰۹: د اروانباد محمد داود جنازه خاورو ته سپارلو
یوه منظره

کابل، مارچ ۲۰۰۹: د اروانباد محمد داود جنازه په دارالامان کې
د محمد داود غونډۍ کې د ښخولو په حال کې

کابل، مارچ ۲۰۰۹: د محمد داود په غونډۍ کې د اروابناد محمد داود
جنازه خاورو ته د سپارلو په حال کې